

ANÈCDOTES I CURIOSITATS DE LA PILOTA VALENCIANA

100 històries per a gaudir, estimar i descobrir el nostre esport

ANÈCDOTES I CURIOSITATS DE LA PILOTA VALENCIANA

100 històries per a gaudir, estimar i descobrir el nostre esport

Coordinadors de la publicació:

Ricard Sentandreu Sebastian

Víctor Agulló Calatayud

David Sarasol Moscardó

Autories:

Recaredo Agulló, Víctor Agulló, Tiburcio Arraztoa, Paco Barceló, Valerià Benetó, Jose A. Carbonell-Martínez, Tona Català, Javier Cid, Santiago Cigues, Teresa Cigues, Josep M. Congost, Lucrècia de Borja, Paco Durà, Sergi Durbà, Víctor Durbà, Cèsar Ferrandis, Francesc Fort, Gabriel García-Frasquet, Sara García, Amàlia Garrigós, Sebastià Giner, Verònica Gisbert, Víctor Iñúrria, Arsen Ivanišević, Lluís Llapissera, Helena Malonda, Ernest Martí, Josep V. Martínez, Purificació Mascarell, David Mas, Pau Molins, Josep Moll, Paco Nadal, Jordi Naya, Ulisses Ortiz, Helena Paricio, Marià Pérez, Raquel Pérez, Yaiza Pérez, Jèssica Pérez, Lluís Ramos, Casimir Romero, Eugènia Ros, Gemma Sanginés, David Sarasol, Ricard Sentandreu, Guillem Sentandreu, Alberto Soldado, Ferran Suay i Rafael Tormo.

Disseny de la portada:

David Sarasol-Museu de la Pilota, el Genovés, la Costera

Maquetació i impressió:

Kolor Litógrafos, S.L.

Correcció lingüística:

Servei de Traducció i Assessorament del Valencià de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport

Edició:

Càtedra de Pilota Valenciana de la Universitat de València

ISBN: 978-84-09-23117-1

A Guillem Sentandreu, protagonista anònim d'aquesta obra

ÍNDIX

Pàrtic	9
Pròleg	10
I. Història:	12
1. Breus apunts de la història de la pilota. <i>Victor Agulló</i>	12
2. Un recinte per jugar a pilota a l'època ibèrica? <i>Recaredo Agulló Albuixech</i>	14
3. L'origen del dia de la pilota. <i>Victor Iñúrria</i>	15
4. El Fris Grec, Trofeu President de la Generalitat. <i>Victor Iñúrria</i>	17
5. El joc de pilota a Castelló de la Ribera. Quan la partida acabava al jutjat. <i>Valerià Benetó</i>	19
6. Petrer, 1617. <i>David Sarasol</i>	21
7. Els cinc trinquets de Xàtiva construïts entre el 1754 i el 1783. <i>Josep Vicent Martínez</i>	22
8. El trinet del jardí de les Corts Valencianes. <i>Recaredo Agulló i Victor Agulló</i>	24
9. Anècdotes i troballes diverses recollides a la premsa històrica. <i>Jordi Naya</i>	26
10. Per què es compta amb quinze en la pilota valenciana? <i>Victor Iñúrria</i>	29
11. La Vall d'Albaida: el batec silenciós de la pilota. <i>Josep Moll</i>	31
12. Un fil que ens enllaça. <i>Ernest Martí</i>	33
II. Modalitats i materials:	35
13. Les modalitats de la pilota valenciana. <i>Ricard Sentandreu i José A. Carbonell-Martínez</i>	35
14. La pilota grossa, modalitat del passat amb un futur esperançador. <i>Victor Agulló i Josep M. Congost</i>	38
15. El frare. Una modalitat en les nostres mans. <i>Lluís Ramos</i>	40
16. I al principi... va ser la galotxa. <i>Alberto Soldado</i>	42
17. Rafelbunyol, l'oasi del raspall. <i>Paco Durà i Guillem Sentandreu</i>	44
18. El màdel, una modalitat per a tots els públics. <i>Ricard Sentandreu i Guillem Sentandreu</i>	46
19. La pilota de vaqueta. La perfecció feta art. <i>David Sarasol</i>	48
20. Les pilotes de plàstic. <i>Paco Durà i Ricard Sentandreu</i>	50
III. Instal·lacions	52
21. L'Abdet. El trinet més antic. <i>David Sarasol i Victor Agulló</i>	52
22. El trinet que rep el nom de Paco Cabanes, el Genovés. <i>Ulisses Ortiz</i>	53
23. El mitger Canya fundà el trinet de la Pobla Vallbona. <i>Paco Durà</i>	54
24. El primer minitriquet. <i>Paco Durà</i>	55
25. El trinet convertit en aparcament de supermercat. <i>Paco Durà</i>	57
26. Els rebots de fusta. <i>David Sarasol</i>	59
27. El trinet de Sagunt, una ruïna i a l'hora un referent de l'art urbà. <i>Sergi Durbà</i>	60
28. El trinet de la gravera. <i>Paco Nadal</i>	62
29. El frontó Jai-Alai de València. <i>Josep M. Congost</i>	63
IV. Figures per al record	65
30. El dau de daus. <i>Marià Pérez</i>	65
31. El Mestret de Massalfassar, llegenda del segle XX. <i>Paco Durà</i>	67
32. Rovellet. Desafiaments i anècdotes d'un geni de la pilota. <i>Paco Durà</i>	69
33. El Coixo d'Alberic. <i>Paco Durà</i>	71
34. El sergent Gómez, un dels millors punters. <i>Paco Durà, Ricard Sentandreu i Victor Agulló</i>	73

35. Miramar, braç de foc. <i>Gabriel García Frascuet</i>	74
36. La primera prohibida tirar-la dalt: Ferreret de Museros. <i>David Sarasol</i>	76
37. El dia que Antoniet va eixir a collibè del trinquet. <i>Paco Durà</i>	77
38. Menéndez, el primer president de la Federació que fou jugador. <i>Paco Durà</i>	78
39. Hervàs, el mitger esquerrà que va triomfar entre els professionals. <i>Paco Durà</i>	79
40. Les 1533 partides de Pigat al Zurdo. <i>David Sarasol</i>	81
41. El Genovès. El gran dominador de totes les modalitats. <i>Paco Durà</i>	82
42. La rivalitat entre dos amics: Genovès i Sarasol I. <i>David Sarasol</i>	85
43. Els mitgers que han arribat a una final individual professional. <i>Ulisses Ortiz</i>	86
44. Montesa del Puig, una llegenda del frontó valencià. <i>David Sarasol</i>	87
45. Waldo a l'alt. <i>Lluís Llapissera</i>	88
46. Els jugadors i les jugadores amb més individuals. <i>Francesc Fort i Ricard Sentandreu</i>	89
IV (bis) Nissagues	90
47. Els Sarasol i els Pigat. <i>David Sarasol</i>	90
48. L'any en què els Cabanes van copar els individuals. <i>David Sarasol</i>	91
49. Quan Liorna era Fornà. La Nissaga dels Malonda-Mestre. <i>Helena Malonda</i>	92
50. Els germans d'Oliva que ho van guanyar tot. <i>David Sarasol</i>	94
51. La nissaga dels Tonet del Genovès. <i>David Sarasol</i>	95
V. Desafiaments i campionats	96
52. El famós duel entre el Xiquet de Quart i Juliet a Guadassuar. <i>Paco Durà</i>	96
53. El desafiament insòlit que va guanyar Eusebio. <i>Paco Durà</i>	97
54. El desafiament a raspall entre Sarasol I i Oltra. <i>David Sarasol</i>	98
55. El desafiament a raspall entre Genovès II i Alvaro. <i>Ulisses Ortiz</i>	99
56. L'antecedent de la lliga professional d'escala i corda, el campionat de 1952. <i>Paco Durà</i>	100
57. 2003, l'any que no es va celebrar l'Individual de raspall. <i>Ulisses Ortiz</i>	102
VI. Miscel·lània d'anècdotes, curiositats i altres contarelles	103
58. La història del bateig. <i>Josep M. Congost</i>	103
59. El colom de la sort. <i>David Sarasol</i>	104
60. El trinquet esclafat per una roca. <i>Paco Durà</i>	105
61. El primer curs de monitors de pilota. <i>Paco Durà</i>	106
62. El colp de govanella, una jugada que cal evitar. <i>Ulisses Ortiz</i>	108
63. La pilota en l'Olimpiada Cultural de Barcelona 92. <i>Paco Durà</i>	109
64. Parar pilotes amb el cap. <i>Rafael Tormo</i>	110
65. Les partides jugades amb un poal a Petrer. <i>Javier Cid</i>	111
66. La història del tio Severino. <i>David Sarasol</i>	112
67. Els torroners i la partida de festes de Sella. <i>David Mas</i>	114
68. Tres historietes al trinquet. <i>Eugenia Ros</i>	116
VII. Projecció artística i cultural de la pilota	117
69. L'erotisme dels pilotaires. <i>Lucrecia de Borja</i>	117
70. La música que s'inspira en la pilota valenciana. <i>Ulisses Ortiz</i>	119
71. Harca. El famós dibuixant que fou secretari de la Federació. <i>Paco Durà</i>	121
72. Traure, la revista de pilota. Moments difícils i il·lusionants. <i>Victor Iñúrria</i>	123
73. El mural dedicat a la pilota que engalana la plaça del Carne. <i>Ulisses Ortiz</i>	126

74. La pilota valenciana i el cinema. <i>David Sarasol</i>	127
75. El logotip de la Fundació. <i>David Sarasol</i>	130
76. La partida del dissabte. <i>Cèsar Ferrandis</i>	131
77. El ritual. <i>Purificació Mascarell</i>	132
VIII. Sociologia, psicologia, política i igualtat	134
78. Pilotaires exiliats i/o represaliats. <i>Victor Agulló</i>	134
79. Una mirada socioantropològica al trinquet. <i>Yaiza Pérez, Raquel Pérez, Jèssica Pérez i Sara García</i>	135
80. Promeses electorals. <i>Teresa Ciges</i>	139
81. Pintar la pilota. <i>Tona Català</i>	141
82. Polícies pilotaires. <i>Victor Agulló i Verònica Gisbert</i>	143
83. Una partida psicològica. <i>Gemma Sanginés i Ferran Suay</i>	145
84. Pilota en l'ensenyament: una visió competencial i emancipadora. <i>Santiago Ciges</i>	147
85. La percepció del risc en la pilota valenciana. <i>Victor Durbà</i>	149
86. Dones pioneres de la pilota: l'exemple de Terrateig. <i>Casimir Romero i Helena Paricio</i>	151
IX. La pilota al món	153
87. Els trinquets valencians de l'Argentina i EUA. <i>Francesc Fort i Ricard Sentandreu</i>	153
88. El picigin, la pilota que es juga a la platja. <i>Arsen Ivanišević</i>	155
89. La relació de Tyson amb la pilota a mà. <i>Pau Molins</i>	157
90. Pelotamano, les «llargues» de les illes Canàries. <i>Paco Durà</i>	158
91. La lluita veïnal que va salvar el frontó Beti Jai de Madrid. <i>Ulisses Ortiz</i>	160
92. Palla, eh! <i>Sebastià Giner</i>	161
93. Modalitats de la pilota basca i valenciana agermanades. <i>Victor Agulló i Tiburcio Arraztoa</i>	162
X. La pilota i els altres esports	163
94. Quan la pilota i el running anaven de la mà. <i>Victor Agulló</i>	163
95. Les trobades entre bascos i valencians. <i>Paco Durà</i>	164
96. La Universitat de València i el campionat Zabalki. <i>Paco Barceló</i>	166
97. Futbolistes amants de la vaqueta. <i>Victor Agulló</i>	168
98. El pilotaire olímpic. <i>Victor Agulló</i>	170
99. Paco Soler, prohom del rugbi valencià i pilotaire. <i>Victor Agulló</i>	171
100. Grans esportistes i formadors enamorats de la pilota. <i>Victor Agulló</i>	173
Per a saber-ne més	175
Bibliografia	176

PÒRTIC

És en les històries que perduren al llarg del temps, on es mostren els diferents elements i les característiques que conformen la manera de ser i d'entendre el món dels diferents grups humans. El poble valencià ha mostrat, al llarg dels segles, tot i que amb alguns alts i baixos, una estima enorme pel joc de pilota. I, en el present, ja ningú no dubta que és un dels seus principals símbols d'identitat.

En les línies següents, llegirem un conjunt d'històries, anècdotes, fets, personatges, contalles o indrets que ens ajudaran a endinsar-nos i conèixer de primera mà el fascinant món de la pilota. Així, entrarem en aquest microcosmos des d'un enfocament i unes aproximacions diferents. L'obra es dirigeix, doncs, tant al públic general com als mateixos aficionats i aficionades, amb l'objectiu que tots puguem gaudir, estimar i descobrir el nostre esport.

A fi de recollir i divulgar aquests coneixements, s'ha confeccionat la publicació següent, formada a partir d'una selecció d'un total de 100 articles que han estat escrits per 50 autors i autores diferents i que, de segur, captaran l'atenció del lector o lectora. Així, aquests podran iniciar-se o situar-se dins del polièdric món de la pilota i, d'aquesta manera, entendre tots els matisos i la diversitat de les dimensions d'aquest joc, la qual cosa els ajudarà a comprendre per què la pilota és molt més que un esport.

En aquesta lectura, descobrirem la història del joc, així com les diferents modalitats i els materials utilitzats, els jugadors i les nissagues de llegenda, algunes partides mítiques, la relació amb altres varietats de pilota a mà o altres esports, instal·lacions emblemàtiques... En definitiva, un fum d'anècdotes i de curiositats que reflecteixen la singularitat de la pilota, un esport únic, divers, ple de matisos i molt valuós des d'un punt de vista històric, esportiu, artístic, sociològic o patrimonial.

Val a dir, igualment, que la majoria dels articles s'han recuperat del periòdic digital *Pilotaviu* que, del 9 d'octubre de 2014 al 31 de desembre de 2018, va acostar, dia rere dia, tota la informació al voltant del món de la pilota; en concret, de les seccions monogràfiques «Sabies què?» o «Pilota món». Un ingent corpus periodístic i documental que no es volia deixar perdre i que aquesta publicació s'ha proposat rescatar per a custodiar-lo, divulgar-lo i fer-lo valdre.

Nogensmenys, hi ha també un bon grapat d'articles inèdits, redactats tots per especialistes en la matèria: en la majoria dels casos es tracta d'autors o autores que, d'una manera o d'una altra, han tingut o mantenen alguna vinculació amb el projecte editorial *PilotaViu* i que, en tots els casos, aporten una mirada complementària i actual.

Aquesta publicació, que veu la llum gràcies al suport de la Càtedra de Pilota Valenciana de la Universitat de València, pretén, al remat, convertir-se en una eina didàctica i divulgativa per a tots els públics, un acostament diferent i, alhora, simpàtic a un dels tresors més importants que tenim els valencians i les valencianes: la nostra pilota.

PRÒLEG

Ricard, Víctor i David em demanen que faça el pròleg d'aquest llibre que recull textos assenyats i amens d'anècdotes i de curiositats al voltant del món de la pilota valenciana. Els articles porten la firma de diversos autors i autores, que són grans coneixedores del nostre esport, i mostren el cos polièdric, amb les cares i les arestes, de la pilota. Un treball ben profitós amb vocació de transversalitat que té el suport de la Càtedra de Pilota Valenciana de la Universitat de València.

Amàlia
Carrigós, al
frontó de
Tavernes
Blanques, el
2018

Foto: Ulisses Ortiz
/ Pilotaviu.com

12

Em sent honorada de fer el text que dona el tret d'eixida a l'obra, tot i que hi ha persones molt més erudites i molt més expertes en la pràctica i l'observació d'aquest esport que ens evoca ecos antics dels nostres avantpassats. Actualment, forme part del Patronat de la Fundació de la Pilota Valenciana, però la meua visió en aquest preàmbul, que ressenya els mèrits i el valor de la iniciativa i que la situa en un context determinat, té una mirada periodística, diria més aïna que radiofònica, perquè el primer impacte que vaig sentir em va arribar per l'oïda. El meu treball en la ràdio em va conduir a la pilota. M'hi vaig escabussar mitjançant el vocabulari genuí que hi ha als pobles. L'audiència va omplir les ones hertzianes de mots, d'expressions i de dites. La majoria dels participants procedien de la Safor i la Marina Alta, on regna el raspall, i també de la Vall d'Albaida, la Costera i la Ribera del Xúquer, on hi ha trinquets ben actius. Aquelles experiències sonores em van portar records de la meua infància, quan el meu pare i el meu oncle jugaven al frontó en una caseta de camp a Muro d'Alcoi i ho feien com si els hi anara la vida. Per a mi, eren uns valents que tenien mans de gegant. Passada aquella primera etapa bucòlica de la meua vida, no em vaig trobar amb un trinet fins moltíssims anys més tard, tot i que els historiadors de l'esport coincideixen a situar el primer document escrit l'any 1276 a Alcoi, on hi havia la plaça del Jugador de Pilota, al costat de l'antiga muralla. No obstant això, a la capital de l'Alcoià, la pilota té molt poca presència des de fa massa temps i sempre em pregunte per què no es recupera.

Vaig fer gravacions als trinquets i m'hi vaig trobar amb una musicalitat formada per les notes del marxador cantant els punts, les sabatilles dels jugadors fregant el terra, els seus alés i respiracions, els colpejaments secs de la pilota al bot i al rebot, la remor del públic, els aplaudiments i les ovacions als seus herois i heroïnes...

Una partitura singular. En aquell procés de descobriments captivadors, vaig conèixer el projecte comunicatiu de *Pilotaveu*, més tard rebatejat com a *Pilotaviu*. Una iniciativa voluntària que venia a omplir un gran buit després del tancament de Canal Nou i que era ambiciosa en els seus plantejaments: oferia informació diària, els resultats de les partides, l'agenda, cròniques detallades, articles d'opinió i, fins i tot, unitats didàctiques. En aquell vaixell, hi havia una incontinent il·lusió que va aconseguir enrolar una tripulació d'apassionats que s'hi deixaven la pell pràcticament pertot arreu del mapa comarcal pilotaire.

«Remar i quedar-se a la vora» és el títol d'un dels últims articles publicats en el diari digital *Pilotaviu* el 31 de desembre de 2018. La crònica relatava l'última partida de l'any a Pelayo, que no va acabar de convèncer els espectadors. El significat de l'expressió que dona títol a l'article d'Ernest Martí indica insatisfacció, disgust i una inquietud causada per la contrarietat d'haver de tancar una publicació que va demostrar, durant més de quatre anys, de manera generosa i entusiasta, l'amor per la pilota valenciana. Però no era un amor platònic amb absència de crítica constructiva, sinó un amor real que oferia una visió plural, diversa i respectuosa del nostre esport, amb la bona intenció de contribuir a una evolució positiva i brindar suport a les diverses i noves necessitats, pròpies del segle XXI, oferint contrapunts a conceptes i plantejaments pretèrits.

Remar i quedar-se a la vora vol dir quedar-se amb les ganxes, quedar-se amb la mel a la boca; esforçar-se i no arribar a la meta. *Pilotaviu* hauria de tornar amb el suport institucional i econòmic que li caldria per a continuar navegant vent en popa. Una publicació que va treballar per ajudar honestament a construir alguns llocs comuns més espaiosos on la gent de la pilota poguera respirar lliure de fums i actituds, potser massa ancorades en un temps passat, que ara ens sembla romàntic.

Busquem el romanticisme en la literatura d'autors com Joan Lluís Vives, Vicent Andrés Estellés o, actualment, en la poesia i la narrativa d'escriptors com Juli Capilla o Víctor Labrado. Recreem-nos amb el teatre (recentment, va estrenar-se una obra sobre pilota, *L'home bo*, en què el Xiquet de Quart, Juliet d'Alginet i Rovellet en són els protagonistes); gaudim de la lloança i la fantasia en la música (amb les propostes d'Orxata Sound System, Va de Bo, Bajoqueta Rock, Pomada o autors com Toni de l'Hostal). Però l'exercici de la informació diària demana xafar terra, ser plural i mostrar tots els punts de vista. Aquesta era la vocació oberta de *Pilotaviu*. Un projecte valent. Una eina útil per a seguir construint i avançant cap a les demandes del segle actual. Cal reconèixer l'esforç realitzat per la seua gent i, com a mínim, deixar constància, en un llibre d'aquestes característiques, d'allò que s'ha fet (i de tantes coses que hi ha per fer).

Potser és hora de mostrar-se oberts, sense temor a posar en dubte les certeses de sempre, perquè aquesta és l'única manera de continuar creixent.

Amàlia Garrigós (*periodista*)

I. HISTÒRIA

I. Breus apunts de la història de la pilota

Victor Agulló

(sociòleg i investigador de la pilota)

Nombroses cultures i civilitzacions d'arreu del món s'han significat per la pràctica de distintes modalitats de jocs de pilota a mà. La investigació arqueològica i etnogràfica ha revelat que civilitzacions i pobles tan llunyans com els olmeques, els maies, els esquimals, els perses, els egipcis, els japonesos, els grecs i els romans, van practicar jocs de pilota a mà. Cada un d'aquests pobles va crear estils de joc propis en els seus territoris, adaptats a la seua idiosincràsia i a les seues particulars condicions naturals, geogràfiques i culturals. Aquests jocs eren, generalment, tan sols un divertiment que no solia donar lloc a competicions regulars.

14

Tot i que, en la majoria dels llocs, aquestes pràctiques lúdiques, físiques i culturals s'han perdut en la nit dels temps, encara subsisteixen en algunes regions jocs de pilota a mà. Així, a la península Ibèrica, hi ha la pilota basca, que gaudeix d'un enorme arrelament a Euskal Herria (País Basc, Iparralde i Navarra), La Rioja, Burgos, Sòria i altres regions limítrofes i que es practica fins i tot en altres països del món, on ha arribat gràcies a l'emigració; el *pelotmano*, una modalitat de joc directe que encara hui manté un centenar de jugadors a l'illa canària de Lanzarote; i la pilota valenciana, que es continua practicant a les terres de l'antic regne de València.

Aquestes tres modalitats esportives tenen un origen grecoromà. El poble romà va prendre molts costums dels grecs i va ser responsable de difondre'ls per tots els confins de l'Imperi. Això va propiciar que, a França, el *jeu de paume* gaudira de gran acceptació entre tots els estrats i les classes socials. D'aquesta manera, la pilota a mà va arribar a terres valencianes de la mà dels cavallers originaris de la Provença, que acompanyaven el rei Jaume I en la seua conquesta i, per això, les primeres referències del joc de pilota a les comarques valencianes les trobem a les acaballes del segle XIII, a la ciutat d'Alcoi.

Tanmateix, en el segle XIV, l'humanista Arnau de Vilanova va fer referència, en les seues obres, al joc de pilota; i el frare Sant Vicent Ferrer es va encarregar de lloar entre el poble pla les bondats d'un divertiment com el joc de pilota, en una època marcada per les guerres i les epidèmies constants. Això no obstant, la pilota va arribar a ser tan popular, que va ser considerada un factor d'agitació social, per la qual cosa es van proclamar nombrosos edictes perquè es prohibira jugar al carrer, a ciutats com ara Alcoi, Elx, Castelló o Gandia, entre d'altres.

En aquest sentit, és especialment significatiu el ban de la ciutat de València de l'any 1391, que va provocar abundants aldarulls i rebomboris. Aquesta situació va propiciar que els *trinquets* (espais tancats i coberts específics per a la pràctica de la pilota) deixaren de ser utilitzats en exclusivitat pels nobles, i foren progressivament ocupats per les classes populars. En el segle XVI, l'humanista Joan Lluís Vives es va dedicar a estudiar els costums del poble i feu especial insistència en la pilota valenciana, que va comparar amb les modalitats que es jugaven a París i Bruges.

La història del poble valencià és consubstancial al joc de pilota. Partida de pilota a Sax, l'Alt Vinalopó, el 1900

Arxiu Museu de la Pilota

15

Des d'aleshores i fins al 1936, coincidint amb l'inici de la Guerra Civil espanyola, el joc de pilota va gaudir de gran popularitat a les terres valencianes; es van construir multitud de trinquets i aquesta transcendència es va reflectir en nombroses referències periodístiques, literàries i artístiques. Tanmateix, al principi del segle XX, els canvis socioeconòmics i en els hàbits ciutadans, primer, i, posteriorment i molt especialment, el règim de Franco, van constituir un obstacle per a la pervivència del joc de pilota, una pràctica de fort arrelament popular que s'observava amb desdeny i en la qual s'utilitzava la llengua valenciana; a més, els trinquets no es consideraven un lloc recomanable per als valencians que presumien de catòlics, ja que era un lloc on es feien travesses i s'escoltaven blasfèmies. La dictadura franquista hi va mostrar desinterès i estigmatització, quan no la censura o la persecució oberta als practicants o assistents als jocs de pilota. Amb els inicis del *desarrollismo*, les classes més acomodades li van girar l'esquena al joc de pilota a mà, ja que el consideraven propi de gent de classe social baixa; van ser moments certament difícils per a la pilota valenciana. Altres causes que van contribuir a la pèrdua d'importància de la pilota valenciana van ser el trànsit rodat, les construccions noves amb finestres de vidre, l'enllumenat i els ornaments als carrers, les transformacions urbanístiques, demogràfiques i socials, juntament amb l'èxode rural, que van dur aparellades la televisió i la irrupció de nous esports i passatemps que venien amb l'aurèola de moderns i, tot plegat, en un context d'invisibilitat a la premsa escrita, manca d'ajudes, de suport i de protecció oficial.

En l'actualitat, nous vents de canvi busquen reivindicar de nou la pilota valenciana per tal que recupere el seu lloc entre la societat valenciana amb puixança i dignitat.

2. Un recinte per a jugar a pilota en l'època ibèrica?

Recaredo Agulló

(historiador i investigador de la pilota)

Prop del poble d'Aiora, hi ha el poblat ibèric de Castellar de Meca. Un impressionant poblat ibèric de què es té constància que va tindre activitat humana des de 4 segles abans de Crist fins al segle segon de l'era cristiana. Situat a més de 1.000 metres d'altitud, és una talaia perfecta per a controlar una enorme extensió de terreny i l'enclavament perfecte per a resistir un setge.

Aquests poblats ibèrics són freqüents al nostre territori, si bé el de Castellar de Meca és senzillament impressionant. Tot el que s'hi pot veure denota una organització ciutadana molt alta. Aquests poblats ibèrics, amb el pas dels segles, van servir també de domicili als colons romans. Les emprentes trobades a Castellar de Meca denoten la presència de ceràmica que ben bé podria ser romana o, fins i tot, dels ibers romanitzats.

Fins ací tot normal.

Ara veiem el que deia el diari *Las Provincias* el 2 de gener de 1917, en la pàgina 1:

16

Castellar de Meca: frontó dels moros que se suposa que va servir per al joc de pilota.

En qualsevol poble valencià, un jaciment antic, un pont, un aqüeducte o una pintura antiga s'atribuïa als moros. Era una manera d'explicar que allò de què es parlava tenia molts anys. El mateix passa a l'Olleria amb el seu trinquet.

El curiós és que, de vegades, aquesta tradició oral solia encobrir part d'una realitat.

Per quina raó un diari com *Las Provincias* parla d'un frontó en aquest poblat?

L'explicació podria estar en els més d'un centenar de dipòsits amb què compta aquest recinte. Dipòsits que, segons els experts, servien per a emmagatzemar aigua (cisternes, aljubs), grans, vi, estris de conreu, moles de molí, animals, etc.

El curiós és que un d'aquests dipòsits fa 29 metres de llarg, 5 d'ample i 14 de profunditat i, des d'un primer moment, es va conèixer amb el nom del *trinquet*.

Es jugara o no a pilota en aquest poblat ibèric, primer, i iberoromà, després, no deixa de ser curiós que la tradició oral el conega amb aquesta denominació, com un espai perfecte per a jugar a pilota a mà.

Vista general del poblat, el 2013

Foto: Benjamin Collado

3. L'origen del Dia de la Pilota Valenciana

Víctor Iñúrria

(primer president de la Federació de Pilota Valenciana)

A la ciutat de València, jugar a pilota va estar prohibit des del 14 de juny de 1391, prohibició que no va derogar-se fins a l'any 1991. La prohibició deia, entre altres coses, que els «*honrats justícies jurats e prohomes Consellers de la Ciutat de València*» van prohibir jugar a pilota «*arruladissa*» pels carrers de la ciutat.

L'any 1991, em va doldre enormement, com a president de la Federació de Pilota Valenciana i com a enamorat de la història d'aquest joc, que aquella prohibició seguira en vigor, tot i que, en la pràctica, si que s'hi jugava a pilota i aquesta estava acceptada. Així, doncs, vaig dirigir-me a l'alcaldeessa aleshores de València, la senyora Clementina Ródenas, per a plantejar-li l'oportunitat de derogar aquella prohibició sobre el joc de pilota, a la qual ningú havia posat esment fins aquell moment. Trobava adient que aquesta prohibició es derogara, més quan aquell any es complia el 600 aniversari del famós document de prohibició.

Després d'una amable conversa, en la qual em va dir que li semblava molt bé la idea i que acceptava fer un ban de derogació, jo mateix li vaig redactar, però malauradament i pels motius de sempre (funcionaris als quals els sonava «estrany» el contingut escrit segons les Normes de Castelló), van canviar el meu text i van aprovar el que, a la fi, es va fer públic.

Així va ser com el 14 de juny de 1991 va instituir-se legalment com el Dia de la Pilota Valenciana i va jugar-se una partida preciosa al carrer de Sant Pau. Així, aquesta celebració va romandre en la data susdita fins que, en els darrers anys, la Federació de Pilota Valenciana ha cregut oportú celebrar aquesta emblemàtica diada el mes de setembre.

Així, doncs, mentrimentres la Federació no recupere la data real, sembla que seguirà fent-se la cerimònia amb partides a la plaça de l'Ajuntament, amb tots els honors que se li vulguen donar, així com la corresponent festa. Això no obstant, al setembre NO SERÀ EL DIA DE LA PILOTA, ja que si no es fa una actualització legal i institucional, el Dia de la Pilota ÉS REALMENT EL 14 DE JUNY i no qualsevol altre dia, cosa distinta és que es vulga reassignar qualsevol altra data per a la partida de celebració.

En desconec el perquè, ni si és millor data o si algú vol descontextualitzar el que la data significa, però mentre puga, cada any ho repetiré i sollicitaré als que saben i poden escriure i publicar, que ho aclarisquen, perquè opine que, atès que el nostre joc està tan marginat, almenys, que «la veritat sure».

El ban de prohibició del 14 de juny de 1391 deia així:

Del joc de pilota.- Ara escolteu que us fan saber els honrats Justícies Jurats i prohomes Consellers de la Ciutat, que el Consell d'aquella, ja que del fet del joc després escrit en seguien diverses blasfèmies en ofensa de Nostre Senyor Deu i dels Sants i diverses injúries de paraula i de fet a les gents anants i estants pels carrers i places de dita Ciutat, novellament s'ha establert i prohibit que cap persona privada o estrangera de qualsevol estament, condició o llei que siga d'edat superior a deu anys no gose ni presumisca jugar dins dels murs de la dita Ciutat al joc de pilota arruladiça» sota pena de vint moravatins d'or per cada vegada que ho faça. I si hi haguera algú que la dita pena no puga pagar, serà empresonat i correrà per la ciutat amb açots, sense cap gràcia ni remei. I de les dites penes o part d'elles no siga ni puga ésser feta remissió ni composició.

comeses y aqtes segons opinio de molts y encament al m. esp. fer y
 la dita cort als dits delats y la dita vila de Castello i me d'aglla sobre
 lo qts dues coses hant plimet y acord. Lo dit Consell q'cordat mor juei q'
 les dits dues demades y casuna d'agllas fossen o sien proposades. Et no l'ona
 d'agllas coes de ts dits messions fos aqui mostrada dictada fo lepra al dit
 Consell y plague h' yuant al dit Sindich q' encontinet poses aglla. Et
 nozefmoye qts plere principals fossen y seguits ab subzana cura

finalmer lo dit Consell deliberadamer y q'cordat feu leproblimer dey con
 tengut al qual mana y feu ordenar y fer la cda seguet

Alcaldes de la Ciutat de València
 dea q'ats q' fin saber los honrats jurats y p'mes q'elles y la
 Ciutat q' Consell d'aglla p' co car p' occasio de poch dey esp se seguyen d'ia
 pes blasfemias es offensa de nre seyor deu y de s'os santos e d'unes p'meres
 de parla e de fer a les gentes amars e p'mis y les m'eres e places
 de la dita Ciutat ha novellamer q'hablar e oedar que altra q'p
 na p'uada o ep'mya de qualp'vol q'mer condino o ley sia de
 edat de 20 anys aenyus no gos ne p'cep'mer p' que d'is los
 ayms de la dita Ciutat ayors de pilora aculadiva p'os p'na d'
 200. mochos d'or y rapina q'agada que comcafaen. Et si p'ca al
 ni que la dita pena pague no p'ca p'ca mes en preso e cor
 rida la Ciutat ab accos p'os rora q'cana e canes. Et que d'les
 d'is p'os o d'atna d'agllas en ror o en parer no sia ne p'ca
 effec for remisso leya o compo'sio. Et si de fer f'af'era que no
 s'ha l'atna aalor ans se en ex'gru o lenue les d'is p'os
 l'omcar q'p'na tunc p'ca ne l'egon o d'agllas en ror o en
 p' f'aca d'ofa remisso leya o compo'sio q'ls honrats jur
 nos en t'emp'nal e de cor. tot e qualp'vol d'agllas q'p'
 p'ny en encamena p'ca ex'gru e lenue lo d'is p'os.
 de m'eres o la dita p'na p'ca d'is de d'it honrat

Ban de prohibició
 de la ciutat de
 València, el 14 de
 juny de 1391

Arxiu Històric
 Municipal de
 València

4. El fris grec, Trofeu President de la Generalitat

Victor Iñúrria

(primer president de la Federació de Pilota Valenciana)

L'any 1985, en el si de la recentment creada Federació de Pilota Valenciana, ràpidament sorgiren iniciatives per tal de reviscolar l'afició i crear perspectives d'una nova il·lusió.

Una d'aquestes va ser la creació, amb caràcter oficial, d'un campionat individual que ens permetria assenyalar quin jugador seria la figura indiscutible cada any, tot i que hi va haver qui va considerar-ho una barbaritat, perquè seria un esforç que cap jugador podria fer de manera reiterada, al llarg d'un campionat.

Malgrat aquests criteris, la Junta va decidir tirar avant i començaren els campionats, en els quals es lliurava com a guardó una sopera, com feien altres esports. El primer any, va guanyar-la el mític Paco Cabanes, el *Genovés*, però aquell guardó no m'agradava massa, perquè no tenia personalitat des del vessant de la pilota.

Per mitjà d'una conversa telefònica amb la magnífica periodista Paloma Gómez Borrero, resident a Itàlia, vaig assabentar-me que aquesta havia localitzat el fris que jo recordava dels meus anys d'estudiant d'Història de l'Art, el qual es trobava al Museu Arqueològic d'Atenes, així que m'hi vaig desplaçar, amb la meua dona, per a fer-li algunes fotografies.

En tornar, vaig anar a parlar amb el president Joan Lerma i vaig demanar-li que acceptara que el Campionat Individual passara a anomenar-se Trofeu President de la Generalitat, alhora que vaig demanar-li que sol·licitara a l'agregat cultural d'Espanya a Grècia, un buidatge en escaiola del fris que havia localitzat.

El president Lerma així ho va fer. Vam rebre l'esmentada còpia en escaiola, que jo mateix vaig retirar a l'aeroport de Manises, i la vam portar, amb tota la cura del món, a la Federació.

Davant de la il·lusió de tots els federatius per tindre una joia com aquella, la vam dur al mateix fonedor que ens feia les figures d'*El Saque* perquè en fera una reproducció pel respectuós procediment de la cera perduda, després de demanar-li que, prèviament, fera

Pasqual II, Juan i Víctor Iñúrria, al trinquet el Zurdo de Gandia, el 1992

Arxiu Pasqual II

un motle de treball que ens permetera no haver d'estar manipulant, amb el corresponent perill, l'original d'escaiola. Així mateix, li encomanàrem unes plaquetes en bronze que representaven el fris, a escala reduïda, que havia fet el mateix artista que ens havia fet la figura d'El Saque.

Aquestes plaquetes reduïdes es lliurarien al jugador que guanyara la final de cada any i es reservava la reproducció a grandària real per al jugador que obtinguera el títol de campió tres anys seguits o cinc no consecutius.

Quin és hui el problema?

D'una banda, pot ser que, com tantes vegades he dit, les nostres autoritats, fins fa poc, no havien acabat de creure's que la pilota, i no així el golf, ni el pàdel, ni la nàutica, és l'esport d'un poble que l'ha mantingut al llarg dels segles, ben arrelat en la seua idiosincràsia i que li ha donat la personalitat popular que el caracteritza, i cal que siguem conscients d'això.

D'altra banda, últimament, he pogut constatar que molts mitjans, quan parlen d'aquest Trofeu, insisteixen a anomenar-lo Campionat Individual i «obliden» que és el «Trofeu President de la Generalitat», la qual cosa l'aboca perillosament a perdre la seua personalitat i finalitat.

Atès que hi ha patrocinadors que hi aporten una col·laboració econòmica, crec que cal mantindre la referència apropiada a la seua ajuda i no perdre mai l'origen i les circumstàncies que suposa per al nostre joc el fet de disposar d'un trofeu amb referència històrica i en nom de la nostra màxima autoritat política.

«Em dol la meua terra, em dol la meua gent», va dir algú, amb molta més substància que jo, però la finalitat és la mateixa.

Si no ens autovalorem, com hem de demanar als altres que ens valoren?

Jo cride a l'estil del món de la pilota: «cavallers», la pilota és l'esport del nostre poble, i l'hem de defensar amb el cap molt alt. El Trofeu President de la Generalitat és el nivell màxim del nostre esport i ha d'oferir-se-li al president de torn, amb tota la categoria que li correspon. Ningú s'imagina el rei d'Espanya enviant un subaltern, per molt de nivell que tinga, a entregar la Copa del Rei.

Doncs això.

5. El joc de pilota a Castelló de la Ribera. Quan la partida acabava al jutjat.

Valerià Benetó
(investigador local)

Castelló, més llarg que redó, «sempre» ha tingut carrer de la Pilota: ho confirma el nomenclàtor urbà des de 1800, si més no. Vicent Ribes Iborra, en *Secrets del Castelló setcentista*, ja va parlar d'uns conflictes arran de la pràctica del joc de pilota a l'Estret de Castells en 1774. La invasió francesa ens va agafar amb el carrer Pilota a l'atzucac de l'actual Obrera i el seu darrer emplaçament ha estat al carrer del Pintor Sorolla, fins que, el 1948, Juan Fombuena va tindre l'ocurrència de fer un trinquet de pilota. Així, a poc a poc, ha anat desapareixent l'activitat dels carrers. De raons, n'hi ha per a donar i vendre: molèsties al veïnat, tràfec cada vegada més difícil de controlar i un llarg etcètera que coneixem de sobra. Al remat, ara només roman la partida que, per Festes, celebren les comparses i que revisita no només el carrer de pilota per antonomàsia, sinó també altres diverses ubicacions, tan vàlides com la que ostenta el mèrit innegable de dur el nom i que, encara que mai l'hem vist retolat, ha quedat popularment per a propis i estranys en un raconet de la memòria col·lectiva.

Però, històricament, on es jugava? Si Castelló ha estat un sol carrer, coincidint amb la via que anava de Xàtiva a València, travessant el Xúquer pel pas de la Barca d'Alcoser pel gual, i dels carrers travessers ni tenim notícia ni pràcticament és probable que tinguen condicions per a la pràctica del joc de pilota, per tant, fins al segle XVIII, és al Pedró on es juga, exclusivament. En el diari digital *PilotaViu* podreu trobar tres treballs que vaig escriure igualment. El primer data del 1622 i tracta d'un deute de joc, conservat en el registre d'assumptes de Justícia.

21

Volum de l'Arxiu
Històric Municipal de
Castelló de la Ribera,
el 2016

Valerià Benetó
Pilotaviu.com

El segon transcorre en 1617 i conta com, en una partida de pilota, per desavinences amb una decisió arbitral, una «judicatura» diu el text, es resol l'assumpte a pedrades. El tercer i definitiu transcorre en 1597, amb la vila reial recentment creada (1587), i diu així: *Fonch interrogada [Hierònima Moltó]: diga si coneix a Joan Casanyes, i té molta pràctica i amiatat amb aquell i si entra moltes vegades en la casa de la confesant.*

E dix que sols de vista coneixia la confesant al dit Joan Casanyes perquè acostuma a jugar algunes vegades a pilota davant la casa de la confesant, emperò que no hi havia gran pràctica ab aquell ni entrava en casa de la confesant ni jamais hi és entrat, sols de una vegada que entrà a despullar-se i vestir-se per a jugar a pilota (AHC, H023/13, olim LN 15).

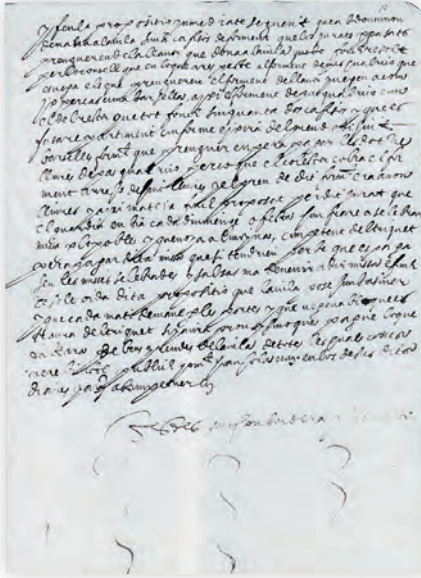
En definitiva, trobar aquests paràgrafs entre tant de paper escrit, és una autèntica sort. Rescatar aquest document d'un llibre tan fortament afectat pel pas del temps i pels xilòfags és un honor immerescut i una prova més de la capacitat de sorprendre del nostre Arxiu Històric Municipal. Que siga una publicació digital esportiva qui ho done a conèixer és un símptoma molt positiu dels canvis produïts. Cal recordar que, encara que amb només quatre anys de funcionament del diari, *PilotaViu* fa possible el que, parafrasejant, va dir aquell: «423 anys d'història ens contempen...».

Gaudir d'allò que t'apassiona és un premi; col·laborar en aquesta iniciativa, un orgull; acabar trobant no només indicis, sinó també certeses sobre el nostre joc més estimat, una grandíssima satisfacció; i trobar-ho on ho he trobat, una grandíssima sorpresa, ja que, atés que no hi havia «premsa esportiva», que aparega en els escrits de la Cort de la Justícia, sempre a causa d'un fet inadequat o violent, no podia demanar-hi més... Ni menys. Malament quan l'últim quinze s'ha de jugar davant d'un jutge, però, si això no haguera passat, hui no tindriem constància documental de la pràctica del joc de pilota a Castelló.

6. Petrer, 1617

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

Document referent al trinet de Petrer, el 1617

Arxiu Municipal de Petrer, el Vinalopó Mitjà

A continuació, mostrem la transcripció del document adjunt (fotografia) de 1617 que ens indica que a Petrer, localitat de la comarca del Vinalopó Mitjà, ja es documenta l'existència d'un trinet:

Y feu la proposició immediata següent que (...) demana a la vila cinch cafisos de forment que los jurats y pasats prengueren de la llavor que dona a la vila font resolt per el consell que lo que respecte al forment de Pascual Rico que es vega els que prengueren el forment de llavor y vegem a com ix per cascuna barsella així el forment de Pascual Rico com el del rector, que tot fonch cinquanta dos cafisos y que es fasa repartiment conforme eixirà de preu de dihuit barselles, fent que prengueren per a pagar les dotze lliures de Pascual Rico per so que el colector cobra el forment a raó de huit lliures y el preu de dit forment era a nou lliures y així mateix font proposat per dit jurat que el guardia que embia cada diumenge o festa hun frare a celebrar missa per lo poble y que no y ha almoyna competent del trinet per a pagar dita missa que si tendrien per be que es pagasen les misses celebrades y salsar ma de venir a dir missa e font resolt oida dita proposició que ta vila pose hun basiner y que cada matí demane per les portes y que vegem lo que es traurà del trinet si y aurà prou y si no que es pague lo que faltara de bens y rendes de la vila de totes les quals coses ne rebí acte public (...) en los desús dits dia, mes y any (...)

23

Carta del 12-05-1593

Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu

Però hi ha més documents que ens demostren que el joc de pilota estava estès per tot el País Valencià i, a més a més, que era d'allò més important. Així, trobem la ja conegudíssima prohibició del joc de pilota a la ciutat de València, datada el 1391, i que podem veure al Manual de consells i d'establiments de 1387 a 1392, dipositat a l'Arxiu Municipal de València.

També hi ha una carta del 12 de maig de 1593, entre altres documents, guardada a la Biblioteca Valenciana, sobre l'arrendament del trinet de pilota. L'autor n'és el virrei marquès d'Aitona, dirigida al rei Felip II.

7. Els cinc trinquets de Xàtiva construïts entre el 1754 i el 1783

Josep Vicent Martínez

(professor de l'IES Josep de Ribera)

L'any 1750, les «Ordenanzas de la ciudad de San Felipe» deien que «En las plazas y calles públicas de la ciudad, no se hagan juegos de pelota... por no embarazar los tránsitos y evitar desgracias... y en los días de fiesta se permitirán estos juegos en parages retirados, y campos después que haya hecho señal la Iglesia mayor de haber alzado a Dios, pero no antes...»

Tres anys després, les mateixes institucions que prohibien el joc al carrer es van encarregar de facilitar i d'impulsar el joc de pilota, però en recintes tancats: els trinquets. La finalitat era que no es jugara al carrer i que la gent anara a treballar, però sobretot pretenien controlar els ingressos que generava un joc tan popular i practicat com la pilota.

El 8 de novembre de 1753, el rei Ferran VI va concedir permís al *Santo Hospital de la Ciudad de San Felipe*, organisme que administraria el joc de pilota a la ciutat, per a construir dos trinquets, que anomenava *juegos de pelota*.

El primer edifici que es va construir va ser el trinet de les Ànimes, situat entre el carrer de les Ànimes, el del Fossar i la placeta del Trinet, que actualment és l'única mostra en la toponímia urbana de Xàtiva que en recorda l'existència. Per a construir-lo, es va aprofitar la muralla de la ciutat com una de les parets laterals; aquest va entrar en funcionament el 13 d'abril de l'any 1754.

El segon edifici va ser el trinet de l'Albereda. Es va construir entre la porta de Sant Francesc i la torre de Montfort, per la part exterior de la muralla de la ciutat, que també es va aprofitar com a paret lateral de l'edifici.

24

La ciutat de
Xàtiva, al
principi del
segle XX

Fons Baldrés.
Arxiu Municipal
de Xàtiva,
La Costera

La muralla tenia 3,80 metres d'alçada, als quals se'n van afegir 3,80 metres més d'obra nova; el total aproximat seria d'uns 7,50 metres. L'altra paret lateral tenia una alçada de 4,20 metres. La primera partida s'hi va jugar el dia 5 d'agost de 1755.

Als trinquets de les Ànimes i de l'Albereda, es jugava a pilota a mà en algunes modalitats semblants a les actuals. Diem açò perquè, des de l'any 1754 fins al 1801, hem documentat la compra de més de 4.000 pilotes de vaqueta, un dels elements més característics del joc.

Tres anys després, el 1757, es va construir, al costat del trinet de pilota de l'Albereda, el de «*Bolos y birlas, en el terreno sobrante del de pelota*» i s'hi va començar a jugar el 24 de desembre. 10 anys després, el 1767, es va construir el trinet del Corral al carrer de Sant Tomàs, enfront del convent de Sant Agustí, el qual s'anomenava *Trinquete de las Bochas*.

Als trinquets de l'Albereda i del Corral, es jugava a boles, a birlas i a botxes, jocs que van proporcionar a l'Hospital també uns ingressos regulars i quantiosos. També hem constatat que, en aquests trinquets, de dimensions més reduïdes de l'habitual, es jugava a pilota grossa.

L'últim trinet que es va construir a Xàtiva va ser, l'any 1783, el Trinet Gran de l'Albereda, el qual s'anomenava *Trinquete de Pala*, però el joc de pilota amb pala, practicat pels nobles, no va tindre molt d'èxit i, a finals del segle XVIII, ja havia desaparegut.

El joc de pilota als trinquets de Xàtiva en la segona meitat del segle XVIII va significar per a l'Hospital una font d'ingressos elevada i regular. Entre 1754 i 1801, els ingressos totals per l'explotació dels trinquets van ser de 15.800 lliures i les despeses, de 6.800, per tant, els beneficis van superar les 9.000 lliures, és a dir, una mitjana anual superior a les 190 lliures, molt per damunt de la previsió del *Santo Hospital de la Ciudad de San Felipe* l'any 1753.

Podem concloure que la pilota era un joc molt popular i practicat, i també protegit i estimulat. Les prohibicions i les restriccions, que també n'hi hagué, recordem les *Ordenanzas de la ciudad de San Felipe* de l'any 1750, s'haurien de considerar com un intent de controlar el joc, de regular-ne la pràctica i d'explotar els beneficis que generava.

Finalment, als trinquets huitcentistes de Xàtiva, es jugava sobretot a pilota a mà, però també a boles i birlas, a botxes, a pilota amb pala i fins i tot a la modalitat de pilota grossa, que coneixerem amb més detall en un apartat a banda d'aquest llibre.

8. El trinquet del jardí de les Corts Valencianes

Recaredo Agulló i Víctor Agulló

(investigadors de la pilota)

Molt pocs són els documents que mostren l'estat del joc de pilota a finals del segle XVIII i principis del XIX. Si que se sap, en canvi, que, en la València renaixentista, el joc de pilota estava en mans de la noblesa i que es jugava als carrers i en els nombrosos trinquets que hi havia al Cap i Casal i a altres localitats. Sempre en aquest sentit, s'evoca el text dels Diàlegs de Joan Lluís Vives. També és notori que el segle XVIII va suposar un colp dur per a l'economia valenciana (la guerra contra els Borbó) i que molts nobles van preferir dansar el *minuet* en els balls de saló que suar la samarreta als trinquets.

El trinquet del reportatge es va alçar en un jardí que, hui en dia, serveix de recreació als representants del poble valencià. Un autèntic edén on, en l'actualitat, se serveixen uns àgapes esplèndids i que, en el passat, va escoltar les paraules d'ànim que un públic aristocràtic dedicava als jugadors valencians o als vinguts d'altres regions i països. Aquest trinquet era conegut amb el nom de la Raqueta i estava situat a esquena de la Casa dels Ducs de Gandia. L'existència d'aquest trinquet suposa una doble novetat.

26

Lloc que
ocupava el
trinquet al jardí
de les Corts, el
2015

Recaredo Agulló

En primer lloc, en els llibres publicats fins a la data, no s'havia trobat cap referència d'aquesta instal·lació i, d'altra banda, la seua denominació indica clarament que s'hi jugava amb raqueta, la qual cosa suposa una autèntica novetat perquè de sempre s'havia dit que a València es jugava a mà. El joc amb raqueta en un trinquet és típic de França, país en què, en el segle XVI, hi havia centenars de persones que vivien de la fabricació de raquetes i pilotes.

El *Diari de València* del dimecres 31 de gener de 1798, en la pàgina 121, facilita una preciosa i detallada descripció de la ciutat de València i fa referència als trinquets que aleshores hi havia a la ciutat. La Casa dels Ducs de Gandia es va conèixer amb el nom de Palau de Benicarló des de principis del segle XX, quan va ser adquirit, en 1905, per Juan Pérez Sanmillán y Miguel, senador i president del Consell d'Obres Públiques, casat amb la senyora Emilia Fontanals y Pujals.

De la família dels Borja

Aquesta imponent residència data del segle XIV, quan va ordenar edificar-la la família dels Borja. Aquesta família va exercir, en els segles XVI i XVII, un paper crucial tant en l'antic Regne de València com en els estats pontificis. Aquest palau va passar per diverses vicissituds al llarg del segle XIX, entre les quals hi ha la de ser fàbrica de sedes. A principis del segle XX, va ser habilitat com a residència per als reis d'Espanya. En 1937, va servir de seu al Govern de la II República. Posteriorment, es va condicionar perquè hi pernoctara, en una de les seues visites, Francisco Franco, aleshores cap de l'Estat. En 1976, es va instal·lar allí la Direcció Provincial del Moviment i, en 1984, es va convertir en seu de les Corts Valencianes.

En 1798, aquest palau era propietat de Maria Josefa Pimentel i Téllez, comtessa duquessa de Benavente i de Gandia, casada amb el duc d'Osuna. Aquesta família posseïa un estatus social alt i les seues relacions amb la noblesa espanyola i la francesa eren molt intenses.

Així, doncs, el trinquet amb què van adornar el seu jardí no seria un trinquet com els altres dos que hi havia a la ciutat: uns trinquets on es jugava a mà, les apostes eren freqüents, l'entrada estava oberta al públic i, a més, els beneficis es destinarien a entitats religioses.

El trinquet de la Raqueta estava dedicat a l'entreteniment personal i al dels convidats d'aquesta família, tots ells d'un alt llinatge. La presència d'aquest espai esportiu va desaparèixer quan es va produir la venda del palau, fet que va succeir amb la fi de les guerres contra Napoleó i l'arribada d'un nou propietari.

9. Anècdotes i troballes diverses recollides en la premsa històrica

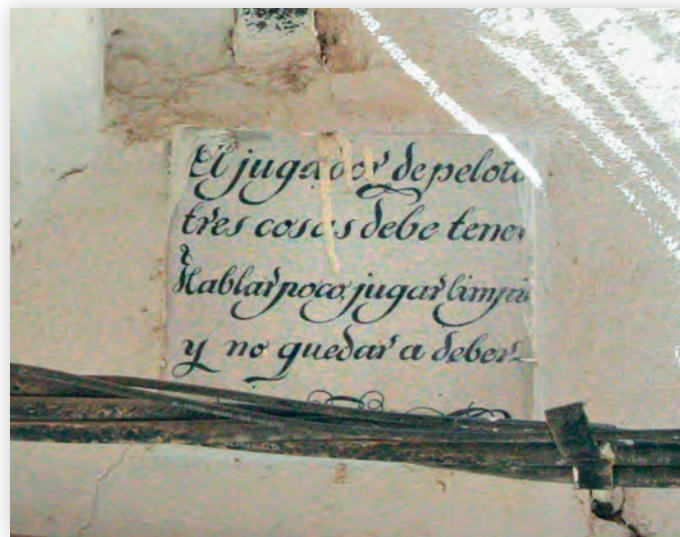
Jordi Naya

(professor de Pilota en Secundària i a la Universitat de València)

Gràcies a les noves potencialitats telemàtiques de la societat digital, en l'actualitat, disposem de noves possibilitats per a conèixer i endinsar-nos en el fascinant món de la pilota. Un bon exemple d'això el representen els fons documentals de la Biblioteca Virtual de Premsa Històrica (BVPH), gestionada per la Subdirecció General de Coordinació Bibliotecària del Ministeri de Cultura i Esport. Es tracta d'una hemeroteca digital que ofereix als ciutadans un repertori extens, variat i creixent de premsa històrica i revistes culturals en les diferents llengües que es parlen a Espanya. L'estructura i organització dels continguts, així com les funcions avançades de cerca en el text de les publicacions, la converteixen en una eina inestimable per a la investigació històrica, sociològica, cultural o genealògica. Cal remarcar que aquesta hemeroteca ofereix aproximadament huit milions i mig de pàgines digitalitzades, en accés obert i gratuït.

Els continguts de les notícies de pilota són variats, tot i que la majoria són anuncis de partides o cròniques de partides jugades. També hi ha inauguracions de trinquets, algunes prohibicions i/o persecucions, notícies sobre diferents usos dels trinquets (per exemple, sala de ball, cinema, local per a la celebració de mitings polítics o sala de concerts). Ara bé, les notícies que més interès despertaven eren els desafiaments, que mobilitzaven molta gent de diferents comarques. Un altre aspecte interessant que podem trobar en l'anunci de les partides és la modalitat, per exemple, a *largas con banca*, a *largas y cinta*, a *largas y rebote*, a *escalera y juego libre*, a *escalera y cinta*, a *raspote*, a *escalera y cuerda*, a *galocha al aire*. Com podeu observar, algunes d'aquestes modalitats ja no es practiquen hui en dia, però espere que aquest petit espai ajude a despertar la curiositat.

Per a mi, una de les coses més valuoses que té el nostre joc i que demostra el gran èxit o l'acceptació de la pilota en èpoques passades és la gran varietat de modalitats. Veritablement, les modalitats perdudes són un patrimoni que caldria recuperar i investigar, ja que això serveix per a recordar com vivien els nostres avantpassats, ens ajuda a relacionar-nos amb persones de diferents generacions i, finalment, ens ajuden a crear progressions didàctiques que serveixen per a ensenyar a jugar a pilota.

Ceràmica d'un carrer a Onda (la Plana Baixa) en què s'especifiquen els requisits que havia de tindre un bon jugador de pilota

Federico Fuertes

A continuació, trobareu una petita selecció de les troballes més interessants –referides a les acaballes del segle XIX i principis del segle XX– i que m'agradaria compartir amb tots vosaltres:

En primer lloc, cal destacar que notícies relacionades amb desafiaments de pilota al carrer n'hi ha moltes, sembla que aquestes partides sempre movien molts diners, ja que cada poble portava els seus seguidors i els periòdics es feien ressò dels preparatius. He trobat notícies de desafiaments en pobles com Orba (1883), Murla (1887) o Sax (1887). Però ara esmentaré, de manera més específica i per motius diferents, tres notícies. La primera, per la classe de puntuació; la segona, per tots els detalls descrits en el desafiament; i, la tercera, per la gran quantitat de diners travessats:

1. El 5 de març de 1882 es va disputar a Canals una partida de pilota amb una travessa de 6.500 reals i **el tempteig** es feia de 7 en 7, fins a 42. *El Constitucional: diario de València*.
11. El 12 i el 14 de juliol de 1897 va aparèixer en diversos periòdics l'anunci següent: «**Reto a los jugadores de pelota**». En aquesta notícia, hi havia una descripció perfecta de les condicions d'un desafiament llançat per 4 «afamats» jugadors a qualssevol altres de «todos los conocidos en España». La modalitat seria a llargues i el traure en banca; a 8 jocs vençuts; les pilotes, de vaqueta de 35 a 40 grams; el lloc, l'esplanada d'Alacant, davant de la Delegació d'Hisenda; les dimensions de l'espai de joc, 100 metres de llarg per 14 d'amplària; la data de celebració, entre els dies 7 i 17 d'agost; i, finalment, la quantitat mínima de la travessa eren 2.000 pessetes. *La Correspondencia de Alicante: diario noticiero. Eco imparcial de la opinión y de la prensa. El Graduador: Periódico político de intereses materiales*.
111. L'11 de setembre de 1902. Desafiament a Gata de Gorgos amb una **travessa de 5.000 pessetes** [cal recordar que, en aquell temps, el jornal d'un bracer era de 2,5 pessetes]. *Las Provincias: diario de Valencia*, any XXXVII, número 13.164; *La Correspondencia de Alicante: diario noticiero. Eco imparcial de la opinión y de la prensa*, any XIX, número 5.857; i *El Graduador: Periódico político de intereses materiales*, any XXVII, número 8.004.

Menció especial en aquest apartat és la troballa de notícies referents a la inauguració de trinquets com, per exemple, en 1864, el d'Alacant, al carrer de la Concepció; el de Pelayo a València, en 1868; el d'Ondara, en 1872; el d'Alacant, ubicat al barri de San Antón, en 1886; el de Torrevella, esmentat com a «El Salvador», en 1894; el d'Elda, en 1927; el de Benassal, en 1928; el de Borriana, en 1929 o el de Castelló, esmentat com a «Numancia», en 1930. Està clar que, en aquesta època (finals del s. XIX i principis del s. XX), el joc de pilota era un negoci molt rendible i es construïren molts trinquets. De totes les notícies, destacaré un article de Francisco Montero Pérez, publicat el 10 de juny de 1930, que parla del joc de pilota a Alacant. Aquest periodista fa una anàlisi històrica del joc de pilota des del segle XVI, quan es jugava en un trinquet ubicat en el «Calizo del Marqués», que només permetia l'entrada a gent de sang blava, mentre que els plebeus jugaven en un terreny obert al raval de Sant Francesc.

Aquesta dada és molt interessant, ja que confirma com els primers trinquets foren construïts per la noblesa, mentre que el poble pla només tenia permès jugar al carrer. Descriu que, a les primeries del segle XIX, es va construir un

altre trinquet al carrer Girona, que va subsistir a un altre construït l'any 1864 i que va ser tombat pel vent. L'últim trinquet que esmenta és el que va construir en 1886 Domingo Lillo. Al remat, podem dir que, en el segle XIX, a la ciutat d'Alacant, van arribar a coexistir tres trinquets, però, a mitjans del segle XX, ja havien desaparegut tots. En aquest article, ja es podia intuir el declivi de la pilota a Alacant. *El luchador: diario republicano*, any XVIII, número 6.042.

Una altra notícia interessant que demostra fins a quin punt estava estesa l'afició al joc de pilota data del 12 d'octubre de 1915. La celebració de la festa nacional arriba a tots els llocs d'Alacant, també als estrats socials més pobres, i s'esmenta com, a la presó, van deixar que els reclusos estigueren amb les famílies i jugaren a pilota durant dues hores. *Diario de Alicante*, any IX, número 2.559.

D'altra banda, hi ha moltes notícies relacionades amb prohibicions. El joc de pilota al carrer pot provocar molèsties i, si a aquest fet, li afegim algun veí maniós o algun conflicte polític, aleshores la queixa a les autoritats no tardarà a arribar. Tinc constància que, en alguns pobles, el joc va ser prohibit pels alcaldes o va ser perseguit quan el bàndol republicà va perdre la guerra, per exemple a Elda. Altres vegades, al joc de pilota se li han afegit prejudicis negatius en relació amb les travesses o el llenguatge poc edificant. Tot açò va provocar que els detractors del joc argumentaren que el joc de pilota era una cosa arcaica o de gent de poca categoria.

30

Els dies 9 i 16 d'abril de 1913, hi va haver dues notícies relacionades amb el joc de pilota. L'alcalde de la localitat de la Romana va prohibir jugar a pilota en la paret de l'església, a causa de les discussions, blasfèmies i paraules grolleres que es produïen a les portes del temple. El periòdic i altres lectors li respongueren que allò no era raonable. A més, no els constava que ni el senyor vicari ni els amos dels terrenys que envolten l'església s'hi hagueren queixat. *La Región: semanario*, any I, número 11.

El 5 de maig de 1886 van ser empresonats 16 jugadors al trinquet d'Alcoi per participar en una partida prohibida. *El Liberal: diario político y de intereses materiales*, any I, números 10 i 11.

Aquest darrer succés va poder tindre relació amb el fet que els jugadors estaven jugant al canut, a les xapes o algun altre joc en què es jugaven diners. Em consta que, en alguns trinquets de les comarques centrals, hi havia una habitació anomenada la «cambra de gas» o «l'infern» que es destinava a aquest tipus de joc.

Finalment, notícies lamentables relacionades amb la pilota n'hi ha diverses, com, per exemple, un atracament a un sastre. El diari descriu que el van nugar i li van introduir una pilota a la boca perquè no poguera parlar. Un altre exemple va ser l'atac d'un gos a dos xiquets que van entrar en el pati d'una casa buscant la pilota que se'ls havia penjat o com un atracador va fugir dels agents de la policia entrant al trinquet de Pelayo i botant als terrats cap al carrer Jerusalem. De totes les notícies revisades, la més luctuosa es produeix el 7 d'abril de 1880 quan, en caure una muralla del trinquet de Xàtiva, hi va haver com a resultat molts ferits i dues persones mortes. *El Comercio: diario de Valencia, científico, literario y artístico, defensor de los intereses del comercio, industria y agricultura*, any IV, número 907.

10. Per què es compta amb quinzes en la pilota valenciana?

Victor Iñúrrria

(primer president de la Federació de Pilota Valenciana)

Durant els molts anys que he dedicat a l'estudi de la pilota valenciana, sempre m'he fet una pregunta, gens frívola, a la qual molts altres estudiosos han volgut trobar una resposta: per què tenim aquesta forma de comptar?

Des de sempre, la manera tradicional de comptar dels marxadors, homes que generalment no tenien estudis i no solien saber de números, utilitzaven unes pedretes que formaven un quadrat o un cercle i, per cada punt que feia un equip, en col·locaven una en cada extrem d'aquest dibuix, fins a completar, a base de quarts parts, el quadrat o el cercle, i es tancava així la figura. Això significava que havien aconseguit un joc, cosa que apuntaven al costat en el terra o en una llesca perforada, generalment de fusta, i li assignaven a aquest punt un valor de 5 (cinc).

Les partides es jugaven, tradicionalment, a 12 jocs, la qual cosa és fàcil d'entendre perquè la llargària de la partida ($12 \times 5 = 60$) coincidia amb el recorregut perfecte del cercle i, de fet, el costum és dir «la partida va a 12 jocs».

Les primeres notícies del joc que ens arriben són del món militar i de la noblesa, atès que les úniques fonts de què disposem provenen dels únics que podien deixar informació escrita o gràfica, i no del poble de l'època medieval amb ben poc nivell cultural.

De manera més tècnica, podem dir que tot es basa en el sistema sexagesimal, el qual era una manera de comptar habitual en l'Edat Mitjana. D'aquella època, encara mantenim altres mètodes de comptar com ara el temps (hores, minuts i segons) i els angles (30, 60 i 90).

31

Marcador del trinquet Tio Pena de
Massamagrell, l'Horta Nord
c. 2010

*David Sarasol
Museu de la Pilota*

Sembla que l'origen del sistema sexagesimal (en base 60) es remunta a una manera de comptar usant els dits de les mans, segons la qual, en l'antiguitat, els habitants de l'anomenat «creixent fèrtil» comptaven, assenyalant amb el dit polze de la mà dreta, cada una de les tres falanges de la resta de dits de la mateixa mà, començant pel dit xicotet, i es comptava, així, fins a 12 (3 x 4).

I, cada vegada que tancaven aquesta operació, alçaven un dit de la mà lliure (l'esquerra) fins a completar 60 unitats (12 x 5 = 60), que es considerava una «xifra redona» i que va convertir-se en una referència habitual en transaccions i mesures.

Si dividim 60 entre els quatre quadrants abans mencionats, ens ixen els valors 15, 30, 45. Posteriorment, tal vegada per comoditat a l'hora de cantar la partida, es va passar del «quadraginta quinqué» al «quadraginta» i s'obtenia el joc quan es tancava el quadre.

Malgrat que no hi ha documentació suficient referent a això, es pot acceptar que, en el *jeu de paume*, s'acceptaven les travesses de diners, i documents dels segles XIII-XIV aporten informació sobre algunes lleis alemanyes que prohibien apostes superiors a seixanta *deniers* (moneda francesa d'ús comú a centre Europa). Hi havia el *gros denier tournois*, equivalent a quinze *deniers*, raó aparent per la qual cada punt guanyat es comptava com a quinze, és a dir, una moneda de quinze *deniers*.

Es desconeix la raó per la qual València va canviar el 45 europeu pel VAL. Constitueix un repte important per als investigadors i, quant a mi, només he pogut assolir el coneixement de la possible utilització de la forma llatina *vale* amb el significat «d'adeu», «que estigues bé», «ja s'ha acabat», etc. Atès que, quan s'arribava als 45, pràcticament es podia dir que el joc estava guanyat, s'establia una mena de comiat, tot i que l'adversari podia refer-se'n i llevar-li el *vale* (en valencià, «val»), guanyar-li el 15 següent i tornar a estar a dos 15 de fer el joc, ja que aquest sempre s'ha de guanyar per dos 15 de diferència.

Una petita informació gramatical clàssica, que voldria justificar el que he dit, és que *vale* és la 2a persona del singular de l'imperatiu de *valere*, amb el significat que també s'utilitzava com a comiat a un mort o per a allò que es deia per a rematar alguna cosa i «finalitzar».

Un exemple interessant n'és la frase *Ave atque vale*, famós fragment d'un dels poemes que Càtul (Carmina) dedica a la mort del seu germà i que podria traduir-se com:

«*Atque in perpetuum, frater, ave atque vale*». (I, en l'eternitat, germà, saludar-te i acomiadar-me).

1.1. La Vall d'Albaida: el batec silenciós de la pilota

Josep Moll

(arxiver-bibliotecari d'Albaida)

Els arxius són els tresors de la memòria escrita del joc per antonomàsia dels valencians. Emocions i passions reflectides en nombrosos documents. El més conegut és el ban de 14 de juny de 1391 del Consell de la ciutat de València que prohibia la pilota. En els arxius de la comarca valldalbaidina, també trobem referències a la pilota: 1) el 30 de setembre de 1588, un jui de faltes a Albaida per no tornar una pilota prestada; 2) el procés criminal de 1596 conservat a l'arxiu de Bocairent per unes desavinences després d'una partida de pilota. A l'arxiu d'Albaida, hem trobat més documents: 26 de juliol de 1766 (ferits), 1854 (ban de l'alcalde en què prohibeix jugar abans de les 3 de la vesprada), un opuscle publicat en el segle XIX en el qual es pot llegir: «...Y como dije que haria especial mención del juego de la pelota, no puedo menos de decir que ha sido en tiempos antiguos, y lo es al presente, bien que no con tanta intensidad muy frecuente, no sólo en los chicos y muchachos sí que también en los hombres. De este juego resultan diversas especies, como son acaso las que en valenciano se llaman a boles, a curtes, a llargues, a percha esquerre, a percha drete, a contramá, al bot, etc. Antiguamente el lugar más concurrido para esta diversión era el callejón que comunica la calle Mayor con la Nueva por frente al callejón de San Vicente, llamado vulgarmente el rebot», en el cual había un enlosado que después quitaron los vecinos para evitar molestias. Ejercitáronse también los antepasados, según ellos mismos nos refirieron, su destreza y habilidad en el callejón del Tint que es otro paralelo al anterior. Por espacio de muchos años hemos visto también este juego en la calle del Real, en la puerta y fachada de la casa número 23 en que estoy escribiendo esta pequeña historia; y por cierto estorbo que encuentran en la reja que se ha colocado han trasladado sus reales los aficionados a la calle de la Trinidad y a la de San Juan...».

Carrer d'en Mig de Benicolet, a la Vall d'Albaida, anys 50 del segle XX

Arxiu
Vicent Martínez

O, l'any 1956, el campionat comarcal de pilota «Raspallot», en el qual van participar, durant dos mesos d'estiu, 14 pobles.

Autor: Mateu Giner, Francisco, 1793-1865? - Títol: *Breve historia de la Villa de Albaida*. Publicació: València (entre 1847 i 1864).

Però un «laguardiense» en terres blanques reciclant en guardià de paper, divulgador de les lletres i despenjador de pilotes de badana/vaqueta també ha viscut la pilota en primera persona en el segle XXI.

L'any 2004, la Mancomunitat de Municipis de la Vall d'Albaida organitza el I Campionat de Raspall en un intent de reviscolar l'esport de la pilota als carrers i trinquets de la comarca. Campionat obert als clubs i a les escoles de pilota de les comarques centrals de l'interior (la Vall d'Albaida, la Costera, el Comtat, l'Alcoià). Un campionat de jugadors aficionats i en el qual els xiquets de les escoles de pilota s'inscriuen en els Jocs Escolars que organitza la Generalitat. Al llarg de l'any, es fan dos campionats: un de tardor-hivern (de setembre a gener) i un altre de primavera-estiu (de febrer a juliol). Les normes són les que dicta el reglament de la Federació Valenciana de Pilota en la modalitat de raspall.

34

És molt gratificant i bonic veure la il·lusió i les ganes que té la gent de fer que la pilota es jogue als pobles. Cada un des de les seues possibilitats, uns amb pedres als camins i uns altres a l'autovia, han fet que aquest esport continue viu i que la pilota de badana i/o vaqueta rode, bote i tope en voreres de carrers i en escales de trinquet. Malgrat els temps que corren de tanta globalització, continue pensant que la pilota al carrer i el món aficionat no ha de morir i acabar en l'oblit o en històries orals contades pels majors. Queda molta tasca per fer encara. I acabe amb una anècdota laboral:

Entra un usuari (menut) a la biblioteca d'Albaida a tornar uns llibres prestats i es fixa en el meu claver, que és una pilota de badana de l'empresa Va de Bo d'Agullent, i li pregunta:

- És bonica la pilota, veritat? T'agradaria jugar-hi?
- No sé jugar, fa falta un pal per a pegar-li?
- No, és de badana, per a jugar al raspall.
- De què? S'hi juga amb el raspall de dents?

Modalitats com el raspall, les llargues o la perxa, s'han parit, si em permeteu la paraula, als carrers dels nostres pobles. Malgrat que estan lluny de les capitals, aquests clubs xicotets i poblets de les comarques interiors (no només la Vall d'Albaida, també em ve al cap la meua Marina Alta o la Canal de Navarrés, etc.) han sigut l'embrió perquè aquestes modalitats no desaparegueren al llarg dels segles. Ara toca ajudar-los i cuidar-los mitjançant les institucions públiques i privades (mecenatge, espònsors, televisió, ràdio, Generalitat, Federació).

12. Un fil que ens enllaça

Ernest Martí

(professor de Secundària)

Fa uns pocs anys, un bon aficionat a la pilota a qui aprecie francament contava que diuen que, quan entres per primera vegada en un trinquet, poden passar dues coses: que no hi tornes o que no en tornes a eixir. Pocs mesos després, vaig constatar que pertanyia al segon grup, ja que la descoberta de la pilota va suposar per a mi un fet transcendent des de diversos punts de vista.

D'entrada, la pilota té els ingredients d'un espectacle esportiu. Les partides són una competició de gran exigència física, no exempta de tècnica, amb un component d'atzar no gens menyspreable i amb un desenllaç sovint incert. Amb tot, el que més va sorprendre'm són els valors que envolten la pilota. Així, la proximitat entre el públic i l'esportista, la rivalitat sana i l'honestedat durant el joc són qualitats ben diferents de les que impregnen no només l'esport de masses sinó també altres àmbits de la vida. En resum, és molt possible que em seduïra la dificultat dels cops o l'arbitrarietat d'una pilotada que decidia una partida o una travessa, però el que sí que sé del cert és que m'atrau la cavallerositat que es respira al trinquet.

Per raons com aquesta, la pilota emergeix com un baluard en una societat líquida com l'actual, marcada per la inconsistència, el curt termini, l'existència d'identitats flexibles, el canvi constant o l'aparició continua de novetats que miren de satisfer l'ànsia del consumidor. En efecte, la pilota representa valors sòlids com la identitat, la història o la tradició familiar.

35

La corda del
trinquet Tio Pena
de Massamagrell,
l'Horta Nord, el
2018

David Sarasol
Museu de la Pilota

En relació amb aquest últim aspecte, no puc deixar d'explicar la satisfacció que vaig sentir quan el meu avi em parlava de les partides que, en un carrer ple a vessar, disputava contra alguns dels millors jugadors locals després d'haver treballat de sol a sol. Jo, que com qui diu acabava de xafar un trinquet, sentia que havia descobert un dels fils que m'unia amb els avantpassats, un fil que s'havia trencat en la següent generació i que jo reprenia quasi per casualitat. Potser no era el vincle més poderós de tots els que uneixen els membres d'una família però sí que era un fil d'un cert simbolisme, ja que, gràcies a la pilota, em sentia dipositari i continuador d'una herència familiar i històrica dels valencians.

Per si no n'hi haguera prou, al trinquet em retenen també la història i la identitat. Gràcies als estudiosos, sabem com d'arrelada estava la pilota a les nostres terres des de fa segles. Xafar les lloses dels trinquets és també recuperar i perpetuar un altre fil, aquell que ens vincula a la història per mitjà d'uns espais on s'esdevenia part de la vida dels valencians i que acollien alguna cosa més que un joc. Recórrer els trinquets em permet recrear un món que es resisteix a desaparèixer i un país que no existeix en el mapa.

36 Sé també que aquell estat de coses ha canviat: en algunes zones, la pilota és només un record, no pocs trinquets han tancat, el joc ha estat quasi foragitat del carrer, l'assistència a les partides ha minvat i els jugadors amb prou feines obtenen ingressos. Em fa patir el demà i difícilment seré jo, un nouvingut, qui puga posar-hi remei. Amb tot, crec que és necessari que tots els actors implicats facen una reflexió col·lectiva sobre el futur de la pilota. Crec que sobren les proclames buides i també la resignació. Dir que som diferents o que la pilota no morirà mai mentre plorem per un passat mitificat no servirà per a res.

Si vol trobar un espai propi en un context advers, la pilota no té més remei que combinar la fidelitat als seus valors amb la imaginació, la creativitat i la convicció. Els qui entren en un trinquet han de ser conscients que no assisteixen només a una competició sinó que són part d'una experiència vital que els vincula no només a uns principis en declivi en l'esport i en la societat sinó també a la història i la identitat.

II. MODALITATS I MATERIALS

1.3. Les modalitats de la pilota valenciana

Ricard Sentandreu (*jugador i coordinador de PilotaViu i Pilota Didàctica*)
i **José A. Carbonell-Martínez** (*Professor de la Universitat d'Alacant*)

Totes i tots ens hem preguntat alguna vegada quantes modalitats tenim en la pilota valenciana i quines són.

La primera classificació sistemàtica sobre les modalitats de la pilota valenciana cal atribuir-la al professor de Vinalesa Frederic Llopis Bauset, en la seua tesina de llicenciatura (1984). Partint d'aquesta base, la Federació de Pilota Valenciana, aquell mateix any, va fixar i editar uns primers reglaments en una lloable iniciativa del seu primer president, Víctor Inúrrria i Montero. Un treball que va sorgir davant de la necessitat de posar en comú les diferents variants i que aquestes tingueren els seus respectius reglaments.

Des d'aquell primer treball fins al dia de hui, s'hi han fet algunes modificacions, però és necessària una classificació completa i actualitzada que tinga com a referència els últims treballs d'investigació realitzats.

Per aquest motiu, l'equip creador del web de recursos didàctics Pilota Didàctica vam elaborar una classificació realitzada amb molta cura i estima. És aquest el punt de partida de la classificació que proposem i que esperem que contribuïska al millor coneixement del nostre esport.

37

Júlia Costa de Beniparrell,
L'Horta, al trinquet
d'Alcàsser-L'Horta, 2018

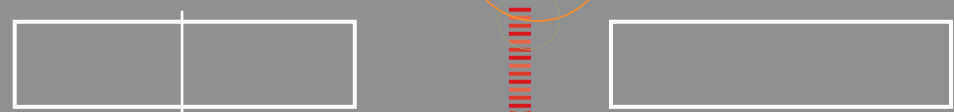
*David Sarasol
Museu de la Pilota*

MODALITATS DE LA PILOTA VALENCIANA

JOC DIRECTE

ESPAI DE JOC DIVIDIT

ESPAI DE JOC COMPARTIT, I/O D'INVASIÓ

ESCALA
|
CORDA

GALOTXA

PILOTA
GROSSA

RATLLES

RASPALL

GALOTXES / LLOTGES ●
MÀDEL ●

● LLARGUES
● PALMA
● PERXA

JOC INDIRECTE

FRONTÓ
VALENCIA

FRARE

ALTRES MODALITATS O VARIANTS

(NO FEDERADES I/O NO PRACTICADES)

- RASPALL AMB RATLLES
- VARETA
- *PALILLO*
- REBOT
- PILOTA BLANCA
- CONTRAMA
- CURTES
- GALOTXA AMB RATLLES
- PILOTA GROSSA AMB RATLLES
- PERXA A L'AIRE
- NYAGO
- PARET
- REBOTET ...

MODALITATS DE COMPETICIONS INTERNACIONALS

- ONE WALL (CIJB)
- JOC INTERNACIONAL (CIJB)
- LLARGUES INTERNACIONAL (CIJB)
- FRONTBALL (FIPV)

14. La pilota grossa, modalitat del passat amb un futur esperançador

Víctor Agulló (*sociòleg i investigador de la pilota*)
i Josep M. Congost (*arquitecte i investigador de la pilota*)

La pilota grossa és una modalitat pròpia de les comarques centrals valencianes que es practica en un trinquet de reduïdes dimensions, al voltant de 3 metres d'ample per 18 de llargària. Es tracta d'un joc directe, amb una corda que parteix el terreny de joc. La treta s'efectua ferint contra una cella en la paret perquè, després, bote sobre una mola (o «marro»). Els equips solen ser de 2 jugadors encara que de vegades poden jugar-ne 3 o individualment. El sistema de puntuació és el mateix que en la resta de modalitats però els jocs s'agrupen en «cotos». El joc varia i té, de vegades, ratlles o rebot.

La distribució geogràfica s'ubica fonamentalment a les comarques de la Marina Alta, la Marina Baixa, el Comtat i alguns pobles del Vinalopó (molt especialment, Monòver i el Pinós). Hem pogut documentar l'existència de més d'un centenar de trinquets, tot i que només en mitja dotzena d'aquests es pot practicar en l'actualitat aquesta modalitat.

40

Campionat 12 Hores
de Pilota Grossa a
Campanar (València),
el 2017

CPV Socarrades

La pilota té un pes que oscil·la entre els 90 i els 160 grams i un diàmetre també molt variable. S'elabora artesanalment a base de draps i borra i es recobreix amb cuir de diverses procedències. Es tracta del tipus de pilota que menys persones (artesans) queden que la sàpien confeccionar, com ara Miguel Ivorra de l'Abdet o Juan Nadal de Tollos. La pilota bota molt poc i, pel seu pes, de vegades, es pot colpejar en les dues mans alhora. Generalment no s'empra cap protecció per a les mans.

Pel que fa als jugadors, cal destacar que alguns dels millors jugadors de la història de la pilota valenciana la van practicar des de ben menuts. El primer cas que podem destacar és el del Nel de Murla, de qui, fins i tot, hi ha documentada una partida de pilota grossa a Monòver el 1892.

Altres grans pilotaris del segle XX també van practicar aquesta disciplina, com ara Calavera del Verger, Peña de Benimeli, Ferrer I de Miramar, Ripo del Ràfol d'Almúnia, el Pardali d'Orba, Llana de Murla, o Rovellet. Igualment, cal destacar Biel de Beniarrés com un dels grans especialistes d'aquesta modalitat, tot i que també va reeixir en les llargues i el raspall, així com Narana de les Cases del Senyor i el Pajel, en les variants de les galotxes de Monòver i les llotges del Pinós (llonges), respectivament.

Igualment destacats prohoms com ara el bisbe alcoià Rafael Sanús, el periodista de Planes de la Baronia Alfons Llorenç o l'historiador del Camp de Mirra Romà Francés van practicar la modalitat en la seua joventut.

Els trinquets es trobaven generalment vinculats a una altra edificació i donaven un servei auxiliar, ja fora en una fonda, taverna, venta o en una casa particular. També hem pogut documentar casos en què estaven vinculats a un establiment religiós. De vegades, funcionaven com a instal·lacions independents. Aquestes situacions van fer que la construcció dels trinquets sovint aprofitara altres elements ja construïts o desnivells per a facilitar-ne el bastiment. Els materials emprats eren els comuns de l'arquitectura popular de la zona: murs de maçoneria, arrebossats de calç i paviments de fang o terra xafada.

Actualment, es tracta d'una de les modalitats menys practicades del joc de pilota -juntament amb el frare- per causa de la forta decadència que va patir la pràctica d'aquesta després de la Guerra Civil, l'especulació urbanística, l'èxode rural, etc. Tanmateix, des de l'Àrea de Coordinació de Pilota Valenciana de la Generalitat i amb la col·laboració de la Federació de Pilota se n'està potenciant la pràctica i la recuperació en els últims anys, amb l'organització de campionats i jornades divulgatives. A més a més, últimament, han sorgit iniciatives de pilota grossa als carrers en localitats com Campanar, Benimaclet, Manuel o Castelló de la Ribera. Precisament en aquesta última localitat va sorgir el màdel, una variant moderna de la pilota grossa.

Al remat, per la facilitat de la pràctica, les qualitats educatives i potencialitats psicopedagògiques, la senzillesa de les instal·lacions i pel fet que es pot jugar a qualsevol edat, pensem que és una modalitat a la qual caldria donar suport amb escreix, atés que és idònia per a tots els públics i entronca molt bé amb la concepció actual d'entendre l'esport com a divertiment popular. Això, sense oblidar tot el valor patrimonial transversal que té: cultural, arquitectònic, esportiu i societatari.

15. El frare. Una modalitat a les nostres mans

Lluís Ramos

(professor de la Universitat Catòlica de València)

És anecdòtic i preocupant com els valencians i les valencianes hem anat perdent a poc a poc la nostra identitat, les nostres manifestacions culturals i, en conseqüència, part del patrimoni valencià. Un clar exemple d'això seria el cas del frare, una modalitat oblidada i menyspreada. Va faltar poc perquè desapareguera. Tampoc és d'estranyar que la modernitat arrasara les coses tradicionals, les coses antigues, i que bojos pels esports moderns oblidarem les nostres pràctiques ludicoesportives quotidianes.

Aquest article pretén reivindicar la modalitat del frare, com a tret cultural i part del patrimoni ludicoesportiu més important dels valencians del nord i que, a més a més, està declarat bé d'interès cultural immaterial (2014).

42

Lluís Ramos resta la pilota en el frare de Traiguera, el Baix Maestrat, el 2017

FPV

El frare es tracta d'un joc de pilota a mà que ha evolucionat de les pràctiques a paret, en les quals dos jugadors (1x1) o equips (2x2) en oposició competeixen colpejant alternativament la pilota de bo contra una paret (frontis) amb la mà nua o amb lleugeres proteccions i que, a més a més, es juga en un recinte rectangular i tancat per quatre parets, anomenat trinquet amb frares. Aquesta instal·lació es caracteritza perquè en l'angle del frontis amb les muralles laterals té uns bisells verticals amb un caputxó, que rep el nom de frare per la semblança amb la caputxa d'un frare caputxí.

D'altra banda, en l'àmbit esportiu, és considerada una modalitat de la pilota valenciana tutelada per la Federació de Pilota Valenciana i que, anualment -des de l'any 2017-, organitza el Campionat Autonòmic de Frare a la localitat de Traiguera i al barri d'Enroig (Xert).

Respecte al reglament, el sistema de puntuació és a punts, que se sumen d'un en un fins a arribar al marcador pactat, que en cada indret s'estipulava al principi de la partida. El més comú és jugar al millor de tres partides a 15 punts, de les quals cal guanyar-ne dues.

Respecte a l'evolució de la modalitat, va ser popular i molt practicada de principis a mitjans del segle XX a les comarques del nord de Castelló i del sud i l'oest de Tarragona, i va passar a ser invisible i un fenomen en vies d'extinció en la dècada dels anys seixanta. De fet, en terres catalanes, va desaparèixer per complet. En el cas valencià, en el segle XXI, la modalitat roman activa en pocs indrets, concretament a Traiguera, amb el Club de Pilota Valenciana de Traiguera, i, extraordinàriament, al trinquet del barri d'Enroig (Xert) i a l'IES Joan Fuster de Sueca.

Actualment, només hi ha huit trinquets amb frares en un estat òptim i, malauradament, presenten un panorama desolador. Tanmateix, albirem un procés de recuperació amb noves construccions, com és el cas del trinquet amb frares d'Algemesí i el que es projecta a Ondara, a la Marina Alta.

El futur de la modalitat no és cert i no sabem el que esdevindrà, però arran de les darreres actuacions per a promocionar i fomentar la modalitat per part del Club Pilotari Castelló, la Federació de Pilota Valenciana, la Diputació de Castelló, el CEFIRE Artísticoexpressiu i el grup docent Frare.edu, a més de la difusió en els mitjans de comunicació, sembla que s'està començant a recuperar la modalitat, ja que ha augmentat el nombre de practicants, s'han construït instal·lacions noves, s'ha consolidat un campionat autonòmic, s'impulsa la formació contínua del professorat i d'entrenadors/ores, s'investiga i es publica en relació amb el frare i les institucions hi estan més implicades.

Al cap i a la fi, la supervivència de la modalitat dependrà que aquells que la coneixen la practiquen i que, a poc a poc, es guanyen practicants nous.

16. I al principi... va ser la galotxa

Alberto Soldado

(periodista i president de la CIJB)

En temps llunyans, va escriure's sobre grans duels tant en pobles grans com menuts. Els desafiaments de principis del segle XIX a Llombai, o aquell de Benifaió [d'Espioca], recollit en una preciosa crònica periodística del 18 de desembre de 1849 en el *Diario Mercantil Valenciano*, van haver de jugar-se a galotxa, perquè es jugaven als carrers i pel nombre de contendents esmentats en cada bàndol. En general, en aquells temps, es jugava a galotxa amb tres pilotaris i a llargues, amb quatre. Amb moltes excepcions, però, perquè es pactaven els desafiaments en condicions diverses, sense una reglamentació escrita i disposada a complir-se. Això correspon a una època molt posterior, amb la transició del joc a l'esport professionalitzat i regularitzat amb les federacions. Els cronistes no ho diuen però es va jugar a ratlles, ja que el fet de posar la corda al centre del carrer, a l'estil de l'escala i corda en el trinet clàssic, és cosa dels anys seixanta a Petrès i Godelleta i de la reglamentació que va acompanyar la posada en marxa del Primer Campionat Provincial de Pilota Valenciana, modalitat de galotxa, que es va anunciar l'estiu de 1976 per iniciativa de la Delegació Provincial d'Esports, que presidia aleshores Juan Domínguez.

44

XI Campionat Autòmic
de Galotxa Trofeu
El Corte Inglés 1986
entre Sollana (la Ribera
Baixa) i Benavites (el
Camp de Morvedre).
Carrer de Massalfassar,
l'Horta Nord

*Arxiu Paco Durà
Museu de la Pilota*

Aleshores hi van participar sis pobles, cosa que va considerar-se un èxit. Les delegacions locals d'esports van rebre una invitació per a participar en una campanya oficial de recuperació de jocs i d'esports tradicionals i sis d'aquestes van contestar i van inscriure's en la competició de pilota valenciana, modalitat de galotxa. Els pobles pioners van ser els d'Alcàsser, Alfarf, Godelleta, Mislata, Montserrat i Riola.

Les escasses notes de premsa, en els últims racons de les seccions d'esports dels diaris de la província de València van recollir el detall que «algunes aficions han acompanyat amb autobusos els seus jugadors...». Aquell va ser el primer dels campionats protegits per l'oficialitat. Abans, a la fi dels anys cinquanta, n'hi hagué més, recollits en les cròniques del corresponsal de *Levante* a Picassent, Amadeu Lerma, que van acollir una mitja dotzena de pobles i que no han tingut reconeixements oficials, tot i que el president de la Federació de l'època, José Marín, va lliurar els trofeus al carrer la Fonda de Godelleta als campions d'Alcàsser i als subcampions de Picassent, i l'acte va tindre crònica i foto en el diari *Levante* d'aquell estiu de 1959, quan el joc de pilota al carrer ja agonitzava i pràcticament havia desaparegut. El futbol havia arribat fins a l'últim dels racons per a arrabassar les passions que provocava el joc de pilota i totes les energies juvenils es van bolcar en la creació de clubs en tots els pobles. La pilota es va refugiar en uns pocs trinquets on aficionats i una reduïda nòmina de jugadors professionals –aquells que es vestien de blanc– van sostindre l'afició. Morta la pilota als carrers dels pobles, el futur era dramàtic. Per això, aquella iniciativa d'organitzar el primer campionat va ser providencial. Perquè després d'això, i amb els nous aires democràtics, tan carregats d'il·lusions creatives, i amb el suport decidit de la premsa, aquell torneig que va jugar-se el 1976, amb huit equips de sis pobles, prompte va passar a congregar quasi quaranta poblacions repartides en diverses comarques. Mai la premsa havia dedicat pàgines senceres a una competició de pilota valenciana, ni portades per a les finals... Va tindre tant d'impacte que una empresa de l'envergadura i el prestigi d'El Corte Inglés va acceptar entusiasmada lligar el seu nom a aquesta nova primavera de la pilota valenciana als carrers de molts pobles. El suport d'una marca com El Corte Inglés va resultar determinant per a obrir portes. Servisca com a exemple que les primeres edicions que va patrocinar aquesta empresa van tindre la cobertura mediàtica de la Cadena SER a escala estatal en diverses finals. Aquells pioners van establir les bases de la modernització: van fer el que mai s'havia fet, transformar el joc en un esport reglat, amb reglaments tècnics i de competició, amb la potenciació de tornejos juvenils i, fins i tot, amb l'impuls de trinquets específics, «carrers artificials» que preservaven les característiques pròpies de la modalitat. La galotxa va ser l'espill en el qual es van mirar les velles modalitats de les llargues o del raspall per a iniciar, pocs anys després, les seues pròpies lligues de clubs i ampliar les bases de participació de pobles, d'acord amb els gustos que havien perviscut amb més o menys força als pobles que es van decidir a emprendre la singladura.

45

Les competicions de galotxa han fet que poblacions menudes tingueren una presència pública en grans mitjans de masses que no haurien tingut si no hi hagueren participat. Les localitats de Godelleta, Alfarp, Montserrat, Benavites, Picassent, Sollana, Beniparrell, Faura, Massalfassar, Aldaia, Foios i Quart de les Valls han inscrit els seus noms en la màxima competició de l'especialitat, però altres desenes de clubs mantenen, al llarg de l'any, un complet calendari de competicions oficials que són viver de nous professionals. Una bona part de les figures que hui s'anuncien als trinquets com a professionals van començar en clubs que han recuperat i fomentat la galotxa. En l'històric de campions no apareixeran els noms de figures llegendàries sorgides en aquests pobles, perquè totes elles no es representaven a si mateixes, sinó que posaven el seu esforç i la seua saviesa a favor del nom del poble que representaven, del club que fomentava desinteressadament l'afició. Per això, la galotxa pot mostrar amb un orgull legítim tota la seua immensa aportació a la nova realitat del vell i etern joc de pilota.

17. Rafelbunyol, l'oasi del raspall

Paco Durà (*periodista*)i Guillem Sentandreu (*jugador i mestre de Primària i Educació Física*)

Rafelbunyol és un poble de l'Horta Nord on la modalitat reina és el raspall, un fet que sempre ha cridat l'atenció dels aficionats a la pilota.

El motiu d'això ens el va fer descobrir Vicent Furió de Rafelbunyol, un dia que parlàrem amb ell. I, com vam explicar en un reportatge publicat en *Diario de Valencia*, en 1982, Furió, que tenia el malnom de Sanchili, com un famós boxejador, ens contà que ell i uns altres del poble «anàrem a treballar, en 1931, durant una temporada, a un poble de la Marina. Allí, a la vesprada, després de treballar, i, sobretot, els caps de setmana, véiem les partides; fins i tot, començàrem a jugar a raspall al carrer i així va ser com vam aprendre la modalitat, que després vam dur ací, al nostre poble de l'Horta Nord, on sempre s'havia jugat a llargues». A Rafelbunyol, hi havien destacat grans jugadors aficionats, com ara el Gualó i els tres germans Pangos (Ramón, Nelo i Vicent). Aquests van disputar a Godella un famós desafiament contra el Xiquet de Llanera, molt comentat en aquella època.

Desafiament contra un farmacèutic del Puig

46

Furió recordava que jugaven «moltes vegades contra un farmacèutic del Puig, que li deien Amadeu i que era de Gandia». I agregava que «un dia disputàrem un desafiament en el qual ens jugàrem setanta duros d'aquell temps i guanyàren els del poble, tot i que després perderen la revenja».

El raspall va tindre molts aficionats a Rafelbunyol, malgrat que en 1962 es va prohibir «per ordre del senyor alcalde», arran de les queixes d'un veí.

Partida de festes amb Malonda II i Sanchis

En els anys huitanta, però, tornà amb molta força. S'hi feien moltes partides i desafiaments tots els diumenges i, de vegades, també entre setmana. En les festes, fins i tot, es va organitzar el Dia de la Pilota durant molts anys, amb una jornada intensiva dedicada a aquest esport. També hi va haver duels importants contra un equip de Vilallonga, en el qual figuraven professionals de segona, com Marines. I també es feu una partida extraordinària en la qual participaren els dos millors professionals, Malonda II i Sanchis, amb jugadors del poble, en un carrer ple de gom a gom i on «no hi cabia una agulla».

Tant era l'èxit que, en aquell temps, Rafelbunyol va acollir la primera final del Campionat de Raspall de Clubs, el 1984, que va estar organitzat pel diari *Levante-EMV*. Aquella final la va guanyar l'equip de Xeraco, amb Furia, Maik i Miguel, que arrasaren en les primeres edicions del torneig.

Anys després, el club de Rafelbunyol va aconseguir fer grans equips per a les competicions de clubs, amb jugadors com Campos, Julio, Cèsar, Conde... I, entre aquests, va destacar el fitxatge de Moro d'Alcàntera de Xúquer, considerat un dels millors mitgers de la història del raspall.

Amb ell, l'equip de Rafelbunyol va aconseguir quatre campionats per equips de 2008 a 2011 i els campionats de parelles de 2010 i 2017.

Una menció especial mereix la final del 2008, en la qual, després de quedar subcampions el 2005 i el 2007, el club va inscriure dos equips en la màxima categoria i els dos van enfrontar-se en una gran final disputada 24 anys després al carrer Mare de Déu del Miracle de Rafelbunyol. Campos, Moro i Julio aconseguiren el primer títol per al club davant de Juan Cabanes, Vte. Juan de Bicorp i Cèsar.

La localitat té un trinquet des de 2007 i el club, que continua la seua activitat, participa en els campionats autonòmics i manté viva l'escola de pilota.

Final autonòmica entre
Xeraco i Llutxent, al carrer
de Rafelbunyol, el 1984

*Arxiu Paco Durà
Museu de la Pilota*

18. El màdel, una modalitat per a tots els públics

Ricard Sentandreu (*jugador i coordinador de PilotaViu i Pilota Didàctica*)
i **Guillem Sentandreu** (*jugador i mestre de Primària i Educació Física*)

La pilota valenciana necessita modalitats recreatives, aptes per a tots els públics i que s'adapten a qualsevol mena d'instal·lació. Perquè, gràcies a aquestes, molta més gent s'hi acostarà i s'animarà a conèixer altres modalitats.

El màdel és una modalitat nova de pilota a mà, més concretament de pilota grossa, que va nàixer el 2013 a la localitat de Castelló de la Ribera, la Ribera Alta, davant de l'evolució de la pilota valenciana i la necessitat d'aprofitar les pistes de pàdel disponibles per tot arreu. Instal·lacions que mantenen moltes semblances amb els trinquets de pilota grossa.

L'afició al màdel ha crescut amb força els darrers anys gràcies a la bona acollida rebuda entre els aficionats i els clubs de pilota, així com altres nous practicants.

Des que es va crear, nombrosos clubs, escoles i associacions han organitzat tornejos, tallers i partides d'exhibició en multitud de localitats de les diferents comarques valencianes, amb una gran acceptació entre el públic de totes les edats i sexes. Alguns d'aquests tornejos es consolidaren i formaren el Circuit Intercomarcal de Màdel que, des de 2017, ha recorregut localitats de huit comarques valencianes diferents, i en el qual han participat més de 360 jugadors i jugadores d'entre 7 i 63 anys.

48

Torneig de
màdel a Orba,
la Marina Alta,
el 2019
Eugeni Giner

En el màdel, es pot jugar per parelles o individualment i es desenvolupa en una pista estàndard de pàdel rectangular de 10 metres d'amplària per 20 de llargària. L'objectiu del joc és colpejar la pilota amb la mà per a fer-la passar per damunt de la xarxa, de manera que l'adversari no la puga tornar.

Hi ha un reglament oficial, en el qual la norma més característica és el traure, que es realitza amb la mà no dominant de cada jugador després de botar la pilota. La pilota utilitzada és la pilota de màdel, dissenyada específicament per al joc, tova, entre 40 i 42 grams de pes, amb un bot més reduït i un diàmetre més gran.

Per què cal valorar el màdel?

- Els aficionats s'hi «enganxen» ràpidament perquè és una modalitat molt entretinguda i fàcil d'aprendre.
- És molt complet, ja que fomenta totes les qualitats físiques. Treballa tant el tren superior com l'inferior; i també la lateralitat (tant la part dreta com l'esquerra), atès que els cops es poden realitzar amb les dues mans.
- Com la resta de modalitats de pilota valenciana, té un nivell de socialització molt alt, basat en el tractament directe, l'honestedat i el respecte a l'adversari. Valors insígnia del joc de pilota.
- És una modalitat molt accessible, ja que no cal cap instrument per a jugar, simplement una pilota i una de les incomputables pistes de pàdel que hi ha.
- El màdel no diferencia les categories per sexes i incentiva, així, la participació d'equips mixtos. A més a més, la simplicitat de la pràctica afavoreix la participació de persones amb diversitat funcional i pot servir com a eina d'inclusió social.

Totes aquestes característiques fan que familiaritzar-se amb el màdel siga una gran oportunitat per a la promoció social del joc de pilota que cal aprofitar.

19. La pilota de vaqueta. La perfecció feta art.

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

Una pilota de vaqueta, la joia de l'artesanía valenciana, té un procés de fabricació que poques persones han pogut presenciar. A més, com qualsevol treball artesà, el temps de fabricació és superior a qualsevol producte industrial.

La pell que s'utilitza per a fer-la és pell de vaca o bou, d'una grossor d'entre 6 i 8 mil·límetres, en la qual, amb un encuny de ferro, es marquen els gallons o triangles, huit en total, que són els que fan falta. Normalment, per a tallar-los, s'utilitza un martell, encara que alguns ho fan mecànicament.

Una vegada tenen els gallons tallats, l'artesà, amb un punxó molt afilat, li fa cinc forats en cada un dels tres costats que té el galló, quinze en total. Si la pilota té huit gallons i cada galló, quinze forats, necessiten fer-ne 120.

Una vegada foradats els huit gallons, amb el fil que s'utilitza per a cosir una pilota i el farciment de borra, es posa tot en una bàscula per tal de pesar-ho. Les pilotes oscil·len entre els 32 i els 50 grams, segons la modalitat i l'edat dels jugadors. Cal esmentar que, en raspall, s'han arribat a utilitzar pilotes de més de 50 grams.

50

A continuació, els huit gallons es posen a remulla en aigua perquè es facen blanets i es puguen cosir més fàcilment. Al mullar la pell, pesarà més, però una vegada acabada i seca, pesarà el mateix que quan va posar-se en la bàscula.

Només per a cosir la pilota ja s'empren cinc hores. I, a més, el premsatge dura una setmana i l'eixugada, entre un mes i un mes i mig. D'altra banda, les pilotes que s'estan eixugant necessiten estar a una temperatura estable perquè no es facen malbé.

Això, però, no sempre ha sigut així. Al Museu, hi ha una pilota, de Baixauli de Catarroja, que té sis punts o forats per costat, un total de 144. També en tenim una altra que en té quatre, noranta en total.

Cal dir que les pilotes, abans de l'arribada de jugadors com Eusebio o el Genovés, tenien un pes d'uns 33 grams; quan aparegueren aquests jugadors de molta força, començà a pujar-ne el pes, fins als 45-50 actuals.

En l'actualitat, roman el debat sobre el pes de les pilotes. Alguns opinen que el fet que aquestes pesen més afavoreix els jugadors més potents enfront dels més tècnics i també hi és el fet de les lesions a les mans dels jugadors i de les jugadores. Una altra cosa és quina és millor, però, totes, sense excepcions, són una veritable joia de l'artesanía valenciana. Cal destacar, per la seua qualitat i durabilitat, les d'Àlvarez de Carcaixent, a la Ribera Alta, mestre artesà des de 1922, que són les més preades per jugadors i trinqueters.

51

Les mans de l'artesà Pasqual Viñes del Genovés, La Costera, cosint una pilota de vaqueta, c. 2010

David Sarasol / Museu de la Pilota

20. Les pilotes de plàstic

Paco Durà (*periodista*)i Ricard Sentandreu (*jugador i coordinador PilotaViu i Pilota Didàctica*)

La pilota de vaqueta, joia de la qual tan orgullosos estem els aficionats, ha vist dos grans intents, per part de dos amants de la pilota, d'intentar copiar-la amb materials plàstics.

Un d'ells fou Vicent Lluzar Serneguet, aficionat de Godelleta, que era un industrial que va tindre la idea, el 1981, de fabricar una pilota molt similar a la de vaqueta pel que fa a la grandària, el pes i la vista; si bé el material era molt diferent, ja que no emprava pell de bou sinó una mena de plàstic com a resultat d'una barreja de diferents materials que, segons ell, li donarien la mateixa textura, les mateixes condicions de bot i altres característiques. Seria molt pareguda a la pilota de vaqueta que tots coneixem.

Segons ens manifestava Vicent Lluzar, el material consistia en un aliatge de clor, cautxú i altres productes químics que, segons la seua descripció, presentarien més avantatges que el cuir, ja que «tindrà menys desgast», deia. A més, la pilota de plàstic no perdria res «encara que es banyara», com «tampoc es veuria afectat el color, ni caldria engrèixar-la». A més, afegia el seu «inventor», «sempre conservarà el mateix bot», cosa que no passa amb la de vaqueta, que sabem que no totes boten igual.

No hi ha dubte que, a primera vista, tot eren avantatges. Per tant, la Federació va donar suport a aquella iniciativa, ja que, en aquell temps, a banda que les pilotes de vaqueta resultaven més cares, també pensaven que, així, el nostre esport estaria més cobert a l'hora de trobar-ne, en cas que els artesans anaren desapareixent, cosa que, per sort, no s'ha produït.

Pilotes i didals de plàstic
de Biosca d'Alfarrasí-La
Vall d'Albaida

David Sarasol
Museu de la Pilota

Rovellat feia exhibicions pels pobles

Lluzar va fer unes pilotes de menys pes per als xiquets, d'uns 39 grams. Rovellat va fer una campanya de promoció de les pilotes, per mitjà de la Federació, i va anar als trinquets i, sobretot, als pobles on es jugava al carrer a galotxa i raspall.

Tanmateix, després de fer moltes proves, la nova pilota no va quallar, fonamentalment perquè els jugadors deien que la pilota de plàstic «s'agafava» a la mà. I, a poc a poc, es va diluir la iniciativa de Vicent Lluzar, de la qual ja pocs se'n recorden.

Venancio d'Alfarrasí fou el creador dels didals i de les pilotes de plàstics que hui dia coneguem

Una altra iniciativa que sí que ha quallat més entre els aficionats va ser la de Venancio Biosca d'Alfarrasí, gran aficionat al raspall i gerent de l'empresa Plàsticos Biosca que, a finals dels anys 80, va començar a fer els primers didals de plàstic, tradicionalment de pell, per a jugar a raspall. La idea va anar més enllà, fins a fabricar les primeres pilotes de plàstic.

Venancio va anar perfeccionant-les fins que, malauradament, ens va deixar el juliol del 2015. Però la seua tasca no ha sigut en va i les seues filles, Vanessa i Rosabel Biosca, continuen la fabricació.

Hui en dia, aquest material el fan servir escoles, clubs i, fins i tot, alguns professionals, gràcies a la distribució de la Federació i de botigues especialitzades.

Aquestes iniciatives han servit per a contribuir a la promoció de la pilota i arribar, així, al màxim nombre de practicants. No obstant això, la pilota de vaqueta i els didals de pell encara són, hui en dia, dos elements insubstituïbles i molt apreciats pel món de la pilota.

III. INSTAL·LACIONS

21. L'Abdet. El trinquet més antic

David Sarasol (*director del Museu de la Pilota, el Genovés*)
i **Víctor Agulló** (*investigador de pilota valenciana*)

Hi ha una opinió errònia que diu que Pelayo (1868) és la instal·lació esportiva en actiu més antiga d'Europa. Però, al mateix País Valencià, tot i que molts valencians i valencianes ho desconeixen, en tenim més antigues, com el trinquet de pilota grossa de l'Abdet (1772), el qual, a més de ser més antic, roman en actiu. De fet, des de fa uns anys, s'hi juga regularment i, en 2018 i 2019, va formar part de la competició de pilota grossa que organitza l'Àrea de Coordinació de Pilota Valenciana de la Generalitat Valenciana –juntament amb les poblacions de Parcent, Ondara, Manuel, Campanar, el Pinós i el Genovés–, així com l'FPV, que s'hi va sumar en l'última edició. Les finals d'aquesta darrera edició van celebrar-se al llogaret de l'Abdet, pertanyent a Confrides (la Marina Baixa).

El trinquet de l'Abdet, a la Vall de Guadalest, és, doncs, el recinte esportiu més antic del País Valencià –i, probablement, d'Espanya–, així com un dels més antics d'Europa.

54

Tot fa pensar que va ser construït en 1772. Fa 18 metres de llarg per 2,50 d'ample, va ser rehabilitat en 2008 i s'hi juga a la modalitat de pilota grossa. A més, Miguel Ivorra, veí de l'Abdet, n'és membre actiu i l'única persona que continua fabricant pilotes grosses de manera tradicional, cosides amb pell de cabra.

A més del trinquet de l'Abdet, hi ha altres espais decimonònics. A l'Alcoià, hi ha el trinquet de la Cova Santa d'Alcoi (1863), que, juntament amb el de l'Olleria (aprox. segle XVIII), són dos trinquets que només tenen tres graons en l'escala. L'Olleria té, adossades a la muralla, dues instal·lacions per a jugar al rebotet, variant de la pilota grossa. El de l'Olleria està actualment abandonat i el d'Alcoi, després d'acurtar-lo, es va restaurar i l'utilitza el Col·legi Salesians, annex al trinquet. Finalment, a la Marina Alta, hi ha també el trinquet d'Ondara, que data del 1872 –i que acaba de restaurar el seu trinquet annex de pilota grossa–, així com el trinquet Vista Alegre [o del Castell] a Dènia, que va construir-se el 1874.

Igualment, en l'àmbit basc, sabem d'altres instal·lacions on també es practica la pilota en alguna de les seues modalitats. Citarem només tres exemples: el frontó conegut com la Universitat de la Pilota de Markina (1798), la plaça i el frontó d'Elizondo (1861) o el trinquet de Baiona (segle XVII).

Trinquet
de l'Abdet,
la Marina
Baixa, el
2018

David Ivorra

22. El trinquet que rep el nom de Paco Cabanes, el Genovés

Ulisses Ortiz

(fotografia i redacció de PilotaViu)

Paco Cabanes, *el Genovés* (el Genovés, 20 de desembre de 1954) és, per a molts, la figura més gran que ha donat la pilota valenciana. La seua presència en un trinquet o en un carrer on es juga a pilota és motiu de veneració pels amants del nostre esport. El seu retrat està penjat en l'anomenada galeria d'honor del trinquet de Pelayo de València, juntament amb el Nel de Murla, Quart, Juliet i Rovellet, pilotaires que també van marcar una època. Com no podia ser d'una altra manera, ha rebut molts altres reconeixements per la seua prolífica trajectòria i pel seu impacte en la història de la pilota. Un dels últims reconeixements que ha rebut Paco Cabanes va ser la Medalla d'Or de la Generalitat Valenciana al Mèrit Esportiu. Precisament, un d'aquests reconeixements va arribar el 25 de març de 2003, quan es va inaugurar el trinquet de la Universitat Politècnica de València amb el nom del mític pilotaire.

El Trinquet Politècnic el Genovés, com s'anomena oficialment, és, juntament amb el de Pelayo, l'altre trinquet que hi ha a la ciutat de València, encara que no sol acollir partides amb pilotaires professionals i això el fa un autèntic desconegut per a la majoria d'aficionats. Habitualment s'usa per a fer cursos de pilota, per a acollir competicions de tecnificació de la Federació de Pilota Valenciana i perquè molts pilotaires que estudien a la universitat s'hi puguen entrenar.

Aquesta no és l'única instal·lació esportiva dedicada al Genovés. El carrer de la pilota de l'Eliana (Camp de Túria) també porta el seu nom. Més coneguts -i actius- són els trinquets dedicats a altres figures històriques com el del Rovellet, a Dènia (la Marina Alta); el de Ciscar, a Piles (la Safor); el d'Eusebio, a Sueca (la Ribera Baixa); el de Miguel Canya, a la Pobla de Vallbona (Camp de Túria); el d'Àlvaro Navarro, a Xilxes (la Plana Baixa); el de Salvador Sagols, a Vila-real (la Plana Baixa) o el de Nel de Murla, a Murla (la Marina Alta), entre d'altres.

55

Accés al
trinquet, el
2017

Ulisses Ortiz
Pilotaviu.com

23. El mitger Canya fundà el trinquet de la Pobla de Vallbona

Paco Durà
(periodista)

Quan es parla de la Pobla de Vallbona i del seu trinquet, recentment adquirit i reformat per l'Ajuntament de la localitat, ve a la memòria el gran jugador Miguel Canya, el millor mitger del seu temps, de 1945 a 1955, després d'haver succeït una gran figura com Mora II de Montcada.

Durant tot aquell temps, Miguel Canya va participar en molts desafiaments i partides de primer nivell, entre les quals destaca la que es va jugar al trinquet de Sueca, a benefici de Patilla II. Hi jugaren Ferrer de Benaguasil, Miguel Canya i un feridor, que era Llíria II, contra Juliet d'Alginet i Patet. Van guanyar Ferrer i Canya, 60-55, després d'una grandíssima partida que va ser qualificada pel mateix jugador de la Pobla com «la millor de ma vida». També recordava, en una entrevista que li vam fer, un altre desafiament a Ondara, en el qual Juliet i ell van guanyar Soro i Xato de Museros.

Una lesió al braç el va obligar a penjar els guants en 1962 i es va fer càrrec del trinquet vell de la Pobla. Pocs anys després, va fundar l'actual trinquet, que va construir en societat amb Francesc Hernández. Un trinquet que, en aquells primers anys, va ser com un viver d'on eixien noves promeses de la pilota com Fredi, Floreal, Pepet o Puchol, entre d'altres.

El mes de juliol de 1985, se li va retre un homenatge en un festival en què van participar les principals figures del moment en dues partides (Genovés, Eusebio, Peris, Pepet, Ricardet, Vicente, Juanito, Gat II i Pasqual II), amb el suport de l'Ajuntament i la Federació de Pilota Valenciana, que s'hi van adherir, enmig d'un ambient molt emotiu. També s'hi van sumar moltes velles glòries de la pilota, exjugadors i companys de Canya, com Juliet, Rovellet, Ferrer de Benaguasil, Gómez, Oliver, Gassent, el Morquero, etc., ja que era algú molt volgut i respectat.

Canya, segon per la dreta, anys
50 del segle XX

Arxiu Paco Durà-Museu de la Pilota

24. El primer minitriquet

Paco Durà
(periodista)

En els anys setanta i huitanta del segle XX, era evident que la pilota necessitava posar més atenció al planter, ja que costava molt poder fer equips de juvenils, juntament amb els de professionals, per als campionats (el que ara s'anomena Lliga Professional portava davant un torneig de juvenils). Tothom deia que calia crear escoles de pilota perquè pogueren eixir nous valors, cosa que fins aquell moment ocorria de manera espontània.

Una iniciativa del mestre Julián de la Fuente

Aquesta mancança la va detectar un mestre de Primària, arribat des de Conca a la Ribera, i aleshores director del Col·legi Balmes de Guadassuar. Julián de la Fuente anava a veure partides al Nou Trinquet i va pensar que els seus deixebles no perdrien res en conèixer un esport valencià, al qual només anava gent major, segons ell mateix manifestava molt sovint. Allí va fer amistat amb un gran aficionat i conegut «postor», Bernardo Solís, comerciant del poble i conegut popularment com a Cirilo als trinquets. I amb l'espenta d'aquell aficionat, que hi va col·laborar econòmicament, i, més important encara, raonant amb figures de l'època (Genovés I, Eusebio, Xatet II, Gat I, Antoniet, Fredi, etc.), va fer possible que s'hi involucraren i que els caps de setmana anaren a fer de monitors dels alumnes del Col·legi Balmes. I, després, que participaren en un festival a benefici de la construcció del minitriquet que es va bastir al pati del col·legi, cosa que va fer-se realitat en pocs mesos i aquest va poder inaugurar-se el 25 de juny de 1980. Cal recordar que el primer monitor d'aquella escola de pilota fou el Xato de Guadassuar, conegut exjugador, que ja ha faltat.

Rovellat i Juliet, el dia de la inauguració, el 25-06-1980

Arxiu Paco Durà

Juliet i Rovellet, mà a mà, en la inauguració

La inauguració d'aquell minitriquet fou una gran festa per a Guadassuar i tota la Ribera. Aquell matí, hi havia molta expectació per veure el duel mà a mà entre dues velles glòries tan conegudes com Juliet i Rovellet. Tots dos van estar acompanyats pels jugadors professionals que jugarien de vesprada en el festival al trinet nou: Genovés, Eusebio, Gómez, Pepe, Vicente i Vicentico, la primera partida; i Antoniet, Xatet II, Machí, Fredi, Vinyes i Gat I, la segona.

Gran festa i dues partides entre les primeres figures de l'època

Al migdia, més de cinc-centes persones van participar en un dinar de germanor i en la gran festa. El restaurant Galbis va fer «la paella de les mil places», molt popular aleshores. I, en acabant, els alumnes del Col·legi Balmes van fer el lliurament de regals als jugadors participants. Entre ells, Paco Genovés, així com Enriqueto d'Alzira, que era el trinetter de Guadassuar.

58

Eugeni Tuzón, empresari de Pelayo, va fer els parlaments, amb la introducció de l'artífex de tota aquella gesta, Julián de la Fuente. I, tot seguit, van anar al trinet per a veure les dues partides, amb el recinte ple de gom a gom. Del resultat no cal dir molt, perquè aquell dia tots van guanyar, però, per a ser fidels a la història, en la primera van guanyar Genovés i Pepe, amb Gómez de feridor, al trio d'Eusebio, Vicent i Vicentico, per 60-30. I, en la segona, Fredi, Vinyes i Gat I es van imposar a Antoniet, Xatet II i Machí, per 60-40.

25. El trinquet convertit en aparcament de supermercat

Paco Durà
(periodista)

A Paterna queda un exemple del que, desgraciadament, ha passat en molts pobles en els quals el trinquet ha sigut sempre de propietat particular i, finalment, ha sigut abandonat. Curiosament, el trinquet de Paterna, que encara conserva les muralles i el sòl, s'ha convertit en un aparcament de vehicles d'una coneguda cadena valenciana de supermercats.

Trinquet de
Paterna convertit
en aparcament,
el 2017
Paco Durà

59

El cas és que a Paterna, si es volguera, podria reconstruir-se i, així, salvar un dels trinquets més antics que hi ha, ja que data de la dècada de 1880. Clar que, segons ens va contar Aureli López, company dels mitjans de comunicació, els hereus del propietari van negociar un parell de vegades amb l'Ajuntament, però no va arribar a quallar cap acord, així que el van llogar per a l'aparcament del supermercat.

El trinquet dona nom al carrer on es troba, al costat d'un quarter de l'exèrcit, la qual cosa va fer que molts jugadors aficionats pogueren practicar sovint la pilota en aquell recinte. Fins i tot, he conegut algú al meu poble, com el Pedrós, a qui, quan tornà del servei militar, pocs el guanyaven al carrer.

La dita «encara pega sol a la torreta» es va encunyar allí

Aquesta dita popular sol emprar-se quan una partida es veu molt decantada per a una part i l'altra, jugadors i partidaris, s'hi resisteix i diu allò de «no penseu que s'ha acabat, que encara pega sol a la torreta».

La frase, segons Aureli López, es va generar perquè, al costat del trinquet, en les instal·lacions militars, hi havia una torreta, que era l'últim punt on es veia que pegava el sol des de dins del trinquet.

La nissaga dels Carbonerets, pare i dos fills jugadors

A Paterna, per influència del seu trinquet, van sorgir bons jugadors com la nissaga dels Carbonerets, que foren un pare i dos fills. Tots tres van vestir de blanc i van jugar a diferents nivells amb les figures del seu moment. El pare, Vicent Fabado García, va nàixer en 1910 i va jugar amb rivals com ara Fuentes, el Fusteret de la Llosa o Guara, entre d'altres, durant els anys 30 i 40 del segle passat. Al final de la seua carrera esportiva, va estar a Pelayo com a jutge de corda i marxador de les partides, al costat d'altres exjugadors com Fidel, Linares o Selfa.

60

Els seus fills, Carboneret I i Carboneret II, hi van coincidir, encara que poc de temps, perquè el primer va patir una lesió important i, a més, era militar. El més jove va jugar de mitger en partides de segona i de punter en les de primera. El vam veure moltes vegades davant de Genovés I i també en molts tríos. Va jugar fins als anys huitanta, quan es va retirar i va rebre un homenatge de comiat al trinquet d'Alginet, i va acabar la seua vida laboral en tasques auxiliars al Zurdo de Gandia.

El gran feridor Micalet i Juliet de Paterna

També van ser molt coneguts altres jugadors com Micalet, mitger i punter dels anys 40. Però la seua faceta més important era la de feridor, sobretot, a Pelayo, on era requerit per a les partides més importants. I també és prou recordat Juliet de Paterna, un mitger dels anys 30, que va ser el propietari del trinquet i els hereus del qual són els actuals arrendadors.

26. Els rebots de fusta

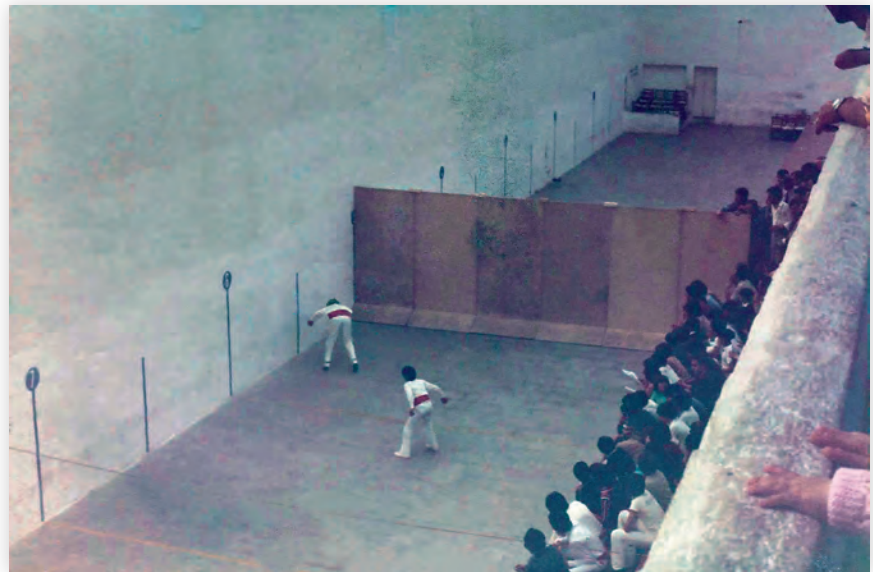
David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

La primera escola de pilota valenciana es va crear al Genovés, la Costera, el 1979 (oficialment el 1980). Tenien una pista com a trinquet municipal i un grapat de xiquets disposats a ser jugadors com el seu benivolgut paisà, Paco Cabanes, *el Genovés*, però no hi havia res escrit sobre com dur una escola, ni monitors, ni federativament, ni res de res.

Els rebots de fusta partint el trinquet del Genovés, c. 1980

Arxiu Museu de la Pilota

61

Així, doncs, l'Ajuntament es va posar en contacte amb el mestre del poble, José Rocío Martí, veí de Monòver i gran aficionat, que va basar les seues ensenyances en les galotxes del seu poble i que va ser designat monitor d'aquella primera escola. Joaquín Sarasol, regidor de Cultura de l'Ajuntament del Genovés i oncle dels germans Sarasol, va tindre la idea de partir el trinquet en dues meitats, de manera que tindrien dos camps de joc. Una tira de rebots de fusta, amb tambori inclòs, omplia el centre del trinquet, des de la muralla fins a l'escala. Hui en dia, malgrat que no són els mateixos, encara són utilitzats pels xiquets i xiquetes de l'escola municipal.

En aquells temps, es van formar grans jugadors com Pasqual II, Vilare, Pigat III o Sarasol II. Curiosament, molts jugadors d'altres comarques com la Vall d'Albaida, la Safor o la Ribera acudeixen a l'escola del Genovés per a aprendre, ja que té molt de prestigi.

27. El trinquet de Sagunt, una ruïna i alhora un referent de l'art urbà

Sergi Durbà

(professor de Secundària i escriptor)

El trinquet de Sagunt (ai, el trinquet de Sagunt!), símbol per antonomàsia de la pilota valenciana, la instal·lació de referència al final dels anys vuitanta i al principi dels noranta, l'espai que passarà a la història per acollir la mítica final entre el Genovés i Àlvaro de Faura. Aquella final. La final. Any 1995. Que bonic! Que romàntic! Però sabies que hui ja no rebota la vaqueta entre els seus murs? Sabies que entre els usos d'aquest trinquet hi ha el fet d'haver acollit presentacions falleres o entrenaments de tir amb arc? Sabies que una generació sencera de saguntins no hi ha entrat mai? Sabies que hui està declarat en estat de ruïna i que, al mateix temps, és un exemple del que alguns descriuen com a art urbà? En fi, no estàs obligat a saber-ho. Tanmateix, en aquest article se'n serviran algunes pinzellades. Aquesta és la història recent d'un temple concebut per a la pràctica de la pilota valenciana i que, per desinterès i oblit instintiu o manifest, ha acabat sent un edifici moribund i sense cap ús al bell mig de la capital del Camp de Morvedre.

62

Perquè, què en queda hui del propòsit inicial. Deixant de banda que, en el seu dia, mai no es va construir la pista de galotxa que hi havia projectada en la muralla exterior, el trinquet de Sagunt és, com deia, un cúmul de problemes que les successives corporacions municipals han anat passant-se de mà en mà. Durant un temps, el trinquet va acollir presentacions falleres, sí, presentacions falleres, un acte potser compatible amb la celebració de partides d'escala i corda, però falla en el sentit que mai ningú, ningú del món faller vull dir, va aprofitar per a reclamar-les. Per a què? Tot al contrari, els fallers es van queixar immediatament perquè el trin-

quet no era un lloc apropiat per a les seues exhibicions de folklore gratuït. I, a més, hi feia fred. Amb això estava tot dit. Resultat: el trinquet va tancar les seues portes de bell nou sense possibilitat de recuperar el seu ús primigeni. I, així, la instal·lació va caure progressivament en un ostracisme només interromput, de manera ocasional, pels desconeguts practicants de tir amb arc local, que hi exercitaven les seues habilitats, a recer del vent.

Trinquet de Sagunt, el 2018

Sergi Durbà
Pilotaviu.com

Això per no parlar dels jugadors de petanca, que durant molts anys també utilitzaren els vestuaris de la instal·lació per a guardar els diferents atifells amb què ocupaven la seua rutina quotidiana. Tot molt procedent, de veres que sí. Això sense mencionar les unitats de la Creu Roja, que també freqüentaven, amb més o menys presència, un espai on la pilota havia passat de ser protagonista a ser una mera anècdota. Arribat aquest punt, tanmateix, les conseqüències foren clares. El trinquet de Sagunt fou, finalment, declarat en estat de ruïna. Sense ús. Un ostracisme que, sens dubte, mereix figurar dins del conjunt de curiositats i frivolitats diverses que han afectat la pilota valenciana d'un temps ençà. Només unes consideracions finals, en aquest sentit: sabies, per exemple, que els tímids intents per a revertir la situació del trinquet de Sagunt a penes han tingut suport? O, sabies que, durant una temporada, d'entre tots els usuaris del trinquet (és a dir, llançadors de fletxes, jugadors de petanca, treballadors de la Creu Roja), els únics que no tenien clau per a entrar-hi eren els integrants de l'espòradic i hui desaparegut club de pilota local? Ho sabies? Segurament no. Però aquesta és la realitat. Una realitat tan dolorosa com que, després de tota la correguda, el trinquet s'ha deteriorat. I no poquet. S'ha deteriorat fins al punt que els únics visitants actuals són els ratolins. I les ononetes. I els coloms... Punt final.

Malgrat això, ningú ha pogut evitar que se'n parle cada tant. Miracle! Deu ser que la façana principal del trinquet és un aparador perfecte per a erigir-se com un símbol de l'art urbà contemporani. Perquè sí, perquè l'última ocurrència municipal ha estat permetre un mural enorme que decora hui l'accés tancat a pany i forrellat de la instal·lació. Sense cap relació amb la pilota, és clar! Una mena d'ofrena floral. Bonica, sí, no ho negaré; ben rematada, també. Però en cap cas útil per a reobrir el debat sobre el joc ancestral i silenciats que dormita en l'interior del trinquet. I, mentrestant, la remor hi persisteix. El poble de Sagunt s'aliena per complet mentre alguns visitants de l'antiga ciutat romana es pregunten, en perfecte castellà, *para qué sirve ese edificio*. En fi... Ho sabies?

28. El trinquet de la gravera

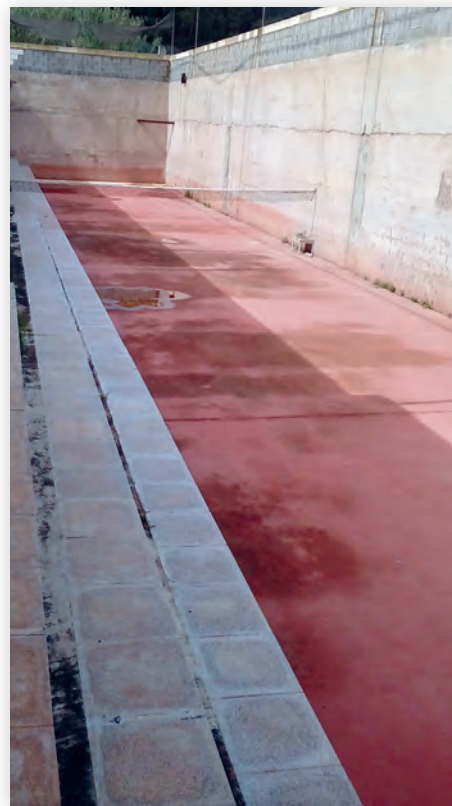
Paco Nadal
(periodista)

Sempre he sigut un gran aficionat al nostre esport. Des de molt xicotet quan, al carrer del meu poble, Alfara de la Baronia, veia les partides que la gent jove jugava, sobretot els diumenges a la vesprada, i no en perdia detall. No hi havia massa llocs per a la distracció i aquesta era una manera de fer-ho. A poc a poc, m'hi vaig anar aficionant i, quan vaig poder, em vaig posar el guant i, ajudat per mon pare, que també hi jugava, vaig començar a prendre contacte amb la vaqueta.

Vaig descobrir com de difícil que era poder fer un quinze. Parar la pilota que venia de l'altre costat de la corda com un obús. Trobar la manera d'entrar-li, si de volea, de palma, de cop d'aixella, etc. La gran dificultat estava en el fet que la majoria de les vegades calia jugar-la a l'aire, ja que, si la deixaves caure, els carrers no estaven asfaltats i podia passar de tot. Aquests van ser els meus començaments de xiquet de 12 a 14 anys. Després vaig seguir endavant, mai vaig passar de mer aficionat i encara ho soc cada cap de setmana al vell trinquet que nosaltres mateixos vam construir en una gravera abandonada a Estivella.

No vam tindre més remei que posar-nos mans a l'obra. Als pobles de la Baronia, sempre hi ha hagut una gran afició per aquest esport. Fèiem campionats entre nosaltres, d'això s'encarregava Paco Constante, un altre boig de la pilota. Jugàvem als carrers de cada poble fins que ens ho van permetre, ja que va arribar un moment en què no es podia. Que si es trencava un vidre, que si el fanal, que no es pot pujar a la teulada a buscar les pilotes encalades, massa pegues... Solució, o deixem el que més ens agrada o hi fem alguna cosa. L'amic que esmente va descobrir el recinte. Els pilotaires ens convertirem en obrers i entre tots, a poc a poc, condicionarem la bassa i, com diria el meu bon amic Joaquín Prat, «a jugar!».

I això fem cada dissabte a la vesprada. Ens reunim un grup d'amics de tots els pobles de la zona i donem curs a la nostra afició de tota la vida. Tenim el nostre reglament particular. Com a curiositat, paguem un euro per vesprada per a la compra de pilotes. Tot, gràcies a la vella gravera. Qui ens ho havia de dir. Les vesprades dels dissabtes són sagrades.

El trinquet
de la
gravera, el
2020

Raül Herrera

29. El frontó Jai Alai de València

Josep M. Congost*(arquitecte i investigador de la pilota)*

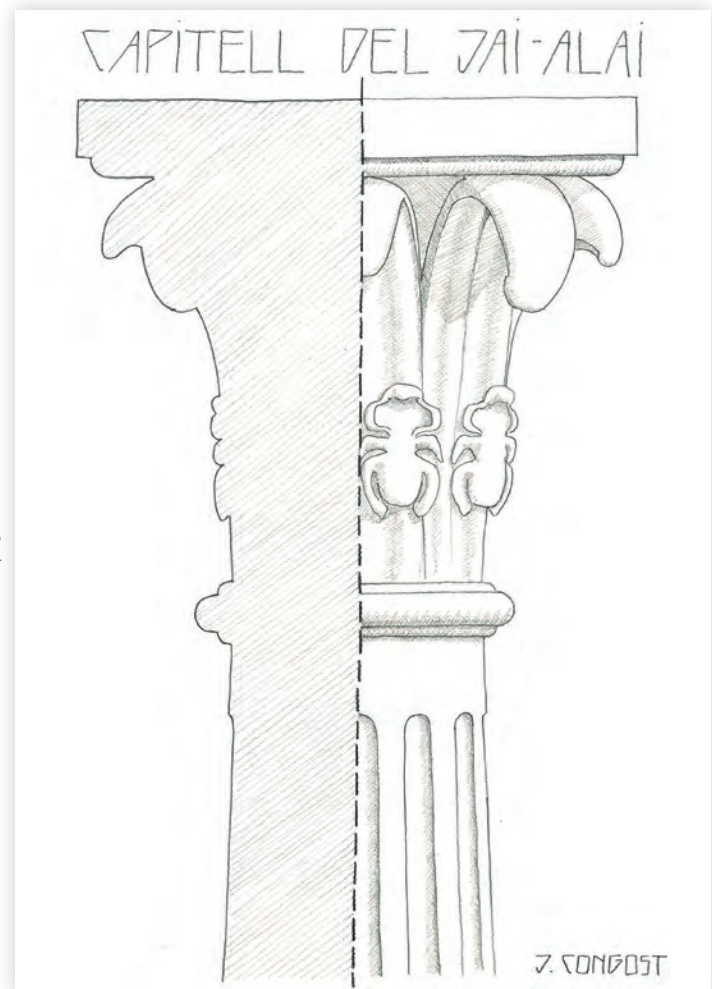
L'any 1893, es va inaugurar a València un frontó construït a la manera d'aquells del País Basc, amb gran capacitat per a públic. La zona triada va ser l'Albereda, localització molt adient per a la vocació de l'edifici: principalment, la celebració de partides professionals de frontó, però també altres esdeveniments que requeriren un gran aforament. Aquesta idea era coherent en una zona de València on la classe acomodada solia anar a passejar i al costat del riu, on, ja abans del derrocament de les muralles, s'havien realitzat fins i tot naumàquies.

L'edifici, conegut com a Jai Alai i obra de l'arquitecte Antonio Ferrer Gómez, també era coherent estilísticament amb el lloc on es trobava. Aquest barri, aleshores encara en formació, havia estat històricament determinat per la presència del Palau Reial i l'esplanada d'enfront d'aquest, i havia crescut amb edificacions de gran qualitat constructiva com el desaparegut Palau de Ripalda i obres molt delicades com els Jardins de Montfort. Així, doncs, es va bastir un edifici en un estil entre neoclàssic i eclèctic propi de l'època i en el qual es conjugava la tradició constructiva amb els nous elements i processos industrials.

Entre aquells elements industrials que s'hi van incorporar, cal destacar uns fabulosos pilars de foneria amb els quals se sustentava tot el front de la grada. Oferien el gran avantatge de la seua esveltesa, gràcies a la qual no suposaven un impediment per a la contemplació de les partides. Aquells pilars, tot i que industrials, reflectien encara un llenguatge clàssic amb una composició en tres cossos rematada per un capitell d'inspiració coríntia.

Dibuix d'un
capitell del
Jai Alai, el
2020

Josep
Congost

La història del Jai Alai no és llarga i és un edifici que, al llarg del segle XX, va anar apagant-se i reduint les seues dimensions fins a desaparèixer definitivament l'any 2005, tot i que les partides s'hi van deixar de celebrar molt abans. Aquelles vendes de part de l'edifici corresponien a la pressió urbanística en la zona, ja molt desitjada per les classes benestants de la ciutat, i comportaven el derroc de l'edifici antic.

Al mateix temps que les primeres parts de l'edifici es venien i es derrocaven, a molts quilòmetres d'allà, a Biar, un empresari del poble anomenat Juan Izquierdo Alcaide es trobava en un bon moment de la seua carrera. L'empresari va decidir reformar la seua casa, així com bastir una porxada per a un negoci de la seua propietat anomenat *Coloniales y cachibaches* en el qual es venien diferents objectes d'importació. Per a sustentar la terrassa sobre la porxada, va comprar tres pilars provinents de l'enderroc del Jai Alai de València, que, gràcies a les seues característiques, permetien ser desmuntats i ubicats en altres llocs.

Així, doncs, hui en dia podem seure al costat dels mateixos pilars en els quals, fa més d'un segle, s'asseien per a veure jugar Chiquita de Murla i tants altres o per a escoltar mítings polítics i òperes.

El Jai Alai va acollir també grans mítings polítics. En la imatge, Vicente Blasco Ibáñez es dirigeix a l'auditori, c. 1903

Arxiu José Huguet

IV. FIGURES PER AL RECORD

30. El dau de daus

Marià Pérez

(artista plàstic llicenciat en Història de l'Art)

«El partido celebrado ayer es uno de los más grandes que se han discutido en la cancha de Pelayo desde hace muchos años á esta parte, tanto por los elementos que integraban los equipos como por el fin á que eran destinados los beneficios de la recaudación obtenida, cuyo producto íntegro ha recibido la viuda y los cuatro hijos del que fue gran admirador del sport y gerente de la cancha del trinquete de Sueca, Enrique Moret».

Així començava la crònica d'*El Pueblo*, el 30 de maig de 1925. Feia dos anys que Enric Moret López (1877-1923) havia mort d'una angina de pit i la família s'havia establert a València a la recerca d'una vida millor. Entre «los elementos» hi havia, amb faixa roja, un amic de la família, «el as de los medieros», Daniel Meseguer Grau (1888-1957), el Xiquet de Sueca, que va créixer colpejant la piloteta entre les muralles del trinquet vell, abans que Enric el Trinqueter, procedent del Cap i Casal i conegut així a Sueca, es fera càrrec de la instal·lació que dona nom al seu carrer des de 1816. Segurament, Enric va donar-li a Daniel l'espenta definitiva per a situar-lo entre les figures del moment, els «altres xiquets», formant part amb ells de la plantilla fixa de Pelayo (1910) després d'haver recorregut, és clar, els trinquets més importants del país.

El dau del
vell trinquet
de Sueca, el
2013

Marià Pérez

Tot feia pensar que l'activitat al trinquet de Sueca gaudia de bona salut, malauradament, però, el 1919, el contribuent de l'activitat econòmica des de 1877 dona de baixa el trinquet, Enric mor, el trinquet canvia de propietaris i el 1926 passa a ser un molí arrosser. Les gruixudes muralles, aixecades segurament a finals del s. XVIII, veuran com al seu interior s'allotjarà maquinària per al nou negoci i es desfiguraran molts elements arquitectònics. No és el pitjor. Només és la meitat. Tota la resta, documentalment es parla de dos trinquets i una casa amb corral, desapareixerà, es derrocarà. I així ha arribat fins als nostres dies. Només la meitat. Sorprenentment, la reforma deixà intacte i al descobert un altre element. Entre estris de tota classe, pols i rovell, aguaita una vareta de ferro en angle recte de 2,65 x 2,65 m. Comença a 32 cm del rebot i acaba a un metre de la muralla esquerra. A dintre, quatre lloses. És el dau. Descontextualitzat, sense tambori ni escala, sense trinquet, roman quiet i mut. Desorientat, no reconeix el que l'envolta. El «temps» i «l'oblit» amb faixa roja són els favorits en aquesta partida. Mentre s'escriuen aquestes línies, tot el conjunt està en venda. Per això el recordaré ara, si em permeteu la gosadia, com «el dau de daus». El Dau amb majúscula. El dau fet per a l'ocasió. No un dau més, pintat, no. És «el dau de l'escala i corda», per on va accedir el Xiquet de Sueca a la modernitat, perquè també fou escalater. Sí, me l'imagino. Ahí està Meseguer, al dau de Sueca, mocador al coll, esquena i espadenya de careta, sobre el rebot acceptant el «va de bol» del feridor amb un gest suau amb la mà. Es prepara. La pilota cap a la muralla, la toca i cau; el pilotaire fa un pas avant; la pilota bota sobre un dels tres escalons que tenia l'escala; aquest dubta per un instant entrar-li o no per davant. No ho fa. La deixa passar. La pilota cau ràpida sobre la vareta de ferro. El soroll és peculiar, únic. Ha parlat «el dau»: «clecl!». No hi ha cap dubte. Tot i això, Enric el Trinqueter, atent com sempre a la vora, crida: «Falta! Ha sigut falta!». Immediatament, Daniel agafa la pilota, la mira i li dedica unes paraules abans de llançar-la per terra cap al feridor. Es torna a col·locar sobre el dau. Respira profundament. Enric torna a cridar: «Cavallers, val i /o altre!».

31. El Mestret de Massalfassar, llegenda del segle XX

Paco Durà
(periodista)

Jaume Costa, *el Mestret de Massalfassar*, fou una figura llegendaria de la pilota, al trinquet i al carrer, sobretot en aquesta última faceta, en la qual era un dels millors i va jugar un fum de partides i desafiaments amb totes les grans figures de les dècades dels anys 20 i 30 del segle XX. Va nàixer el 1905 a Castelló de Rugat, on el seu pare exercia de mestre d'Educació Primària, tot i que va ser traslladat després a Benissanó (el Camp de Túria), quan Jaume tenia 9 anys. Allí va començar a jugar al trinquet i va debutar a Pelayo amb 15 anys, segons ell mateix contava en una entrevista publicada en *Las Provincias* el 1979.

Era l'època de Quiquet el Tramusser com a gerent del trinquet del Cap i Casal. I, en aquella primera partida, el 1921, quan encara no havia fet els 16 anys, va tindre èxit, en companyia de Cuara i Rafelo contra Pedralba, Molina de Gandia i el Fanalero. Després, va jugar moltes partides de segona categoria al trinquet, en les quals va alternar amb figures de primera, com ara Llíria (pare), Danielet de Sueca, el Faixero de Gandia, el Fusteret de la Llosa o el Lloco; la majoria d'ells, grans mites de la pilota.

Els desafiaments al carrer «eren a mort»

Però, on més va destacar el Mestret, que el 1923 va anar-se'n a viure a Massalfassar, nova destinació del seu pare, fou en les partides de llargues que es jugaven als carrers. En aquell temps, es disputaven desafiaments, que ell qualifica que «eren a mort», entre jugadors de l'Horta Nord (el Gualos de Rafelbunyol, Patilla d'Alaquàs, el Chai de Foios, Ramonet el Pesaor de Rafelbunyol) i de la Marina. També, juntament amb altres figures de llegenda, com el Xiquet de Llanera, el Carabinero de Calp o el Palleter de Benissa, entre altres.

El Mestret, a l'antic trinquet de Sagunt, entre Carboneret pare i Pasqual Sevillà, anys 30 del segle XX

Arxiu Paco Durà - Museu de la Pilota

El Mestret recordava, en aquella entrevista de 1979, «dues de les millors partides» que havia disputat, les dues a Benissa, «on anàvem tots els anys per les festes del poble». Hi contava que hi van jugar el Palleter de Benissa, el Xiquet de Llanera, el Carabinero de Calp i Rondán, contra Patilla d'Alaquàs, el Gualo, el Carnisser de Massalfassar i el Mestret. I «fou tot un espectacle, amb el carrer de gom a gom els dos dies».

La darrera partida la va jugar al carrer de Sumacàrcer, el 1931, quan el van destinar a la demarcació de Lleó per a exercir la professió de mestre, com son pare, per «un sou de dues mil pessetes a l'any». Era l'època d'aquella dita popular de «passar més fam que un mestre d'escola», que s'usava per a assenyalar un pobre. Per això, el Mestre ens deia en l'entrevista que «si fora ara, no deixaria la pilota per anar a l'escola». Perquè era l'època d'aquelles partides entre Genovés i Eusebio que omplien els trinquets i en la qual els professionals de la pilota guanyaven molts més diners que en l'actualitat, per descomptat.

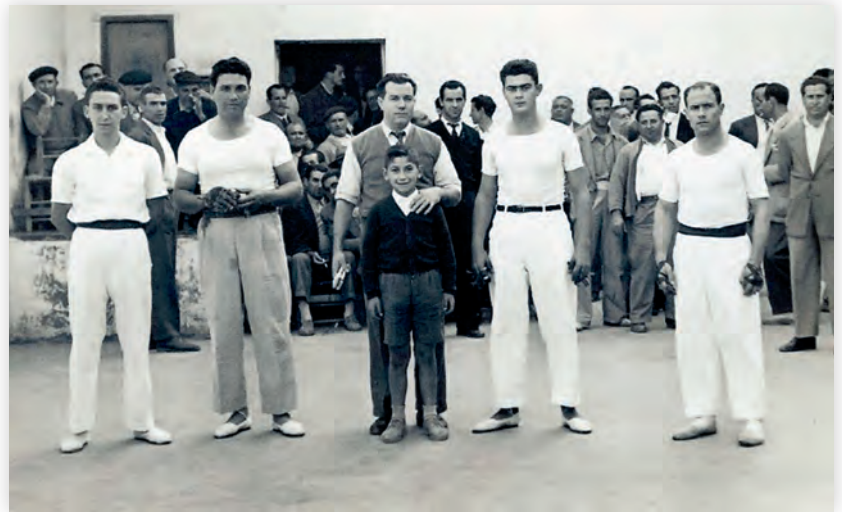
32. Rovellet. Desafiaments i anècdotes d'un geni de la pilota

Paco Durà
(periodista)

Escotar el mestre Antoni Reig Ventura, *Rovellet és una cosa impagable*. En les tertúlies que he pogut compartir amb ell, ens feia riure a tots i reconeixia que «n'havia fet prou per les voreres». En una d'aquestes converses a l'antic bar de Pelayo, ens contava com un dia va anar a jugar al trinquet d'Algemesí «malgrat que hi cobraria un jornal prou més baix que en un altre lloc». Una hora després de començar la partida, s'adonà que havia d'acabar abans de les sis i mitja, ja que, si no, perdria l'últim tren cap a València i hauria de fer nit allí, amb la despesa consegüent.

Va preguntar-li l'hora a un aficionat que hi havia a prop i va donar-li a entendre que la partida aniria «de pressa» per aquesta circumstància. Aquell home va pensar que era el moment bo per travessar cent duros a la mà del Rovell, que, en «un tres i no res, va guanyar la partida per a no perdre el tren». De pressa sí que va anar la partida, però va ser tot al contrari del que havia pensat aquell aficionat, que se'n va anar prou calent a casa. Mentrestant, Rovellet, amb la seua maleteta de fusta, arribà a l'hora a l'estació i cap a la capital.

Uns dies més tard, Rovellet tornà a jugar per la Ribera i aquell aficionat li va retraure que a Algemesí l'havia deixat «netet» per anar-se'n de pressa al tren i li va referir tot el que us he contat. El mestre Rovellet li va demanar tota mena de disculpes a l'aficionat i li va dir: «No patisca; hui travesse a la meua mà el doble i vorà com no perd». I així va ser, segons el mestre, aquell home travessà dos-cents duros i els va guanyar i tots contents.

Rovellet, Bolo, el Patoto, Ciscar i Juliet.
Trinquet vell de Gandia, el 23-11-1954

*Fotògraf Cabrera d'Ondara
Arxiu MUVAET-Frediesport-Museu de la Pilota*

Tenia el malnom de Cagancho

Per anècdotes com aquesta, hi hagué un aficionat del carrer Pelayo, que li deien el Polit, que va batejar Rovellet amb el malnom de Cagancho, un torero de qui deien que «només torejava bé quan volia». I jo afegiria allò que «els genis sempre tenen coses estranyes».

Rovellat fou un xiquet prodigi de la pilota que, quan només tenia 14 anys, ja jugava partides vestit de blanc. El seu pare, Rovell de Dénia, que també havia sigut jugador, era el responsable de la gestió en aquella època del trinquet Pelayo i molt prompte va tindre opció de jugar-hi partides.

Desafiament amb el Lloco i el Xato de Pedreguer

Un d'aquells desafiaments va ser el 15 de maig de 1947, quan Tonin *Rovellat* formava parella amb el Lloco, jugador molt famós, que era més veterà, contra el Xiquet de Gata i el Xato de Pedreguer. «Guanyar aquell desafiament – deia Rovellat – va ser el primer gran èxit de la meua carrera; encara que després vaig perdre la revenja, en la qual jugàvem Micalet de Paterna i jo contra el Xiquet de Gata i Crespo. Eren partides que tenien molta expectació i anàvem a molts trinquets».

Desafiament prohibit per la Guàrdia Civil

72

Tampoc hi falta l'anècdota. Segons contava el mestre Rovellat, «anàrem a jugar un desafiament al trinquet de Massamagrell enmig d'una gran expectació, perquè la Federació va enviar la força pública per a suspendre la partida, ja que encara no teníem la llicència professional, perquè érem molt joves. Hi va vindre el president de la Federació amb la Guàrdia Civil i va prohibir el desafiament argumentant que era una partida en què el públic pagava per a veure-la».

Rivalitat exitosa amb Juliet d'Alginet

Rovellat es va consagrar molt prompte i els seus rivals, Xiquet de Gata i Cotet de Simat, es van quedar arrere. «Amb 16 anys –declarava– ja em vaig enfrontar, mà a mà, contra jugadors com el Gravero de Gandia i d'altres consagrats com Ferrer de Benaguasil o Gorrea; i, amb 17 anys, ja vaig jugar contra la primera figura, que era Juliet d'Alginet. Ell jugava amb parella i jo en trio». Eixa primera partida va ser el 29 de març de 1949, quan Rovellat tenia 17 anys. Van jugar Juliet i Albalat contra Rovellat, Miguel i Peiró. Rovellat recorda que va guanyar el trio per poc i que, un mes després, van disputar un desafiament, de bell nou, Juliet i Albalat contra Rovellat, Mora i Peiró. Va guanyar també el trio i allò «va ser com un trampolí per a mi».

En aquell moment, va començar una de les etapes més meravelloses de la pilota, «per a mi, la més gloriosa», deia Tonín. Entre els anys 1950 i 1953, cada dissabte, s'enfrontaven Juliet i Rovellat a Pelayo en un espectacle únic que pocs aficionats d'aquell temps volien perdre's.

33. El Coixo d'Alberic

Paco Durà
(periodista)

El cas protagonitzat per Vicent Hernández Borràs, conegut popularment com el Coixo d'Alberic, va ser un dels més curiosos que han pogut ocórrer en la història de la pilota. Tenia la cama dreta amputada pràcticament des del genoll, encara que la versió familiar ens diu que, després de patir un accident a València en què el va xafar un tramvia quan només tenia tres anys, li van amputar el peu, i la cama li va quedar per a sempre en aquella proporció infantil que tenia quan va patir l'accident. O siga que només podia valdre's de la cama esquerra, ja que no duia cap classe de pròtesi en la dreta i estava obligat a caminar i jugar sempre amb una crosseja.

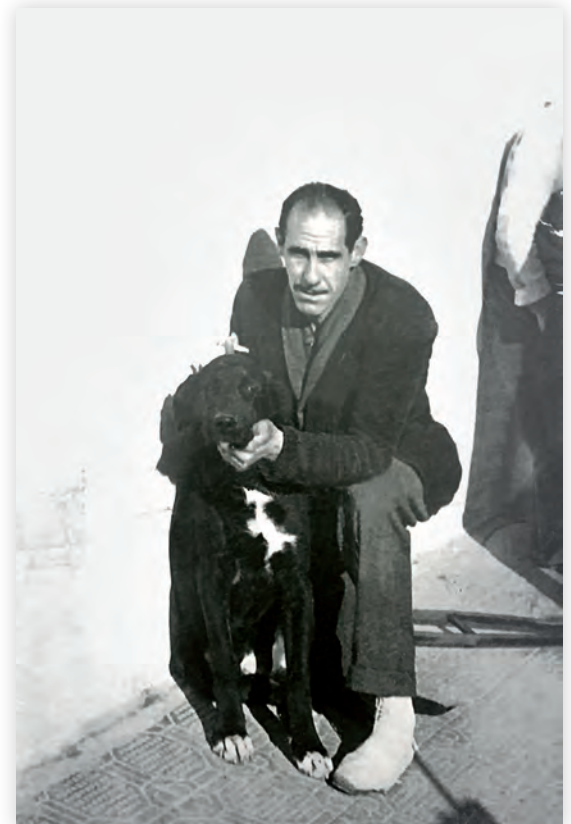
Jugava a pilota amb una cama amputada

Poc després d'aquell accident, la seua família, que era nombrosa, es va traslladar a viure a Alberic. Allí va créixer la seua afició per la pilota i, malgrat que sempre duia la crosseja en la mà dreta, això no li va impedir ser un excel·lent jugador de pilota que, fins i tot, arribà a jugar anunciat pels trinquets de la Ribera, durant els anys quaranta i cinquanta.

Als trinquets s'anunciava com a Borràs, però els aficionats el coneixien amb el nom del Coixo d'Alberic. Un dels seus rivals més recordats (segons ens diu Llorenç Millo) era Carboneret pare. També el mestre Rovellet recorda que «era molt valent». I «tot un espectacle. Quan el joc es posava més emocionant, soltava la crosseja i, d'un bot, pujava dalt de l'escala a jugar la pilota amb l'esquerra de carxot de manera molt correcta».

Vicente Hernández Borràs, el Coixo d'Alberic. Jugador emblemàtic de la història d'Alberic, anys 60 del segle XX

Foto cedida per la família de Vicente Hernández

Va ser trinqueter i també va practicar el ciclisme

També recorden, els que el conegueren, la seua «agressivitat en el joc», perquè era un jugador «combatiu», que mai abandonava i sempre jugava «a mort», botant amb una cama i deixant la crossa si era necessari. Com també ens recorden des del club pilotaire d'Alberic, formava parella amb Paco el Pregoner, un altre aficionat del poble, també amb deficiències físiques en una mà. I tots dos s'entien molt bé i oferien molt bones partides.

Com era tan actiu, quan va penjar els guants, es va fer trinqueter i va ser el primer que va regentar el trinquet de Castelló de la Ribera.

Borràs era un «esportista complet», diuen al seu poble, perquè també va practicar el ciclisme. I, malgrat el seu físic, va anar a Girona a treballar recollint pinyes per dalt dels pins.

Tot i això, la seua professió era sastrer. I era molt bo també en la mecanografia. A més, tenia molta afició pels animals. Criava pardals i s'estimava molt el seu gos Tom, que era molt intel·ligent, segons fonts familiars.

Va néixer a València en 1920 i va morir en 1972 a causa d'una greu malaltia.

34. El sergent Gómez, un dels millors punters

Paco Durà (*periodista*),
Ricard Sentandreu (*jugador i coordinador PilotaViu i Pilota Didàctica*) i **Víctor Agulló** (*investigador de la pilota*).

Aquest jugador va nàixer el 1931 a Benissanó, a la comarca del Camp de Túria, una localitat que, en el passat, va gaudir d'una enorme afició pel joc de pilota. El nostre protagonista va tindre una de les trajectòries més llargues que es recorden en aquest esport. A aquesta circumstància, potser, va ajudar el fet que jugara en la demarcació de punter. Així, durant més de tres dècades, les que van des de 1950 fins a 1980, es va prodigar sempre en les millors partides. Igualment, és considerat un dels millors en el lloc de ferir i jugar damunt de la corda. En la dècada dels cinquanta, va formar un famós trio amb els també benissaners Oliver i Deval, que es va anunciar arreu dels trinquets valencians.

La càtedra de la pilota destaca que les seues virtuts es fonamentaven en tres aspectes. En primer lloc, una excel·lent i punxant ferida. En segon lloc, la seua intel·ligència, saber estar, temple i enormes coneixements sobre el joc. I, finalment, la seua capacitat per a dirigir sempre amb saviesa el seu equip i orientar oportunament els seus companys. Sobre el malnom de «sergent», que s'havia guanyat a pols dins del trinet, ens va dir, en una entrevista que li vam fer en 1980, que «el secret és saber manar i animar, al mateix temps, els companys. M'agrada més dirigir els més joves, perquè aprenquen».

A més de ser el millor feridor, Gómez també tenia una jugada predilecta que pràcticament ha desaparegut del trinet, com era pujar dalt de l'escala, cosa que feia perquè sabia llegir com ningú la partida. Quan veia que el rest contrari tenia complicacions per a restar, pujava a l'escala abans que el rest la jugara i, quasi sempre que feia aquesta jugada, la rematava de volea.

Pel que fa al trinet de Benissanó, on es va rodar el documental *Trinet trencat*, malauradament va tancar les seues portes a finals dels anys seixanta i va ser derrocat a principis del segle nou, amb la qual cosa s'esvaïren en la memòria aquelles vesprades per al record que ací hem volgut rescatar.

Gómez de Benissanó, en el moment de la ferida, al trinet Pelayo de València, c. 1970

Arxiu Paco Durà
 Museu de la Pilota

35. Miramar, braç de foc

Gabriel Garcia-Frasquet

(doctor en Filologia i catedràtic d'Educació Secundària)

Salvador Caudeli, *Miramar*, començà a jugar molt jove. Els aficionats li deien Xiquet de Miramar i, quan es va fer més major, s'acurtà el nom i es quedà només amb el topònim del poble on havia nascut l'any 1937.

El principi de la dècada dels 60 va ser la seua època daurada, en què havien d'oposar-li tríos per tal que la partida igualara el pronòstic. Eren anys de plenitud física i esportiva. Antoniet de Xeresa afirmava: «Quan volia, ens guanyava a tots amb un dit». I els aficionats conten que tenia un braç de foc i, si calia, li deia al mitger que s'arrimara a l'escala i tot sol era capaç d'acaçar els contraris a pilotades fins a deixar-los apegats a la paret. Els seus grans rivals foren Ciscar, de Piles, i Malonda, d'Oliva. Perdent o guanyant, les partides que els enfrontaven despertaven una gran expectació. Solien ser emocionants, de resultat incert i disputades amb tot el lleu.

76

Miramar (dreta), al
trinquet el Zurdo
de Gandia, c.
1960

*Arxiu Trinquet
El Zurdo de Gandia,
La Safor*

Però, a banda de contendents ocasionals, els jugadors eren amics i, per això, es permetien reptar-se afectuosament. Així, en els moments àlgids del joc, si a Miramar se li escapava algun renec, Godofredo, el mitger de la Font d'en Carròs, immediatament l'advertia: «Saoret, que Déu no deu res». I, després de l'últim quinze, s'abraçaven. Això sí, els que jugaven contra Miramar se n'anaven espolsant-se les mans perquè la seua pilota era molt forta, però ell també acabava amb les mans unflades i, a penes arribava a casa, les posava en una safra amb aigua calenta, sal i vinagre. L'endemà hi havia una altra partida, que podia ser a Ondara, Pedreguer, Xàbia, l'Olleria, Aielo de Malferit o en algun trinquet de la Safor.

Els jugadors de raspall sempre van a bacs i rebolcons, es colpegen contra la careta, violenten el cos en les raspades, representen l'agre de la terra. Salvador Caudeli no patí grans lesions, però tenia els genolls castigats i, a causa de les intenses calorades del joc, la seua salut es ressentí. Els metges li aconsellaren estalviar-se els esforços extenuants. Aleshores, decidí passar-se'n a l'escala i corda, modalitat que requereix una tècnica molt depurada, difícil d'aconseguir per a qui tota la vida ha jugat al raspall. Per a molts, la corda es converteix en una espècie d'estellador insalvable, però ell s'hi adaptà i arribà a enfrontar-se als millors. Jugà diverses vegades a Pelayo. I encara compartí cartell amb un jove Genovés. Un, amb tota la puixança; l'altre, veterà de mil batalles. En complir els 40 anys, el cos començà a acusar-les i penjà els guants.

77

Era un jugador que dominava tots els aspectes del joc. La pilota li entrava a la mà com si tota l'energia del braç es concentrara, sense necessitat de grans braçades, en la monyica. Treia de carxot amb la potència d'un canó. Tenia molt bona esquerra per dalt i per baix. Era un magnífic reboter. En els colps per dalt, destacaven la seua volea i el bot de braç. I tenia una forta raspada, llarga i col·locada.

En el llibre *El Genovés*, Toni Mollà li pregunta quins considera que han estat els millors jugadors de raspall. I respon: «Home, això sempre és molt relatiu. Però a primera vista, recorde, ara, Pepito Malonda, el major, i Miramar. Aquests dos em fa l'efecte que han sigut diferents. No sé si millors, però distints, amb un aire molt personal, molt científics, amb personalitat. Ara per ara, els jugadors són més forts, si tu vols, però no ho fan tan bonic. Potser els d'ara juguen més, però aquells jugaven per al paladar». I afegeix: «Tirar-la dalt és relativament fàcil, però girar-la d'ací cap allà, això no ho fan tots. S'ha de tindre la pilota dins per a fer això». I, la veritat, no gosariem esmenar-li el judici ni les sensacions.

36. La primera, prohibit tirar-la dalt: Ferreret de Museros

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

Joaquín Lizondo Vergara, conegut com a Ferreret de Museros, va ser un jugador de l'època del Rovellet, amb molts poders i ben preparat físicament. Va ser un dels integrants del famós trio de Museros, amb Ruíz i el Xato. Aquest trio de la localitat de l'Horta Nord era quasi invencible, raó per la qual l'anomenaven el trio de ferro. A més a més, el Ferreret va guanyar el Campionat Nacional d'Escala i Corda professional de l'any 1966, en companyia del Gat I de l'Eliana.

Tenia tanta facilitat per a tirar les pilotes dalt de la galeria que, fins i tot, era capaç de tirar-les totes allí en un mateix joc. Per això, li prohibiren, segons ens va contar Manolo Soro, trinqueter del Tio Pena de Massamagrell, tirar la primera pilota del dau dalt de la galeria.

Hui en dia, s'ha instaurat la prohibició de tirar-la dalt en el primer colp. D'alguna manera, ell va ser un precursor d'aquesta mesura sobre la qual actualment hi ha una inevitable controvèrsia.

Ferreret de Museros fent el dau al trinquet
Pelayo de València, c. 1950

Arxiu Ferreret de Museros-Museu de la Pilota

37. El dia en què Antoniet va eixir a col·libè del trinquet

Paco Durà
(periodista)

Antoniet d'Almassora fou un escaleter dels millors de la seua època. Guanyador del Campionat Professional en 1973, en companyia de Gat I i Carboneret II, formà part dels millors equips i tingué una participació molt destacada en tota classe de partides i desafiaments al llarg de dues dècades, en les quals va fer front a rivals de la categoria de Genovés, Eusebio, Llopis, Soro, Fredi, Suret I, Puchol, entre altres.

El mes de juny de 1983, al trinquet Tio Pena de Massamagrell, va protagonitzar la millor partida que se li recorda. Va ser tan bona la seua actuació i el context en què es va desenvolupar, que els aficionats el van traure a col·libè del trinquet, en acabar la partida, com si es tractara d'un torejador.

En aquella partida, l'atractiu era que Genovés jugava de mitger, fora de la seua demarcació habitual, amb Antoniet, sempre al rest. Era una partida especial, en què Antoniet i Genovés jugaven junts contra Eusebio, Vicent Pataques i Gat I, un trio de «ferro», dels millors d'aquell temps. Eusebio feia el dau amb molta mestria, de manera que Genovés, de mitger, tenia molts problemes per a tornar-la. I Vicent i Gat I, allà d'on la jugaren, la feien quinze, la majoria de vegades a les galeries, plenes de gom a gom. Així, el marcador reflectia un 35-10 per al trio i les travesses es disparaven donant iguals a la seua mà.

Tanmateix, el menut jugador d'Almassora hi va resistir, sense saber d'on treia la força contra tres rivals tan forts, tot i que Genovés no va tindre el seu millor dia. I fou de tal manera la reacció d'Antoniet que va igualar el marcador a 45. En aquell moment, Genovés també va reaccionar i tots dos es van apoderar del trio, però sobretot per la gran actuació d'Antoniet. Començaren a guanyar travesses i s'emportaren també la partida, 60-50, enmig del deliri dels aficionats, que van traure a col·libè el jugador d'Almassora, que reconegué que havia sigut «una de les millors partides que havia jugat mai».

Antoniet
d'Almassora
c. 1983

Arxiu Paco Durà
Museu de la
Pilota

38. Menéndez, el primer president de la Federació que fou jugador

Paco Durà
(periodista)

La Federació Valenciana de Pilota, com així va denominar-se fins al 1985, quan es va independitzar de la Federació Espanyola, després de l'etapa de Jacinto Quincoces, exjugador basc de futbol del València CF, sempre estava presidida per directius del frontenis, ja que totes les variants de pilota depenien d'aquest organisme.

I va ser en 1981 quan es va arribar a un acord entre representants dels clubs de frontenis i del món de la pilota, que donava suport a Enrique Menéndez per a la presidència. Per tant, feren una candidatura única i va ser el primer president de la Federació que havia vestit de blanc als trinquets, des del setembre de 1981 fins al març de 1984.

Menéndez, els anys cinquanta i seixanta, va jugar anunciat en partides de segona categoria als trinquets de l'Horta i d'altres comarques. Es va enfrontar, fins i tot, a Juliet d'Alginet, quan aquest ja estava en les darreries de la seua carrera.

En la seua presidència, va promoure en bona mesura les competicions, tant d'aficionats (galotxa i llargues), com de professionals. I va estar al capdavant d'unes trobades amb la Federació Biscaïna de Pilota Basca, en les quals s'organitzaren festivals, ací i a Euskadi, per a recaptar diners i ajudar els damnificats per la riuada de la Ribera i una altra que van patir a Bilbao i la contornada.

Enrique Menéndez, al carrer
a Algimia d'Alfara, el 1982

*Arxiu Paco Durà
Museu de la Pilota*

39. Hervàs, el mitger esquerrà que va triomfar entre els professionals

Paco Durà
(periodista)

En la història de la pilota, en la modalitat d'escala i corda, ha sigut un fenomen curiós veure com han sigut molt pocs els jugadors esquerrans que s'han pogut consagrar professionalment. En l'àmbit dels escaleters, només podem anomenar tres restos, Álvaro, Núñez i Pedro, en èpoques passades, i ara només tenim Pere Roc II, Salva Palau i Ferrer, també barrers.

Encara més difícil ha estat trobar un esquerrà de mitger, demarcació en la qual, a principi de la dècada dels huitanta del segle XX, va triomfar Vicent Hervàs Domingo, conegut com a Hervàs. Era de Guadassuar i, al trinquet del seu poble, es va donar a conèixer en un torneig d'aficionats amb motiu de les 24 Hores de la Pilota a Guadassuar.

Va triomfar al costat d'Avellaneda en les 24 Hores de Guadassuar

Aquesta competició va organitzar-la Julián de la Fuente, un mestre del poble riberenc que va fundar, al Col·legi Balmes, la primera escola de pilota i el primer minitriquet, al pati d'aquest centre educatiu.

Hervàs, al trinquet de Guadassuar, el 1982

*Arxiu Paco Durà
Museu de la Pilota*

Hervàs va quedar subcampion d'aquelles 24 Hores, per darrere del campió Avellaneda, un altre mitger que va triomfar arran d'aquell torneig. Avellaneda era d'Alginet i també arribà a destacar professionalment en aquell temps, fins que tingué la desgràcia de perdre la vista en un ull després de patir un accident de trànsit en companyia del jugador Ribera, que va faltar en 2019.

Jugava amb les primeres figures en els anys huitanta

Però, la singularitat d'Hervàs es deu al fet que fou l'únic mitger esquerrà que arribà a triomfar vestit de blanc juntament amb els millors d'aquell temps. Als trinquets de la Ribera, i després pertot arreu, va figurar en les partides de primer nivell amb jugadors com Eusebio, Fredi, Sarasol, Puchol, Oltra, Xatet II, Vinyes, etc.

De més jove, va jugar també en els campionats de galotxa en equips com Picassent o Montserrat. També va tindre una època en què va jugar a futbol en equips de categoria Preferent i Tercera Divisió, com l'Alcúdia i Carcaixent. Però es va quedar amb la pilota, on va veure millors oportunitats.

82 Era un mitger molt valent i amb molta pegada, qualitats que li van valdre per a fer-se un lloc entre els millors.

El Zurdet de Benissa també destacà com a punter

Pocs anys després, va sorgir el Zurdet de Benissa, que era molt bon punter en les partides de primera i mitger en les de segona. Fins i tot, en més d'una ocasió, formaren els dos esquerrans junts en un mateix trio.

40. Les 1.533 partides de Pigat al Zurdo

David Sarasol*(director del Museu de la Pilota, el Genovés)*

Gràcies als llibres de registres del trinquet el Zurdo de Gandia, a la Safor, podem saber infinitat de dades sobre els jugadors que per allí passaren. En aquesta ocasió, ens centrarem amb Pigat del Genovés, una de les primeres figures que va eixir d'aquest poble de la Costera.

Pasqual Sanchis Navarro (el Genovés, 05/10/1936), segons els llibres de registre, va jugar 1.533 partides al trinquet el Zurdo de Gandia durant 23 anys, de les quals en va guanyar 773, en va perdre 747 i se'n van ajornar 13, pel mal oratge. Els jugadors amb els quals més vegades va fer equip foren Batiste del Genovés (356 vegades), Antonio (300), Malonda I d'Oliva (143), Pellicer (140), Roget (107), Pizarro de Pedreguer (102) i Miramar (96).

A més a més, va jugar amb jugadors com Costa de Xeraco, Gorxa pare de Daimús, Simatero del Genovés, Sanchis d'Oliva, Leandro d'Aizlo de Malferit, Mena d'Alcàntera de Xúquer, Marines de Xeraco, Císcar de Piles, Malonda II d'Oliva, Oltra del Genovés (actualment feridor), Godo de la Font d'en Carròs, Sagasta de Simat, Diego d'Oliva, Sevi del Genovés o Loripet de Simat (una única partida).

Pigat és el pare de Pasqual i d'Eduardo, Pigat II i Pigat III, figures de l'escala i corda, tota una nissaga de jugadors del poble del Genovés.

Pigat II i Pigat, al trinquet de Gata de Gorgos, als anys 80 del segle XX

Arxiu Museu de la Pilota

41. El Genovés, el gran dominador de totes les modalitats

Paco Durà
(periodista)

Paco Genovés es guanyà a pols el sobrenom de «monstre de la pilota» perquè, en realitat, feia coses que ningú no havia fet mai. Com, per exemple, guanyar el Campionat Professional d'Escala i Corda (ara, Lliga Professional) jugant de mitger i fent parella amb Puchol I (pare de Puchol II), aleshores una jove figura. L'any 1984, debutava, al trinquet d'Alginet, en la competició de primera categoria. Encara que, al principi, pocs creien en l'èxit d'aquell equip, que tenia Machí II de feridor, els pronòstics van anar-se'n a terra d'improvís, ja que Puchol i Genovés van proclamar-se campions, davant de l'admiració de tothom.

Fou la segona vegada que la Federació de Pilota d'aleshores organitzava el torneig amb la fórmula de disputar totes les partides en un mateix trinquet, ja que abans es jugava en diferents trinquets, i, encara que en les dues semifinals no es va omplir el recinte d'Alginet, perquè les entrades a 500 pessetes (3 euros) es consideraven massa cares, sí que van tancar les portes el dia de la final, en què Puchol i Genovés, amb Machí II (jugador d'Alginet) en la pedra, van guanyar la final davant del trio de Fredi, Josep Maria i Vicentico, per 60-35.

I donaven de cinc, deu i quinze en contra...

84

Sobre els pronòstics en la primera semifinal, en què Puchol, Genovés i Machí II de feridor s'enfrontaven al trio d'Eusebio, Avellaneda i Presència, tots de la Ribera, cal recordar que d'eixida donaven de cinc a la mà del trio i que, quan Eusebio va fer el primer quinze, ja donaven de deu, i tot seguit de quinze, quan el trio va guanyar el joc net. Molt ràpidament, però, Puchol va donar la rèplica, mentre Genovés s'adaptava al lloc de mitger, cosa que va aconseguir en poc de temps, i la parella va dominar la partida sense problemes, enfront d'un equip en què només hi responia Eusebio, perquè ni Avellaneda ni Presència tingueren un bon dia. Així, doncs, la partida la guanyaren els primers, 60-35, enmig de l'eufòria dels seus partidaris. El de Vinalesa va meravellar amb la seua esquerra i Genovés, amb l'empenta i l'efectivitat del seu joc per dalt.

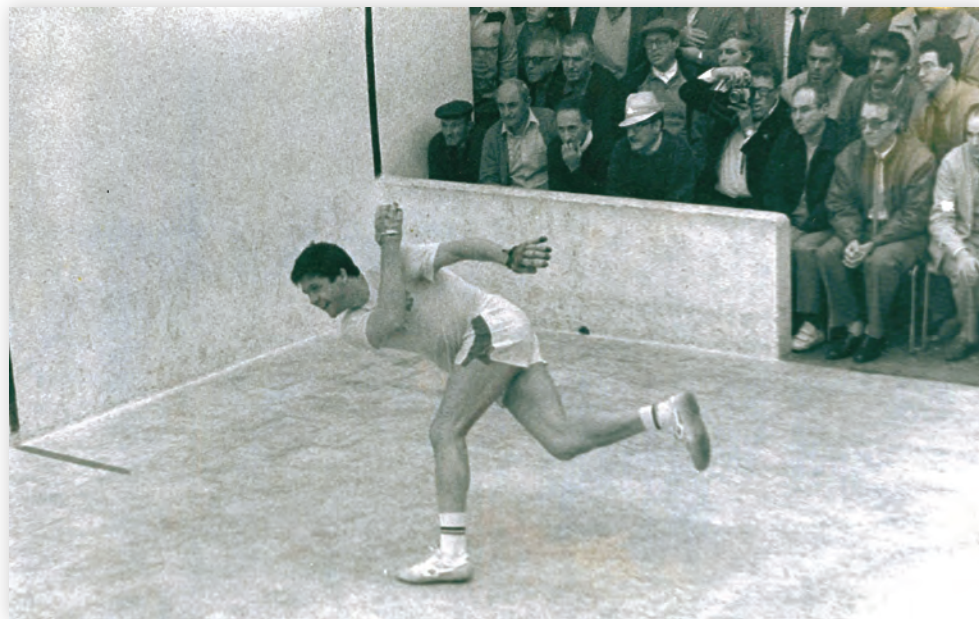
Josep Maria i Puchol, les revelacions del torneig

En l'altra semifinal, es van enfrontar dos trios: Fredi, Josep Maria i Vicentico contra Oltra, Xatet II i Pepet. Tant Josep Maria com Oltra eren, igual que Puchol, debutants en el campionat de primera. Josep Maria va estar molt bé i va ser, juntament amb Puchol, l'autèntica revelació del campionat. El seu equip passà a la final, que jugaria contra els guanyadors de la primera partida.

En la final, Puchol i Genovés encararen el joc d'una manera diferent. Genovés, de mitger, va estar immillorable. Van posar el marcador 15-0 (aleshores, les partides començaven 0-0) i, encara que Puchol tardà un poc més a entrar en la partida, acabà també de manera triomfal amb una pilotada amb l'esquerra que posà la pilota dalt de la galeria i rematà el joc d'una manera espectacular, amb un rebot de petxineta, amb el qual tancà el joc amb una gran ovació.

Paco, raspant al
trinquet d'Oliva, la
Safor, el 1986

*Arxiu Paco Durà
Museu de la Pilota*

Tot i això, el trio de Fredi va reaccionar molt bé, amb un Josep Maria estel·lar, i va aconseguir igualar el marcador a 30. Però Genovés, decidit a guanyar el títol per setena vegada, ja no donà treva als seus rivals i, amb un Puchol també en un bon moment, van tancar la victòria per 60-35 i van aconseguir el títol de campions. Tota una proesa per a Genovés, ja que, per primera i única vegada en la història, un rest guanyava el Campionat Professional jugant de mitger. I, per descomptat, una gran injecció de moral per a l'escalerer de Vinalesa, que es va consagrar a partir d'aquell èxit.

85

Velles glòries d'Alginet, convidades a la final

L'Ajuntament d'Alginet va donar suport a la competició i va convidar a la presentació les velles glòries del poble, com el mestre Juliet, Enrique I, Enrique II, Lázaro i Sabateret, a més del trinqueter Pep González, *el Cabut*.

Genovés guanyà un desafiament, a Gandia, als dos millors del raspall

La dècada dels anys huitanta del segle XX va ser una de les més esplendoroses per a la pilota, en gran part gràcies a la figura de Paco Cabanes, *Genovés*, i altres primeres figures. *Genovés*, a banda de ser el millor en la modalitat d'escala i corda, també es va imposar a les primeres figures del raspall, a les quals va imposar-se en diversos desafiaments. Aquells duels generaven tanta expectació que la gent no cabia en els trinquets.

El desafiament que ens ocupa va tindre lloc el dia 22 de febrer de 1980 al trinquet el Zurdo de Gandia, en el qual *Genovés* es va enfrontar a les dues primeres figures del raspall d'aleshores, Malonda II i Sanchis, rest i mitger, tots dos d'Oliva.

La condició era que, en tots els jocs, el Genovés trauria amb l'esquerra des del nou (el rest) i amb falta al quinze, és a dir, la pilota havia de botar abans d'arribar a la muralla o la llotgeta del dau. I la superioritat de Genovés va ser aclaparadora. Només cal dir que va guanyar la partida sabatera, 25-0, en poc més de mitja hora. Un desenllaç insospitat, encara que tothom coneixia els poders de Genovés i, tot i que jugava a una modalitat diferent de la seua, però que també coneixia perquè va practicar-la de menut, el ben cert és que va meravellar a tots. No era fàcil guanyar d'aquella manera tan contundent i el triomfador va ser acomiadat amb una ovació de gala, amb tot el públic en peu. Una prova més del reconeixement de l'afició a aquest ídol de masses.

Preus exagerats en la revenda d'entrades i portes tancades

Per descomptat, l'expectació que va generar el desafiament va ser impressionant i el trinquet el Zurdo es va quedar xicotet. Tancaren les portes i centenars de persones se'n quedaren fora. Es van batre tots els rècords d'assistència d'aficionats, com també de preus en el «mercat negre» de les entrades. Va funcionar, fins i tot, la revenda d'entrades. La crònica d'aquella partida parlava d'un fet totalment insòlit, ja que, en la revenda, arribaren a pagar-se 7.000 i 8.000 pessetes per una entrada, el preu normal de la qual seria, com a màxim, de 100 pessetes; unes xifres que donen una idea de la magnitud que arribaven a tindre els desafiaments en els quals participava Genovés.

Al principi, Pastor o Xiquet del Genovés

Francesc Cabanes Pastor, *Genovés I*, fou anunciat, durant un llarg temps a l'inici de la seua carrera, com a Pastor del Genovés o Xiquet del Genovés, però quan es va veure que anava per a figura començaren a anunciar-lo amb el nom del seu poble, Genovés.

86

Es donà a conèixer en el Campionat Juvenil de 1971, al trinquet de Benissa, regentat aleshores per Enriqueto d'Alzira. Era l'època en què Paco, com molts del seu poble, treballava de guixaire, de la mà del seu amic Toni Canana, que ja ha faltat. La seua carrera fou prou ràpida i, en 1972, s'anuncià vestit de blanc per primera vegada al trinquet de Carcaixent, fent parella amb el Roget de Riola, contra Ribera pare i Micó, que guanyaren.

Debutà a Pelayo contra Soro II, el 1973

I el debut al trinquet Pelayo es va produir en 1973, el 20 d'abril. En aquella partida, Genovés feia parella amb Micó i jugava contra Soro II i Ribes. Una partida típica d'aquella època, en la qual els punters veterans solien acompanyar els escaleters joves. En aquella època, a Pelayo, es jugaven dues partides cada jornada, la primera de professionals i la segona de promeses. I, com que no hi havia llum artificial com ara, jugaven a sis jocs quasi sempre, en funció de la llum natural. De vegades, encara a menys jocs.

Manolo Soro, *Soro II*, actual trinquet de Massamagrell i també marxador a Pelayo en partides de dissabte, recorda que «Paco ja apuntava molt bones maneres i una força descomunal, encara que estava un poc verd en el rebot. Així i tot, li vaig guanyar per un joc, 40-35. Va enganxar bé unes quantes pilotes i les va fer desaparèixer».

«La prova de la seua progressió –continua– fou que ja no vaig poder tornar a enfrontar-me a ell perquè, en qüestió de mesos, començà a jugar contra els professionals i ja no vaig tindre l'opció de poder jugar contra Paco. Encara tenim pendent la revenja d'aquella partida de Pelayo», diu somrient.

El 1975, Genovés i García guanyaren el Campionat Professional d'Escala i Corda i s'encetà, així, una època daurada per a la pilota, en la qual el nom de Genovés es convertí en un referent al llarg de molts anys.

42. La rivalitat entre dos amics: Genovés i Sarasol I

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

Paco Cabanes, *el Genovés*, i Sarasol I van jugar huit finals del Campionat Individual d'Escala i Corda professional entre 1986 i 1994. I, amb la de 1999 entre Sarasol I i Pigat II, en van ser nou les finals jugades entre dos jugadors del Genovés, la Costera.

Cap altre poble ha col·locat dos jugadors en la final. En raspall, hi va haver quatre finals amb jugadors del mateix poble: el 1986, van ser dos d'Oliva, Pepito i Malonda II; el 1989, dos de Simat, Coeter i Loripet; i el 1992 i 1994, dos del Genovés, Pasqual II i Juan.

Tampoc hi ha hagut una rivalitat entre dos jugadors com aquesta. Això sí, hi ha hagut altres rivalitats, com les d'Àlvaro i Genovés II, que s'han enfrontat cinc vegades (2004, 2005, 2007, 2008 i 2009). I, en raspall, hi ha hagut quatre finals entre Waldo i Armando, concretament les de 2002, 2007, 2010 i 2011.

Però les finals entre Paco i Enric eren molt més que finals. Paco era el mestre i Enric, el seu alumne més avantatjat, segons Paco, tot un manual de com calia jugar. Potser, aquest jugador no ha estat reconegut com caldria. I, encara que algunes d'aquelles finals tenien uns resultats molt contundents, sempre eren espectaculars. Paco va guanyar la primera edició, la de 1986, contra un jove Enric, que tenia només 22 anys, per un resultat de 60-35. Després de les lesions de Paco el 1987 i d'Enric el 1988, tornaren a veure's les cares el 1989, amb el mateix resultat. També el 1990, amb un 60-25 per al Genovés, i el 1991, potser la millor final de la història, amb un 60-45 per al Genovés. El 1992, va guanyar Sarasol I per un 60-40 i, en les edicions de 1993 i 1994, es repetiria el resultat de 60-25 per a Sarasol I.

Primera final individual
d'escala i corda
professional, l'any
1986, al trinquet
Pelayo de València

*Arxiu Paco Dura
Museu de la Pilota*

43. Els mitgers que han arribat a una final individual professional

Ulisses Ortiz*(fotografia i redacció en PilotaViu)*

Des de 1986, any en el qual van començar els campionats individuals professionals en les modalitats de raspall i d'escala i corda, els rests han sigut els dominadors absoluts. La treta del raspall i la feta de dau de l'escala i corda són colps exclusius dels rests en les partides del dia a dia i habitualment marquen la diferència en el mà a mà. Però han sigut dos els mitgers capaços de trencar l'hegemonia dels rests: Grau i Coeter II.

88 Grau va ser el primer mitger a alçar el trofeu de campió individual. En la final de l'any 2000, va derrotar un jove Àlvaro que ja havia conquistat un títol en l'especialitat i que, després d'aquella derrota, mantindria una ratxa de 9 campionats consecutius (11 en total). Per a Grau, era la seua tercera final en cinc anys. Les dues anteriors, els anys 1996 i 1997, les va perdre davant d'Enric Sarasol. El pilotaire nascut a València, però, no hi va defallir i va acabar aconseguint una fita que cap mitger ha pogut repetir en la seua disciplina. Un altre cas és el de Santi de Finestrat, que va arribar, sense èxit, a la final de 2012 davant de Soro III de Massamagrell; és l'últim mitger que ha disputat una final.

En el raspall, ja l'any 1987, un mitger va arribar a la partida decisiva pel títol, però Sevi va perdre aquella final davant de Pepito, al trinquet el Zurdo de Gandia. L'any 2000, Moro també va ser subcampió en una final que va perdre davant de Waldo. Una altra data destacada la trobem el 2006, quan es va disputar al trinquet el Zurdo, aquesta vegada a Bellreguard, la primera final entre mitgers de la història, protagonitzada per Coeter II de Simat de la Valldigna i Agustí, de Castelló de la Ribera. El de Simat de la Valldigna es va endur el seu primer títol. Coeter II va arribar a tres finals més davant de Waldo, en aquell moment autèntic dominador de la modalitat, que no va donar pràcticament opcions al seu contrincant. Finalment, l'any 2013, va celebrar per segona vegada la consecució d'un individual, en aquella ocasió davant de Moncho, al trinquet de Piles.

Pepito d'Oliva i Sevi del Genovès, en la final individual de raspall de 1987, al trinquet el Zurdo de Gandia, La Safor

Arxiu el Zurdo de Gandia

44. Montesa del Puig, una llegenda del frontó valencià

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

José Antonio Montesa va nàixer al Puig (l'Horta Nord), el 1973, i ha sigut campió individual de frontó valencià quatre vegades (1999, 2000, 2001 i 2008), i per parelles quatre vegades més (1997, 1999, 2001 i 2011), a més de campió del món l'any 2000, la qual cosa li va permetre donar nom al frontó del seu poble, el millor de tot el País Valencià.

El frontó valencià és una modalitat reconeguda per la Federació quan es va crear, l'any 1985, i per insistència de qui n'era el president, Víctor Iñurria, ja que s'hi va trobar certes reticències d'alguns estaments pel fet que no era una modalitat directa, com la resta.

Però el que molts no saben és que, després de guanyar l'individual de 2001, i per desavinences amb la Federació, Montesa es va retirar de les competicions oficials fins al 2008, quan tornà a jugar l'individual i, a més a més, li guanyà al cubà Lemay, que venia de vèncer en les últimes quatre edicions.

Després d'aquella final, encara va guanyar la de parelles de l'any 2011, en companyia de Salva, en representació del Puig, contra l'equip de la Pobla de Vallbona, amb Pasqual i Zarzo. A més, aquella final es va disputar al frontó del Puig, que ja portava el seu nom.

De fet, el frontó acaba d'escometre una gran reforma per a modernitzar-lo i adaptar-lo a les noves necessitats. A més de comptar amb un marcador electrònic, un rebot de vidre amb climatització o un pis millor, també s'han col·locat butaques per a 450 persones, un set televisiu i vitrines per a mostrar els trofeus que ha aconseguit el club, així com altres objectes de jugadors que han passat pel frontó.

Montesa i Lemay, en la final individual de 2008, al frontó d'Alfajar, l'Horta Sud

David Sarasol - Museu de la Pilota

45. Waldo a l'alt

Lluís Llapissera
(artista)

Waldo Vila, d'Oliva (la Safor), nasqué a Antibes (la Provença). El seu pare el batejà amb el nom del millor davanter del València CF dels anys 60, l'afrobrasiler Machado da Silva. Waldo es vestí de blanc amb catorze anys, però no per a pegar balonades sinó pilotades, i mamprenqué una carrera encara inaudita com a figura, només comparable a la del seu ídol, Paco Genovés. El 2001, quan Waldo ja havia guanyat el Campionat per Equips de 1999, el Trofeu Individual de 2000 -les dues competicions de raspall més importants i les primeres de moltes més que en guanyaria- i, fins i tot, el Mundial de Llargues amb la selecció valenciana, volgué provar de competir a l'alt. Amb aquells antecedents com a rest, entrà directament a jugar segones partides, però la falta de seguida en les partides del dia a dia i la diferència tècnica entre les dues modalitats van fer que se'n tornara amb el cap ben alt a la república del raspall, la qual presidiria sense oposició fins al 2012.

No obstant això, Waldo també guanyà sengles trofeus de frontó en 2002 i 2006 i, l'any 2011, tornà a vestir-se de llarg -i de blau!- en un torneig individual extraordinari que només tingué una edició: el Milar 7 i Mig, patrocinat per la cadena d'electrodomèstics, en el qual participaren els principals escaleters. En una modalitat dominada pels rests d'escala i corda, l'organització inclogué una regla que pretenia igualar les forces: en lloc de fer el dau, el pilotaire havia de traure el mateix la pilota com en el raspall, fer-la passar per dalt de la corda i sense arribar al set i mig; això suposava l'eliminació dels feridors, encara que Pedrito i Tino feren el paper dels botillers bascos per a cantar-los els colps. Waldo guanyà León, 60 per 30, però patí molt més contra Jesús, que ja havia eliminat Genovés II i jugaria la final contra l'Álvaro dels deu individuals.

Waldo, jugant a l'alt al trinquet de Guadassuar, la Ribera Alta, el 2011

Arxiu MUVAET-Frediesport-Museu de la Pilota

L'invent del 7 i Mig no tingué massa acceptació, o això dona a entendre el fet que no tingué continuació. Waldo encara guanyà el seu últim individual el 2012. Escaleters i raspallers tornaren a jugar en les seues parcel·les i, llevat d'algun desafiament puntual o altres propostes que la càtedra sovint qualifica de xarlotada, no s'han tornat a enfrontar en igualtat de condicions. Potser és per a bé, ja que les travesses ho desaconsellen, però, la pròxima vegada, seria curiós fer l'operació inversa: que un escaleter dispute un campionat de raspall. Aleshores veurem qui pot més; si el rei o els republicans.

46. Els jugadors i les jugadores amb més individuals

Francesc Fort (*divulgador cultural*)i Ricard Sentandreu (*jugador i coordinador de PilotaViu i Pilota Didàctica*)

Des que, en 2007, es crea la primera competició federativa per a dones, moltes pilotaires han tastat la glòria de ser campiones. En l'actualitat, hi ha un grup variat de xiques que lluiten en cada torneig per a endur-se el triomf i posar-ho ben difícil a les rivals, però si aquestes competicions han tingut una clara dominadora, aquesta ha sigut Ana Belén Giner, Ana de Borbotó, una de les jugadores més conegudes.

Ana compta amb una vintena de trofeus en el seu palmarés i és una de les principals armes de la selecció valenciana en els campionats internacionals, especialment pel que fa al *one wall*, i, a més, és la primera jugadora que ha guanyat l'individual de raspall en més d'una ocasió. Això és el que va ocórrer el 2011 i 2012, amb dos títols consecutius que completaria amb un tercer entorxat el 2014.

Molts anys abans, concretament el 1986, es van crear els individuals professionals masculins d'escala i corda i raspall i, un any després, l'individual de frontó.

En la modalitat d'escala i corda, el jugador que més edicions s'ha endut ha sigut Àlvaro de Faura. Des que, l'any 1998, es va imposar a Pigat II, el del Camp de Morvedre va obtindre fins a 11 campionats entre 1998 i 2011.

No menys dominador fou Waldo en raspall. 10 campionats individuals entre els anys 2000 i 2012 han servit per a considerar-lo el millor jugador de la història de la modalitat.

El 2012, fruit d'un grup de pilotaires que ja feia temps que jugava a raspall en cadira de rodes, va nàixer l'individual de raspall adaptat, en el qual Julio Cortés, també d'Oliva, ha sigut el màxim dominador. El jugador de la Safor ha guanyat, fins a la data, les 7 edicions disputades.

Pel que fa a la modalitat de frontó, Canetero de Puçol és el jugador que més títols ha aconseguit de l'especialitat, amb els cinc que va guanyar entre el 1991 i el 1995.

Anna de Borbotó, al trinquet del Genovés, el 2014

José Tomé
Pilotaviu.com

IV(bis) NISSAGUES

47. Els Sarasol i els Pigat

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

La final del Circuit Bancaixa professional d'escala i corda de 1999 la van jugar cinc jugadors del Genovés, tota una fita per al poble de la Costera i per a la pilota professional.

Per l'Ajuntament de Pedreguer (la Marina Alta), jugaven els germans Sarasol (Enric i Josep Maria); i, per l'Ajuntament de Benidorm (la Marina Baixa), els germans Pigat (Pasqual i Eduardo) i Sanchis, que, a més, era cosí germà d'aquests. Després d'arribar igualats a 50, els germans Sarasol guanyaren els dos jocs següents i, així, aconseguiren el seu tercer circuit junts, el segon consecutiu (1992, 1998 i 1999).

La partida es va jugar al trinquet Pelayo de València un 14 de març, en plenes Falles, quan les finals es jugaven a una sola partida.

92

Podria dir-se que la rivalitat entre els Sarasol i els Pigat, esportivament parlant, anava més enllà, ja que les dues parelles venien del poble del Genovés, a la Costera. Dues parelles de germans, amb un que jugava de rest i l'altre de mitger. Possiblement, podria afirmar-se que els Sarasol eren superiors, però, durant molts anys, les partides es jugaven de tu a tu.

De fet, en els primers anys del circuit professional d'escala i corda, llevat de la primera edició dominada pels Sarasol, i que va suposar que jugaren separats durant uns anys atesa la seua superioritat, els Pigat van dominar el circuit. Així, Pigat II va guanyar l'edició de 1993 i va perdre la de 1994, però en companyia del seu germà Pigat III, guanyaren les edicions de 1995 i 1996. I, en l'esmentada final de 1999, els germans Sarasol van vèncer els germans Pigat i Sanchis. De fet, aquell mateix any, i per única vegada, Sarasol I va guanyar Pigat II també en la final individual. Encara que Pigat II tenia una de les pilotes més violentes del circuit professional, Sarasol I no tenia rival per aquell temps en el mà a mà.

Trinquet Pelayo de València. Final del Circuit Bancaixa 98/99. J. E. Cervera (D. G. d'Esports), Pigat III, Sanchis, Pigat II, J. M. Simó-Nogués (pres. Bancaixa), Héctor Villalba (pres. Corts), Sarasol I, Sarasol II i Santi

Arxiu MUYAET-Frediesport-Museu de la Pilota

És cert que aquestes parelles de germans es van enfrontar en innumbrables vesprades de bona pilota allà on se'ls requerira, però, el que ens queda en el record és la mestria dels germans Sarasol, veritables figures en la seua posició, així com la manera de ser dels Pigat, estimats per la seua entrega en cada partida.

48. L'any en què els Cabanes van copar els individuals

David Sarasol*(director del Museu de la Pilota, el Genovés)*

El 9 de juliol de 1995 està gravat en l'imaginari valencià com la partida de les partides. No va ser la millor final, però sí la més emocionant i emotiva. Paco va guanyar el seu últim títol, amb 40 anys complits, davant d'Àlvaro de Faura (el Camp de Túria), jove emergent de 21 anys, després de remuntar dues partides davant dels seus paisans Oltra i Pigat II amb un 55-45 en contra. Li va tornar a passar en la final: després d'un 55-45 a favor d'Àlvaro, va igualar la final i va passar al dau. Quan va creuar-se amb Àlvaro davall de la corda, li va tocar el cap, un gest que ha quedat en el record, i, quan va arribar al dau, el públic va cridar un «Paco, Paco!» que va fer plorar d'emoció el mite.

Al remat, va guanyar i l'esclat d'alegria va ser, simplement, brutal, amb centenars de coixinets volant per tot el trinquet.

La setmana d'abans, però, un 2 de juliol, al trinquet de la Llosa de Ranes, regentat per Pepe, germà de Paco i pare de Juan, el seu nebot va fer el mateix en la final de raspall contra Carlos d'Oliva, la Safor, a qui va guanyar per 25-15, i va aconseguir, així, el seu segon títol individual.

Va ser curiós que, després de guanyar Juan, Paco li va dir: «ara li toca al tio».

Però hi ha altres coincidències curioses, com la primera edició de l'individual de raspall, el 1986, jugada entre oncle i nebot, en la qual Pepito d'Oliva va guanyar el seu oncle Malonda II. El 1992, Genovés va perdre l'individual d'escala i corda contra Sarasol I i el seu nebot Juan va fer-ho davant de Pasqual II, els quatre del Genovés. El 1994, Juan va vèncer Pasqual II, però l'oncle va tornar a perdre davant de Sarasol I. Després de l'anomenada final de 1995, en què els dos guanyaren el seu campionat, el 2004 i el 2005, Juan va perdre les finals davant de Waldo d'Oliva (jugador amb una gran amistat amb la família del Genovés); i Genovés II, cosí germà de Juan, va perdre també les dues finals, davant d'Àlvaro de Faura.

Paco, Juan,
José Julio i
Pepe Cabanes.
Trinquet el
Zurdo de
Gandia, c.
1988

*Arxiu Pepe
Cabanes*

49. Quan Liorna era Forna. La nissaga dels Malonda-Mestre

Helena Malonda
(professora de Secundària)

«d'una ràbia que funda les dinasties bíbliques»

Vicent Andrés Estellés

De menuda, sempre que una cosa o algú era lluny, creia que era «allà a Fornal». Va ser amb orelles i cap de major que vaig descobrir que les realitats llunyanes, al rodal on vaig nàixer, no eren «allà a Forna», sinó «allà a Liorna!». Les coses llunyanes no habitaven la pedania de l'Atzúvia, a nou quilòmetres d'Oliva, sinó Livorno, el port italià on fugien, en el segle XVI, els jueus mallorquins perseguits. «Qui va a Liorna no torna», diuen a les Illes Balears. I d'aquesta dita, la versió escurçada que en perviu a les Marines i la Safor.

De menuda, creia que els xiquets del meu entorn tots jugaven a pilota al corredor de casa, que hi trencaven els gerros, que feien les parets negres i que es deixaven la veu animant Francisquet i Morereta les vesprades de trinquet. Però en créixer un poc, vaig adonar-me que aquell pa meu de cada dia no era la menja habitual de l'entorn i que, en especial, no formava part de la dieta de les xiquetes valencianes dels huitanta. Van ser els anys en què volia ser «la primera dona jugadora de pilota de la història» perquè no en tenia cap referent...

94

Entrega del guardó «Saque d'Honor» de la Federació de Pilota Valenciana a Malonda I, Catarroja, l'Horta Sud, el 1992

Arxiu FPV

Quan Liorna era Forna, pensava que tothom tenia jugadors de cartell a la família i que a totes les cases telefonaven per a dir com havia quedat Bicorp contra Bèlgida. Va ser amb el pas a l'edat adulta que vaig prendre consciència que els meus oncles i cosins eren, a més d'això, jugadors professionals de pilota. Encara ara m'emocione quan em pregunten quina vinculació tinc amb el món de la pilota i em falten dits per a dir que en la família hi ha hagut huit jugadors de cartell: Malonda I, Malonda II, Malonda III, Francisquet, Malonda IV, Pepito, Carlos i Diego.

Ara, des que Liorna és Liorna, és quan lligue totes les realitats heretades. Ara, albire el paper clau de Malonda I a l'hora de protagonitzar una carrera professional exemplar, però també la transcendència de transmetre una passió a tota una família fins a arribar a fundar la nissaga de pilotaires Malonda-Mestre. I és ara quan relacione la seua trajectòria amb la dels jugadors anteriors al xiquet d'Oliva, amb Tòfol i Bolo, i amb la dels posteriors, amb Malonda II, Sanchis o Waldo, i amb la manera com tots junts i l'afició d'Oliva feren del poble el bressol del raspall.

Durant el pas a l'edat adulta –i en aquest article–, em quedarien encara dos misteris per resoldre. Un va ser descobrir que les telefonades constants a casa des de la Vall d'Albaida o la Canal de Navarrés no les rebien totes les llars. Arribaven a la meua perquè mon pare ajudava aleshores com a membre de la Federació de Pilota Valenciana. En els noranta, en un món sense Twitter ni WhatsApp, el telèfon i l'escala del trinquet mantenien unit l'engranatge federatiu. Aquella realitat paral·lela, la de l'esforç voluntari dels clubs, formava part de la rutina familiar aleshores i la forma també ara, com en tantes altres cases d'aficionats fonamentals per a la pervivència de l'esport.

95

El segon misteri per resoldre va ser descobrir que no hauria pogut estar la primera jugadora de pilota de la història, perquè, abans de mi, n'hi hagué moltes, però invisibilitzades. I no em calia anar gaire lluny per a trobar-ne dues. Al mateix carrer i casa que Malonda I i Malonda II, van jugar-hi les meues ties Maria i Rosa, fins que el biaix de gènere els impedí continuar practicant l'esport, però no aconseguí tallar-los l'afició i transmetre-la, fins al punt de ser mares i ties de jugadors de cartell.

Ara que Liorna és Liorna, amb ulls adults, dibuixe en aquest article anècdotes personals al voltant de la pilota. Però totes tenen un fil conductor col·lectiu: el reconeixement a cinc germans que duen els cognoms d'una nissaga de pilotaires, els germans Malonda Mestre, i que, des dels trinquets, els clubs o com a dones de pilota, han sumat esforços i han ajudat a salvaguardar la pilota, com tantes altres famílies valencianes imprescindibles.

Però la pilota no és només de famílies o pobles amb tradició. No és un esport per sentir-lo allà a Liorna, sinó a tocar. A una distància com de Forna a Oliva, com a molt! A menys d'aquesta distància, hi ha un trinquet o una escola bastint la pilota del demà. Ens hi veiem!

50. Els germans d'Oliva que ho van guanyar tot

David Sarasol*(director del Museu de la Pilota, el Genovés)*

Si és difícil guanyar un títol individual en la modalitat de raspall, més encara ho és que el guanyen dos germans. I encara més que ho facen tres. Això és que el van aconseguir els germans Parra Mestre d'Oliva, la Safor.

El major d'ells, Pepito, ho va fer en les dues primeres edicions: la de 1986, contra el seu oncle Malonda II i la de 1987, contra Sevi del Genovés. A més, va guanyar també la lliga professional de raspall de 1992.

Per la seua banda, Diego, possiblement el millor i amb més facultats dels tres, ho va fer després del seu germà major, el 1988, davant de Loripet de Simat de la Vallidigna. A més a més, va perdre la final de l'any 1991 davant de Pasqual II del Genovés.

Per a tancar aquest fet, el tercer dels germans, Carlos, és el que més títols ha guanyat dels tres i el que més finals ha jugat. Primer va perdre la seua primera final individual, la de 1995, contra Juan del Genovés, el nebot del mític Paco Cabanes que, aquell any, també va guanyar l'individual d'escala i corda. Després van vindre dos triomfs: el 1996, davant d'Armando de Bicorp; i el 1998, davant de Gorxa de Daimús.

Per a rematar el seu currículum esportiu, va guanyar les lligues de 1998 amb Morera d'Oliva i la del 2002 amb Francisquet, també d'Oliva.

Una altra nissaga que també ha aconseguit els dos títols en joc més importants són els germans Coeter (Miguel i Paco): Coeter va guanyar l'individual de 1989 i la lliga de 1990; i el seu germà Coeter II, els individuals de 2006 i 2013, així com les lligues de 2010 i 2013.

En el joc femení, cal destacar dues germanes que també ho han guanyat tot al raspall. Elles són Noèlia i Anna Puertes de Beniparrell. Les dues han sigut campiones individuals: Noèlia, el 2013; i Ana, el 2016 i 2018. Però, a més, han aconseguit juntes els campionats de parelles de 2013 i 2015, els d'equips de 2014, 2015 i 2016 i les supercopes de 2015 i 2018.

Pepito, Diego
i Carlos
Parra Mestre,
al trinquet
El Zurdo
de Gandia,
homenatge a
sa mare,
l'11-09-1992

*Arxiu El Zurdo de
Gandia, La Safor*

51. La nissaga dels Tonet del Genovés

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

El tio Tonet, besavi de l'actual mitger del raspall Tonet IV, va ser jugador de carrer durant els anys 20 i 30 del segle XX i Llorenç Millo ja l'anomena en el llibre *El trinquet*. També va ser el mestre i mentor del mateix Paco Cabanes, *el Genovés*. Cèlebre és la seua frase que diu: «Paco, no vull tornar a veure't jugar més, perquè el que he vist hui, dubte que ho torne a veure i em vull quedar amb aquest gust de boca».

El fill del tio Tonet, també de nom Tonet, va ser jugador durant les dècades dels anys 50 i 60 del segle XX i va destacar, sobretot, al carrer, encara que també va jugar a trinquets com el de l'Olleria, a la Vall d'Albaida. Famós a les comarques centrals, va jugar en companyia dels seus paisans Soler i Enric Sarasol (pare dels germans Sarasol, Enric i Josep Maria), jugadors molt difícils de guanyar, sobretot al carrer la Font del Genovés.

Després va vindre un altre Tonet, net i fill dels anteriors. La seua època professional va tindre lloc durant els anys 80 i 90 del segle XX. Va destacar en tots els trinquets on va jugar i era respectat per la seua serietat. Va arribar a dues finals de la lliga professional, els anys 1988 i 1999, però no va poder guanyar-ne cap. Curiosa va ser la seua retirada, que va anunciar durant una entrevista en l'RTVV, després d'una partida, a causa d'unes molèsties al braç.

Tonet III i Tonet IV, al trinquet del Genovés, la Costera, el 2018

*David Sarasol
Museu de la Pilota*

Finalment, arribem al Tonet actual, ja consagrat com el millor mitger de la nòmina professional. Amb només 18 anys, es va fer un lloc en els grans cartells professionals (acaba de guanyar la lliga 2020, de la que també va ser finalista els anys 2015 i 2018 i campió de la Copa Diputació en 2016 i 2019).

Quan començava, l'anomenaven Tonet II, però, per tot el que hem explicat i com a reconeixement a tota una nissaga, aquest Tonet, actualment, és conegut com a Tonet IV, fill de Tonet, net de Tonet i rebesnet de Tonet.

V. DESAFIAMENTS I CAMPIONATS

52. El famós duel entre el Xiquet de Quart i Juliet a Guadassuar

Paco Durà
(periodista)

Aquella fira de 1948 es feu famosa, entre altres coses, per la partida que va disputar-se el dia 22 de gener, festa de Sant Vicent, i que sempre és recordada, entre el Xiquet de Quart i Juliet d'Alginet. Les dues grans figures d'aquella època, que estaven un poc «picats» i que, uns dies abans, havien jugat en la reobertura del trinquet Pelayo, on va guanyar Juliet a un Xiquet de Quart que tingué una actuació bastant «freda».

En aquell moment, el Xiquet de Quart, gran figura durant un grapat d'anys, estava ja en les darreries de la seua època daurada, mentre que Juliet començava a ser el millor de tots. En aquella partida, Juliet, que era prou més jove, tenia com a mitger Antonio; i Quart tenia Alberto d'Alzira. La partida la tenien dominada Juliet i Antonio, molt combatus, per 55-10, davant de la decepció dels seguidors de Quart, que estava un poc o molt apàtic. De fet, molts aficionats eixiren del trinquet i anaren a fer cua per a cobrar les travesses, que anaven donant iguals (de 5, de 10, de 15, etc.) a la mà de Juliet.

98

«No tinguen pressa, que encara pega el sol en la torreta»

Allò sembla que va fer reaccionar el Xiquet de Quart. A tots els que se n'eixien, els deia que no tingueren tanta pressa, que «encara no hem acabat», una frase que alguns substitueixen per aquella que diu «no tinguen pressa, que encara pega el sol en la torreta». El cas és que Quart, a qui ja tots donaven per vençut, es va posar a jugar de valent i encara va igualar la partida a 55, va guanyar totes les travesses i, després, va deixar córrer la partida, que va guanyar Juliet, que només va tindre una victòria simbòlica, perquè en aquell temps, més encara, el que manava era la «postura».

La Fira de Guadassuar és recordada moltes vegades per aquella anècdota, sobretot pels aficionats més majors.

Juliet d'Alginet i el Xiquet de Quart (trinquet d'Alginet, País Valencià), el 24-11-1946

Foto: Ismael Latorre Mendoza

53. El desafiament insòlit que va guanyar Eusebio

Paco Durà
(periodista)

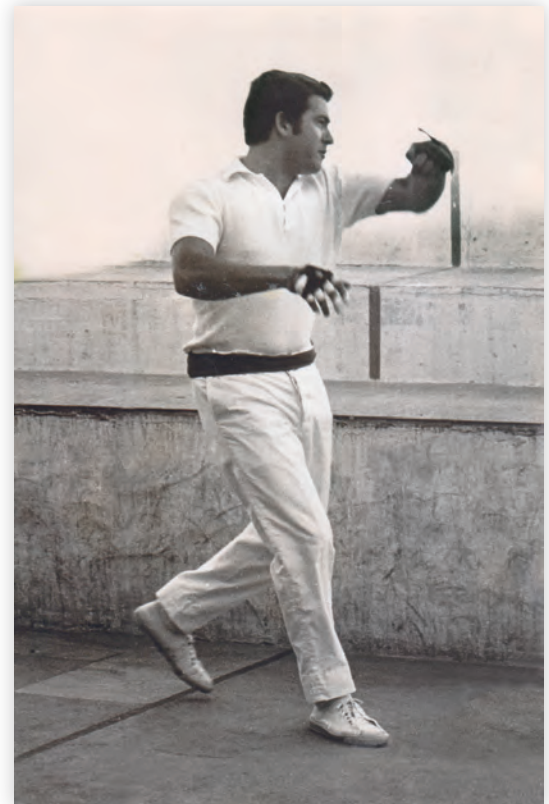
Eusebio, primera figura d'escala i corda dels anys seixanta i principis dels setanta del segle passat, va disputar molts desafiaments, però un d'especial el va disputar l'any 1974, a Pelayo, contra un aficionat, conegut com a José *el Feriante*. Un gran aficionat que jugava les partides del trinquet del Cap i Casal els dissabtes de matí i que es guanyava la vida en les fires de molts pobles i ciutats durant quasi tot l'any.

Lògicament, la diferència entre Eusebio i un aficionat era abismal, per tant el desafiament havia de disputar-se en unes circumstàncies molt favorables per al Feriante, ja que, si no, aquest no hauria pogut dur-se a terme. Les condicions, prou draconianes, eren que Eusebio estava sempre al dau, però tenia prohibit tirar la primera pilota dalt de la galeria i la resta jugava lliure.

José el Feriante, però, allà on empomava la pilota, l'agafava i la podia refilear lliurement per a rematar el quinze.

Feu la proesa de tancar 48 quinzes amb la pilota a la galeria

Eusebio es va veure obligat a fer un gran esforç per posar la pilota fora de l'abast del rival i l'única manera segura de fer-ho era tirar la pilota a la galeria, cosa que va aconseguir un total de 48 vegades i, així, va guanyar el desafiament. Una proesa, no per la qualitat del rival, sinó per les condicions tan difícils, ja que tirar tantes pilotes a la galeria, encara que no ho sembla, requereix molta precisió perquè la pilota arribe dalt i no caiga, qualitat que sí que reunia el mestre de Riola.

Eusebio. Trinquet Pelayo de València, el 1969

Arxiu Paco Durà-Museu de la Pilota

54. El desafiament a raspall entre Sarasol I i Oltra

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

El 21 de setembre de 1987 va disputar-se un desafiament a raspall, mà a mà, entre Sarasol I i Oltra, tots dos del Genovés, de 500.000 pessetes d'eixida. El trinquet era el de Batiste (trinqueter i amo) de Castelló de la Ribera.

Encara que els dos jugadors es dedicaven a l'escala i corda, cal recordar que, tant un com l'altre, es van iniciar en el raspall, modalitat mare al poble del Genovés. A més, Oltra era una figura del raspall quan va decidir passar-se'n a l'escala i corda.

100 Sarasol I tenia aleshores 23 anys, mentre que Oltra en tenia 27. Per a l'ocasió, es va fer un cartell de quasi dos metres amb les fotografies dels dos jugadors. La partida estava igualada a 20 i, l'últim joc, el va guanyar Sarasol I.

Es tractava de dos joves valors que, poc de temps després, es convertirien en les màximes figures de l'escala i corda. Sarasol I va guanyar tres circuits professionals, un campionat nacional i sis individuals, així com innombrables campionats internacionals i altres tornejos. Per la seua banda, Oltra es va endur un circuit i un nacional, i va estar present en moltes finals oficials. Hui en dia, encara podem veure'l ferint en qualsevol trinquet.

Cartell de la partida

Arxiu Museu de la Pilota

55. El desafiament a raspall entre Genovés II i Àlvaro

Ulisses Ortiz

(fotografia i redacció en PilotaViu)

Genovés II i Àlvaro es van enfrontar en una partida de raspall al mític trinquet el Zurdo de Gandia. No ho van fer sols, sinó acompanyats de dos dels millors jugadors de raspall d'aquell moment: Waldo va jugar amb Genovés II i Carlos, amb Àlvaro.

La idea va sorgir per a commemorar aquell famós desafiament que es va disputar el 23 de novembre de 1954 entre Rovellet i Bolo i Juliet i Ciscar al trinquet vell de Gandia. El Rovellet i Juliet eren, per aquell temps, les figures de l'alt; i Ciscar, la del raspall.

El desafiament amb aquestes quatre figures de la pilota valenciana va tindre lloc el 8 de febrer de 2002 enmig d'una gran expectació. El desaparegut trinquet de Gandia estava ple de gom a gom, ja que l'afició no volia perdre's l'oportunitat de veure Àlvaro en acció. El brau pilotari de Faura ja dominava el circuit professional d'escala i corda amb la seua esquerra. També va ser un gran al·licient la participació del fill del Genovés que, aleshores, tenia només 20 anys i ja començava a despuntar entre els millors.

Per a arredonar un cartell de luxe, Waldo va fer parella amb Genovés II. En aquell moment, Waldo estava provant sort en la modalitat d'escala i corda, després d'haver aconseguit el títol individual per primera vegada i la lliga de raspall. El campió individual de raspall era Gorxa, que precisament va ser l'encarregat de donar-li un record de la partida a Carlos d'Oliva. Carlos es trobava en un dels millors moments de la seua carrera i va aconseguir la victòria amb Àlvaro, aleshores campió individual i del Circuit Bancaixa amb un resultat de 25 per 5. Waldo va acusar l'any sabàtic que es va agafar per a jugar a escala i corda, i Carlos, millor jugador de la partida, i Àlvaro es van mostrar molt més encertats i compenetrats.

L'experiència va ser tan bona que Àlvaro i Carlos van voler repetir-la. Pocs mesos després, els dos guanyadors es van enfrontar a Ramonet de Pedreguer i Sarasol II, amb les esquerres. Àlvaro i Carlos també van guanyar aquell segon desafiament.

Àlvaro i Carlos, al trinquet el Zurdo de Gandia, la Safor, el 2002

*David Sarasol
Museu de la Pilota*

56. L'antecedent de la lliga professional d'escala i corda, el campionat de 1952

Paco Durà
(periodista)

La Lliga Professional d'Escala i Corda té el primer antecedent en aquell I Campionat de Pilota Valenciana disputat l'any 1952, entre els mesos d'octubre i desembre. Els campions van ser la parella Roget i Patet, tots dos de Carlet. Estava organitzat per la Federació Valenciana de Pilota i patrocinat pel setmanari *Deportes*. Com a dades curioses, cal assenyalar que hi participaven 18 equips, tres parelles i 15 trios, i que les partides es disputaren en nou trinquets.

18 equips participants i nou trinquets

Roget i Patet (**campions**)

Rovellet i Miliet

Ferrer de Benaguasil i Deval

Gassent, Xato Carlet i Navarro

Xiquet de Gata, Rodríguez i Grimalt

Ferreret, Xato de Museros i Alcover

Ibáñez, Danielet i Aureliet

Enrique I, Pedreguer i el Blau

Losa, Miguel i Xurret

Xiquet de Vila-real, Mora i Peiró

Royo, Albalat i Coll

Enrique II, Cervera i Roget de Rafelbunyol (**subcampions**)

Enriquito d'Alzira, Balaguer i Canyeta

El Rullo, Sebastià i Catxorro

El Morquero, Crespo i Moreta

Gorrea, Gómez i Micó

El Graüero de Gandia, Ruiz i Pelets

Daràs, Alberto d'Alzira i Xiquet de Borriol

Els trinquets on es disputaven les partides, pel sistema de lliga, van ser els de Carlet, Massamagrell, Sueca, Algemesí, Alzira, Catarroja, Gandia, Carcaixent i Pelayo.

Juliet hi va renunciar per discrepàncies amb la Federació

A banda del nom dels campions, Roget i Patet, tots dos de Carlet, el que més es recorda i comenta d'aquell campionat és la cèlebre anècdota de Juliet, que va plantar cara a la Federació i no va voler disputar-lo perquè tenia una petita lesió i no es trobava en condicions físiques de jugar.

El mestre d'Alginet tenia molta autoestima i mai no volia fer riure dins d'un trinquet. I, com va considerar que amb Peletes, mitger amb qui li tocava fer parella, no hauria fet un bon paper, hi va renunciar i va rebre la sanció federativa de no poder jugar mentre estiguera disputant-se el campionat.

Allò ho va considerar ofensiu el mestre d'Alginet i la seua reacció fou la de prendre's la revenja, contra la Federació i contra els trinqueters que havien participat en aquella competició. Així, doncs, va obligar tots els trinquets participants a pagar-li un jornal de 4.000 pessetes de l'època en la primera partida que li donaren, cosa que tots van fer religiosament, perquè Juliet era el número u indiscutible en aquell temps.

El Roget i
el Patet de
Carlet, amb
els trofeus de
campions, al
trinquet Pelayo
de València, el
1953

Arxiu MUAET-
Frediesport-
Museu de
la Pilota

103

No tingué continuïtat immediata

Al marge de la cèlebre anècdota, aquell campionat va patir algunes mancances, ja que van adonar-se'n, una vegada ja havia començat, que, amb tants equips, no quedaven jugadors per a fer possibles substitucions. Al remat, moltes partides es quedaren sense jugar, segons testimonis de l'època. I, en vista del resultat, ja no es tornà a disputar, fins a l'edició de l'any 1964, quan es va reprendre d'una manera regular, i en la qual es proclamaren campions Ferrer II i Ruiz.

57. 2003, l'any en què no es va celebrar l'Individual de raspall

Ulisses Ortiz

(fotografia i redacció en PilotaViu)

Encuriósits pel fet d'haver-nos trobat en l'història de l'Individual de raspall que l'edició de 2003 no es va disputar, mantinguérem una conversa amb Armando, quatre vegades subcampioni d'aquesta competició i actual vicepresident de Raspall.

El jugador ens comentava que «aquell any, després que l'empresa organitzadora els explicara les condicions de joc, els jugadors professionals decidírem no participar-hi, ja que pensàvem que allò que ens oferien era ridícul. El subcampioni s'enduia 500 euros, ja havíem jugat diversos anys per sous molt baixos i, aquell any, vam decidir negar-nos a competir, ja que, a més a més, les conseqüències físiques després de jugar un mà a mà eren molt notables i, així, només se'n beneficiaven els trinqueters». Armando hi afegia que «només si es pagara el que s'ha de pagar per les entrades i s'aconseguira algun patrocinador, els sous haurien sigut molt més justos».

104

Waldo, Salva
Talens i Armando,
al Zurdo de
Gandia, la Safor,
en la final de 2002

*David Sarasol
Museu de
la Pilota*

Així mateix, el jugador ens recordava que, pocs anys després, per poc no es va celebrar el campionat de raspall per equips, ja que les condicions tampoc eren adients. Finalment, però, ens comentava que «convenceren els jugadors amb la promesa que hi hauria nous patrocinadors. Hi vam jugar, però vam ser enganyats, perquè aquells diners que ens havien promès mai van arribar. Així, doncs, cobrarem la mateixa quantitat per la qual ens havíem negat a jugar».

VI. MISCEL·LÀNIA D'ANÈCDOTES, CURIOSITATS I ALTRES CONTARELLES

58. La història del bateig

Josep M. Congost (*arquitecte i investigador de la pilota*)

La història següent va ocórrer fa molts anys, supose que durant la primera meitat del segle XX. Uns xics jugaven a pilota al carrer Major quan, per l'extrem més allunyat de la plaça, va aparéixer un grup de gent que duia una xiqueta cap a l'església per a batejar-la. Quan va veure'ls, un dels xics va parar la partida i va dir:

- Pareu! Que ha de passar la que serà la meua dona!

El comentari, que va causar el riure dels seus companys, forma part de l'ambient festiu que sol haver en les partides de pilota i degué quedar com el record d'un simple comentari enginyós. Però va ocórrer i el més interessant de la història és que, uns anys després, aquell xic i aquella xiqueta van acabar casant-se.

Una partida de pilota a la Nucia, la Marina Baixa, el 2013

Josep Maria Congost

Aquesta història jo l'he escoltada moltes vegades a la Nucia, de veus diferents, i els protagonistes de la història són gent coneguda del poble, ara ja morts. L'únic fill que van tindre, si no haguera faltat prematurament fa un temps, ara tindria uns seixanta anys. Els seus amics també recorden la història i la donen per bona.

Temps després, vaig llegir en una entrevista com Pep Gimeno, *Botifarra*, contava, fil per randa, la mateixa història, però ocorreguda a Alboi, llogaret del Genovés, molt lluny de la Nucia. Més tard, vaig tindre la sort de conèixer Pep Botifarra i poder xarrar amb ell sobre temes que ens interessen i no vam aconseguir concloure si la història del bateig és certa o si no ho és, ni si va ocórrer a la Nucia o a Alboi.

Per a afegir-hi encara més interrogants, quan es va contar aquesta història en el diari digital *Pilotaviu*, van aparéixer dos testimonis que declaraven haver-la escoltada en sengles localitats de la Vall d'Albaida: la Pobla del Duc i Llutxent. En el segon cas, fins i tot, identifiquen els protagonistes de la història, igual que a la Nucia.

Per a afegir-hi encara més interrogants, quan es va contar aquesta història en el diari digital *Pilotaviu*, van aparéixer dos testimonis que declaraven haver-la escoltada en sengles localitats de la Vall d'Albaida: la Pobla del Duc i Llutxent. En el segon cas, fins i tot, identifiquen els protagonistes de la història, igual que a la Nucia.

I ací no acaba tot, durant la presentació del llibre *La Pilota Grossa a l'Orxa* (El Comtat) en juliol de 2020 alguns dels presents van reportar la mateixa contalla.

Com la majoria de les històries populars, supose que n'hi haurà una part de realitat, una d'interpretació i una altra directament de fantasia. Lamentablement, no disposem de més dades per a comprovar la proporció entre les diferents parts.

59. El colom de la sort

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

Ens visitaren al Museu de la Pilota els jugadors exprofessionals de l'alt de la Marina, Albert d'Ondara i Feliu i Ramiro de Benissa. Com cada vegada que es reuneixen diferents jugadors, es contaren un fum d'anècdotes, però aquesta ens va parèixer especial.

El fet va tindre lloc durant un desafiament mà a mà de raspall, al vell trinquet de Pedreguer, a la Marina Alta, en què s'enfrontaven Pizarro de Pedreguer i Antoniet de la Granja. El de la Costera guanyava 20 per 5 i val per a acabar, moment en el qual Pizarro va llançar la pilota tan alta que semblava que se n'eixia del trinquet, cosa que li hauria donat el triomf a Antoniet. Però, desafortunadament per a un i afortunadament per a l'altre, la pilota va pegar-li a un colom que passava per allà, aquesta va caure de nou al trinquet i el joc va continuar.

Allò va donar ales, mai millor dit, al jugador de la Marina, que, a partir d'aquell moment, va remuntar la partida i la va guanyar.

Segons conten els aficionats majors, Antoniet era un dels jugadors que millor llegia la partida, cosa que el feia diferent. I, encara que de jove no va poder guanyar cap títol, sí que ho va fer en la maduresa de la seua carrera, els anys 1986 i 1987, quan va conquerir dues lligues professionals de raspall, acompanyant els jugadors del Genovés Simatero i Pasqualito.

No sabem fins a quin punt és verídica o no l'anècdota o si, simplement, és una llegenda, però siga com siga, no deixa de ser ressenyable.

106

Antoniet de la Granja. Trinquet d'Oliva, c. 1980

Arxiu Antoniet-Museu de la Pilota

60. El trinquet esclafat per una roca

Paco Durà
(periodista)

Al poble de la Vilavella (la Plana Baixa) es va inaugurar, l'11 de setembre de 1986, un trinquet bastit per l'Ajuntament, amb l'ajuda de la Generalitat i la Diputació de Castelló (al 33% cada institució), que, segons la informació del regidor d'Esports d'aquell moment, va suposar una inversió de huit milions de pessetes (48.000 euros). Per a construir-lo, van voler aprofitar el lloc que havia quedat d'una pedrera, al peu de la muntanya que domina el poble, i de la qual s'extreia material per a fer el port de Borriana.

La fatalitat, però, va fer que aquell trinquet només poguera usar-se quatre o cinc anys, ja que li va caure damunt una solside de pedres i una roca de considerables dimensions i diverses tones de pes va tombar la tela del trinquet i va destrossar una gran part de la canxa de joc i l'escala, de manera que el trinquet es va haver de tancar de manera definitiva.

Els desperfectes tan grans i la impossibilitat d'alçar la roca de tantes tones de pes, que encara es troba damunt del recinte, van fer que la vida d'aquell trinquet, que tantes esperances havia generat entre l'afició, es tallara de la manera més crua. Durant uns pocs anys, aquell trinquet va acollir una escola de pilota, al capdavant de la qual hi havia un gran aficionat, anomenat Pepe, que lluitava amb molt d'afany i que sempre demanava suport, des dels mitjans de comunicació, per a promoure aquella escola que tan poc va durar.

Una de les pedres que va caure dins del trinquet, c. 2010

Ajuntament de la Vilavella, la Plana Baixa

107

Jugadors professionals de la Plana en la inauguració

Inaugurat pels jugadors professionals Antoniet, Vicentico i Mezquita, els tres de la Plana, i per jugadors locals, tot va anar-se'n en orris en un poble que havia tingut sempre molt bons jugadors en l'àmbit aficionat. Aleshores, encara hi jugava Pasqual el Panollo, un veterà de 54 anys, així com Sebastià Panola, que era la figura local d'aquella època, en la qual l'equip de la Vilavella va ser tres vegades campió provincial de galotxa (els anys 1982, 1983 i 1986). També hi van participar altres jugadors locals, com ara Roc Pedro, el Xano i Valleret. El trinquet, que només tenia una galeria, es va omplir el dia de la inauguració; i aquella, segurament, va ser l'única vegada que s'ompliria.

61. El primer curs de monitors de pilota

Paco Durà
(periodista)

El primer curs de monitors de pilota va estar organitzat per l'antiga Federació Valenciana de Pilota, presidida aleshores per l'exjugador Enrique Menéndez. L'impulsor d'aquesta iniciativa va ser Julián de la Fuente, mestre de Primària i responsable de les escoles de pilota al si de la Federació, i la participació va ser molt nombrosa, ja que s'hi van inscriure 73 persones, entre jugadors en actiu, retirats, aficionats i professors d'EGB.

El director d'aquell curset va ser l'exjugador i mite de la pilota Antoni Reig Ventura, *Rovellet*, i les sessions van tindre lloc al Col·legi Públic Torrefiel de València. L'obertura la va presidir el professor Vicent Añó, que, aleshores, era el subdirector general d'Esports de la Conselleria de Cultura i Esport i que ara s'ha fet càrrec de la Càtedra de Pilota de la Universitat de València.

La presència d'una dona cridava l'atenció en aquell temps

Cal recordar que, entre els alumnes del curset, hi havia figures destacades de la pilota com Suret I, ja retirat, i altres jugadors coneguts com el Xato de Guadassuar, Miquel Royo, Sabateret, Machí II o Antoniet de Guadassuar. Tanmateix, entre els més de setanta aspirants a monitors, cridava l'atenció la presència d'una sola dona, Mercedes García Andreu, professora d'Educació Física, un fet que contrasta amb la visibilitat creixent que, actualment, està aconseguint la dona en el món de la pilota.

Lliurament de diplomes en el 1r Curs de Monitors de Pilota. Rovellet lliura el diploma al seu fill davant de Julián de la Fuente, el 1982

Arxiu Paco Durà-
Museu de la Pilota

També va ser curiós que un dels alumnes fora Toni Reig, fill de Rovellet, que no va quallar com a jugador, tot i que va intentar-ho, però que estava molt interessat, en aquella època, a seguir les passes de son pare, que va ser qui va lliurar-li el corresponent diploma el dia de la cloenda del curs. Rovellet fill jugava de juvenil al trinet i després a galotxa en un equip de Campanar, en el qual també jugava Vicent Alcina, que, amb el pas del temps, va ser seleccionador de pilota.

Fredi i Pigat, entre els professors del curs

Entre els professors del curs, a més de Rovellet i De la Fuente, hi havia també jugadors en actiu aleshores, com Fredi i Pigat; l'advocat Manuel del Hierro, assessor jurídic de la Federació; el professor Josep Enric Gallach, i representants dels mitjans de comunicació especialitzats en la matèria, com Llorenç Millo, Alberto Soldado i jo mateix.

La gran acollida del curset, en un moment en què estava molt prop el fet d'aconseguir l'autonomia de la pilota, amb la creació de la Federació de Pilota Valenciana, va ser una gran injecció de moral entre els aficionats, els jugadors i tot el món relacionat amb l'esport autòcton. La cloenda del curs i el lliurament de diplomes va ser un acte brillant en el qual participaren autoritats com Josep Antoni Ibars, director general d'Esports de la Generalitat; o el regidor d'Esports de València, Paco Gandia; així com mites de la pilota com Juliet d'Alginet. Aquell va ser un dels punts en què es va fonamentar la nova etapa que donaria després lloc a la nova Federació de Pilota Valenciana, que es va fundar dos anys després amb Víctor Iñúrria al capdavant.

62. El colp de govarella, una jugada que cal evitar

Ulisses Ortiz

(fotografia i redacció en PilotaViu)

Els colps emprats per a jugar a pilota tenen noms molt particulars. La majoria són totalment desconeguts per a aquells que no hi han jugat mai: de manró, de carxot, bot i braç, bot i volea, de bragueta... Entre tots aquests colps, però, n'hi ha un que, potser, molts dels amants de la pilota desconeixen: de govarella.

L'Acadèmia Valenciana de la Llengua, amb la col·laboració de la Federació de Pilota, va publicar un petit document amb el lèxic més autèntic del nostre esport. En el text es pot llegir que *de govarella* és un colp fet «amb la monyica», per la qual cosa podem entendre que aquest colp no és buscat ni tampoc un dels habituals o, almenys, no hauria de ser-ho. *Govarella*, per tant, és sinònim de *monyica* i de *canell*. Si algun jugador o jugadora fa molts colps involuntaris de govarella, difícilment podrà acabar una partida, ja que és una zona poc protegida i sensible. Normalment, els pilotaris es posen unes monyiques per a disminuir l'impacte si no colpegen la pilota amb la mà i ho fan amb aquesta zona de què parlem. Malgrat això, quan un jugador colpeja la pilota amb la monyica, li sol eixir una inflamació prominent –i dolorosa– que sol anomenar-se *rellotge* per la grandària i per la situació on es troba.

Tot i que sembla que li pegarà de govarella, la pilota entrarà finalment dins de la mà. Borja de Navarrés, a Oliva, el 2015

José Tomé

63. La pilota en l'Olimpiada Cultural de Barcelona 92

Paco Durà
(periodista)

La Federació de Pilota Valenciana, que presidia Víctor Iñúrrria, va fer una forta campanya de promoció del nostre esport, perquè estiguera present en els Jocs Olímpics de Barcelona 92.

Es van fer molts contactes amb responsables dels esports de la Generalitat de Catalunya, que fins i tot van visitar alguns trinquets per a conèixer la pilota. I també es va organitzar un festival a Barcelona, en 1987, al frontó Jai Alai Palácio, que estava en la Rambla. Allí es van jugar partides de raspall i per dalt corda, adaptant al màxim les normes de l'escala i corda i tenint en compte les característiques de la pista. Es feia com a Benidorm, també al frontó Eder Jai. I de manera similar a la modalitat de rebot, que es jugava fa molts anys als trinquets de la Plana.

Una traca dins del frontó va fer encendre les alarmes a les Rambles

Com a anècdota, recorde que un aficionat que anava en l'expedició va encendre una traca a l'eixida dels jugadors a la pista i aquesta va fer tant de soroll que els veïns dels voltants van telefonar a la Policia, arran de la situació de psicosi que es vivia aquells dies, perquè encara estava recent un fort atemptat terrorista a la ciutat comtal que va deixar molts morts i ferits. La Policia va comprovar que havia sigut per motius d'alegria, per la partida de pilota, i tot es va quedar en un esglai per al veïnat del frontó.

A Barcelona van anar les primeres figures de l'escala i corda i el raspall. I la delegació de jugadors i federatius també va ser rebuda pel president de la Generalitat d'aleshores, Jordi Pujol, i l'alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall.

La revista *El temps* va publicar un suplement dedicat de manera monogràfica a la pilota, al qual pertany un reportatge (adjunt) sobre divulgació de la pilota, a més d'una entrevista amb Paco Genovés i Arturo Tuzón, d'altres articles, com un de Toni Mollà, i escrits d'opinió.

Finalment, el Comité Olímpic no va tindre en consideració tot l'esforç que va fer la Federació de Pilota per participar en l'Olimpiada com a esport de demostració, però almenys l'intent va servir per a donar a conèixer molt més aquest esport.

Puchol, Grau, el
Genovés i Jose
de Moixent, en
Barcelona'92

Arxiu MUVAET-
Frediesport-
Museu de
la Pilota

64. Parar pilotes amb el cap

Rafael Tormo*(projecte cultural i editorial Això és com tot)*

Se sap, per alguns plànols de l'any 1905, que a Algemesí, poble muixeranguer per excel·lència, ja hi havia un trinquet. Així que és un dels més vells. També se sap, és clar, que s'hi jugava a l'aire (llargues, galotxa), fins i tot, abans de 1900, si fullegem algunes actes. De fet, se sap que al carrer de les Creus hi va haver també un trinquet. El 1919, però, aquest trinquet va patir una ensorrada de l'escala que el va deixar inutilitzable. I no va ser fins a quasi la meitat de la dècada de 1930 que es va començar a construir el trinquet nou, que va acabar-se el 1936. Cal dir que, en aquest període bèl·lic, va haver-hi menys activitat de la pilota que mai. Així i tot, algú se'n recorda d'un tal Perolico, que animava algunes partides com pocs. La seua condició de «roig» va fer que ben prompte se n'anara. Aquest trinquet està ara tancat amb pany i clau, i com molts altres de la comarca, gris, polsegós, abandonat i sense un reconeixement social.

Però volem portar a la memòria una anècdota que encara flueix des de l'oblit quan es parla de desafiaments. Aquest desafiament va consistir a jugar, un contra un altre, un amb les mans i l'altre amb el cap. Fet i fet, a Algemesí, els aficionats més majors a la pilota encara se'n recorden, i Palmes (també el Vendrelllet ens ho va contar) recorda com si fora ahir com Quico, *el Gurró*, que també va ser trinquet, va fer un desafiament una vegada a un altre, un home fort que era pastor i que tenia un bon braç. Així, doncs, el desafiament va consistir a parar totes les pilotes amb el cap. El tio Gurró sempre portava una boina i, aquell dia, s'hi va posar una tovallola per baix, per a poder parar les pilotes. Aquell tirava, des del 9, autèntiques bales, i el Gurró, des del dau, «només» havia de suportar la vaqueta amb el cap i parar-la. I va guanyar... I no només va fer-ho una vegada... Això ja no sabem si és fruit de la transmissió o si va ser, durant un temps, una fita en la qual el tio Gurró desafiava a parar les pilotes de vaqueta amb el cap des del 9.

No van poder fer-se amb ell.

Trinquet d'Algemesí, la Ribera Alta, el 2016

Això és com tot!

65. Les partides jugades amb un pool a Petrer

Javier Cid
(periodista)

Petrer és un poble amb tradició de pilota. De fet, està documentat que s'hi juga al nostre esport autòcton des de l'any 1617. Així, al llarg dels anys, el poble del Vinalopó Mitjà ha anat vivint, al seu trinquet, diverses històries curioses; ara, volem transmetre-vos-en un parell d'aquestes, que sempre deixen bocabadats els aficionats de la pilota.

Conten que, a Petrer, es van fer diferents desafiaments amb un pool o un calder, com ens va narrar David Mas. Les partides en qüestió van consistir a posar un jugador amb el calder a la banda del rest tota la partida –en la modalitat d'escala i corda– i l'altre pilotari, des de la banda del dau, havia de traure sempre de bragueta com si fora de llargues; el del pool havia d'aconseguir que la pilota entrara dins del recipient de bo i sense eixir-se'n i, d'aquesta manera, aconseguia un quinze per a ell. Hi va haver alguns desafiaments d'aquesta classe al trinquet de Petrer en la dècada dels 90 i, segons conten, sempre guanyava l'home del pool.

Diuen que el Vicari de Castalla va ser l'únic que va aconseguir guanyar col·locant la pilota de tret a en la gent i en l'escala, però, segons Abelardo Martínez, que escriu un llibre sobre històries de pilota al trinquet de Petrer, això no va ocórrer així. En aquella partida, s'enfrontaren el Vicari de Castalla i el Puchero de Monòver, que agafava el pool i que és qui va guanyar aquella partida.

A més a més, aquells dies, al poble, s'estava fent un curs de monitors impartit pel mític Rovellet, que va anar a presenciar la partida juntament amb Campos de València i Julián de la Fuente, aleshores membre de la Federació de Pilota. El Rovellet, quan va acabar la partida, va dir: «Mira que he vist maneres diferents de jugar a pilota, però mai havia vist una partida tan rara com aquesta».

Una altra història que ens acosta Abelardo és que, l'any 1961, va arribar al poble de Petrer un home que es deia Severo de Gandia. Aquest home era un pilotari semiprofessional, «no de primera línia, sinó de segona», puntualitza Abelardo. Severo feia el servei militar a Alcoi i es va acostar al trinquet de Petrer. Allà va veure tres homes, amb els quals es va jugar diners si jugaven els tres contra ell i posant la corda en el 6. Angelito, Pepico i Tono, que eren aficionats però l'havien vist practicar i no el feien massa bo, van acceptar el repte i es van jugar unes monedes amb el desconegut de Gandia.

Quan va començar la partida, Severo, que sabia ben bé el que feia, va començar a jugar, primer, deixant que els altres es confiaren, però, de seguida, va implantar un bon nivell i es va endur els diners. Resulta que Severo també va anar a Castalla –encara que allà va posar la corda enmig, no en el 6– i va fer la mateixa martingala. Era una picardia per a sobreviure.

El trinquet de Petrer, el Vinalopó Mitjà, en una partida del Circuit Bancaixa, als anys 90 del segle XX

Arxiu MUVAET-Frediesport-Museu de la Pilota

66. La història del tio Severino

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

Un dia, Rosa em va telefonar i, després de contar-me algunes coses, em va dir que volia dur el seu pare a visitar el Museu de la Pilota, ja que hi era un gran aficionat.

El divendres següent, s'hi presentaren els dos. El tio Severino, de Catarroja, amb 82 anys a l'esquena, pujava les escales d'accés al museu a poc a poc però amb ganes.

Feia uns dies que havia caigut un bac a casa i tenia alguns morats, a més de la mà embenada, com si anara a ferir -li vaig dir jo-, a la qual cosa va respondre amb un somriure.

No saps quin dia porte, deia Rosa. He arribat de treballar i no em deixava ni dinar. Que arribarem tard, que si ens costarà més de mil pessetes. A les tres de la vesprada ja volia anar-se'n. Havíem quedat a les sis, per allò de la calor.

Quan va arribar a dalt, em va donar la mà i va començar a parlar sense parar. Que ell era de Catarroja, que allà hi havia dos trinquets, el de Perales i el Moderno. En aquest últim és on ell jugava amb els seus amics, m'explicava com ho feien i el que els agradava, com colpejaven. Va nomenar alguns dels jugadors més destacats de l'època que van passar per allí. Va parlar de les pilotes de Baixauli de Catarroja, les millors que hi havia en aquells temps. Aleshores, li'n vaig traure una actual d'Àlvarez i, en sospesar-la, em va mirar i amb el cap va fer un gest negatiu. A continuació, li vaig posar en la mà una de Baixauli i, igualment, em va mirar i va assentir amb un somriure. Amb aquestes jugàvem.

114

Després, va començar a traure de la memòria noms de jugadors que ell havia vist, tant al seu poble com a Pelayo, principalment. Quart, Juliet, Lliria, Rovellet, Eusebio, que valent era aquest, o el mateix Genovés, per a qui no tenia qualificatiu, ja que, segons ell, com Genovés, ningú. Quantes partides va veure de Genovés i Eusebio, com gaudia de veure'ls i com ho recordava.

A continuació, com era divendres, dia de partida al trinet del Genovés, que es pot veure des del mateix museu per unes vidreres, ens hi acostàrem i allí estava Paco veient la partida. Baixàrem al bar del trinet i el vaig cridar perquè el saludara. Feia un moment parlava meravelles d'ell, així que, amb la bondat que caracteritza Paco, va eixir a saludar-lo i parlar un poc amb ell. Se'm va ocórrer fer-los una foto perquè quedara constància d'aquell inoblidable moment. El tio Seve, assegut en una cadira, ja cansat, Paco dempeus i un amic del tio Seve al seu costat.

I tot açò seria una història més si Rosa no m'haguera explicat, aguantant les llàgrimes, que el seu pare, Seve, pateix alzhèimer, quasi no parla, es perd pel poble algunes vegades i ja comença a no reconèixer-los.

Haver vingut al Genovés a viure la pilota el va portar més enllà dels records.

115

El tio Severino assegut, acompanyat d'un amic i de Paco Cabanes, el Genovès, el 2015

*David Sarasol
Museu de la Pilota*

67. Els torroners i la partida de Festes de Sella

David Mas

(mestre de Primària)

Fa uns mesos, vaig llegir una entrada en el compte de facebook del professor Joan Borja que era, certament, «deliciosa», com diria ell. Aquell dissabte de gener escrivia sobre la festa i les festes. El professor Josep M. Escollano deia, en uns dels comentaris d'aquella publicació, que els pobles, les societats amb consciència de ser una col·lectivitat amb personalitat diferenciada de la resta, i, per tant, pretesament única, són organismes vitals que cerquen la manera de perpetuar-se en el temps, festegen amb els seus contemporanis els orígens compartits i els anhels de continuïtat i promouen l'exaltació orgullosa dels símbols identitaris amb intencions pedagògiques i de reconeixement públic. Per això, les festes són cícliques, tornen cada any per les mateixes dates, tornen a repetir-se amb sabors novells. És el ritual de la cerimònia comunitària, la de saber què passarà, la de desitjar que succeïska alguna cosa diferent, però no gaire, perquè no distorsione el sentiment de litúrgia concelebrada. Cada any —si el cicle és anual, per descomptat— les festes tornen a ser iguals, però es veuen diferents, es viuen d'una altra manera, afortunadament. Nosaltres som un any diferents, els espais han canviat una miqueta, hi ha persones noves en la comunitat i n'han desaparegudes unes altres.

116

A Sella, el nostre poble, una de les coses que no canvia és la partida de pilota (les partides, ara) del dimarts de festes. Poden canviar els jugadors, els horaris, algun any la modalitat del matí, els marxadors, etc. Però hi ha un element que s'ha mantingut i que estava i està present a la plaça Major. En principi, no té relació amb la pilota, però amb el pas del temps ha adquirit un gran protagonisme i quasi s'ha fusionat amb les mateixes partides de pilota. Parlem de la «paraeta» del torroner.

A la dreta, el tendal del torroner, Sella, la Marina Baixa, c. 2010

Arxiu Museu de la Pilota

Enguany, vaig tindre el plaer de dinar el dimarts de festes amb Sebastià Giner, pilotaire de Murla, amic i coordinador de Pilota Valenciana dins de la Conselleria d'Esports de la Generalitat. Ens vam apropar a la «paraeta» del torroner i, xarrant, em pregunta Sebastià si la lona de la «paraeta» estaria ja allí quan va jugar Paco, el Genovés per primera vegada a la plaça aquell dimarts d'octubre de 1983. Jo li vaig dir que no ho sabia i vam anar a preguntar-li-ho al torroner. I ens vam sorprendre quan ens va dir que no només l'any 1983, sinó que feia més de 100 anys! Encara ara utilitzen les mateixes caixes de fusta, el mateix aparador, les mateixes claus de ferro, etc. que els seus avantpassats. Quantes pilotes hauran colpejat el sostre de la «paraeta»? I de quines mans han eixit les pilotades? Tots han jugat davant de la paradeta. El Genovés, Genovés II, els germans Sarasol, Grau, Conillet, Llana, Mariano, Ferreret, entre altres.

Per a la gent de Sella, pensar en la partida del dimarts és pensar també en la «paraeta» del torroner, parada sempre al seu lloc habitual: al costat de la font, on ha sobreviscut a cordades, coetades, traques, morters, festes... Mai, mai ningú no «ha tocat» les fustes o les lones. I alerta si a algun «foraster» se li ocorria (o se li ocorre) fer-li qualsevol cosa.

Podem dir, sense por a equivocar-nos, que la paradeta del torroner forma part de l'imaginari col·lectiu de la gent de Sella. I no només de Sella, ja que a les partides del dimarts ha vingut i ve gent de tot el territori. 117

Però, qui és el torroner?

El torroner (el Flare) és actualment Manuel (Manolo) Alcaraz Arques, de Xixona («pressupost») i fill de José Alcaraz Picó i Pilar Arques Mira. Els avis «torroners» van ser José Alcaraz Coloma i Mercedes Picó Jerez (donen nom als torrers «Pepe i Mercedes»). Tots ells, descendents del besavi de l'actual torroner, Santiago Picó. Totes aquestes persones han estat a Sella en festes. I han muntat la parada en el mateix espai que ara: entre la font i el cabiló. I tots ells i elles han vist jugar davant seu els millors pilotaris de tots els temps. I han fet molt bona relació amb molts d'ells, amb els d'abans i amb els d'ara. Hui en dia segueixen els mateixos costums que fa més de 100 anys: dormir a l'hostal, guardar el torró a la mateixa casa, alçar parts de la «paraeta» a la mateixa habitació, etc.

Fa un grapat d'anys, venien a Sella tres parades de vendre torró. Ara només queden ells. Esperem que per moltíssims anys i per moltes més generacions. Havent cantat el marxador «joc i partida», es formen llargues cues per a acabar la festa comprant el torró, tal com mana la tradició.

Per molts anys de pilota, de torró, de dimarts de festes i de tradicions!

Gràcies, Rebeca (tu també eres ja part de tot açò) i Salvador, per les fotos.

68. Tres historietes al trinquet

Eugenia Ros*(PAS Universitat de València i aficionada a la pilota)*

Contaré una primera història d'un xiquet de huit anys encisat per la pilota valenciana que li agradava mirar per la finestra de la seua casa, des d'on veia el trinquet de Pelayo, lloc on anava tots els dies a jugar amb els seus amics del barri. Tan grans eren les seues ganes per jugar que, un dia, després de sopar, es va arreglar les mans per a la partida que tenia l'endemà. A mitjan nit, es va despertar perquè ja no podia suportar més les molèsties que tenia a les mans, molt unflades. S'ho va haver de llevar tot per a poder descansar. A aquest xiquet tots els amants i aficionats a la pilota valenciana el conixem molt bé, ell és José Vicente Grau Juan, l'únic mitger que ha guanyat el Campionat Individual.

No eixim del trinquet de Pelayo. Un dissabte, en meitat de la partida, hi havia un xiquet en la galeria lateral que estava berenant una mona de Pasqua, quan, de sobte, li va caure l'ou a les lloses del trinquet, a la part del rest, on estava Rafa Soler, León. L'ou va caure, justament, al costat dels seus peus. Jo no donava crèdit a allò que estava passant, no podia deixar de mirar el sostre del trinquet i no m'ho podia creure... D'on havia caigut? Dissimuladament, Fèlix, de Dénia-Murla, que aquell dia jugava de mitger en l'equip de León, es va desfer de l'ou a poc a poc, a colpets amb els peus, fins a amagar-lo en l'escala, entre els aficionats que ocupàvem el primer escaló. I ens va dir: «Això, de segur que ho ha fet el meu fill». I tenia tota la raó, havia sigut el seu fill.

Ens citem ara al trinquet de Guadassuar, partida nocturna, desafiament Genovés II contra Álvaro. El trinquet, ple de gom a gom i jo, com sempre, a l'escala, a l'altura del 9 per a gaudir de l'espectacle. Assegut a la meua esquerra hi havia Juan Cabanes, cosí de José, que va ser el jugador de raspall més jove a guanyar per primera vegada l'individual, el 1994, amb 21 anys, rècord que ostentà fins que, el 2017, lan s'hi va proclamar campió amb 20 anys i 11 mesos. Al costat de Juan, desapercebut, estava Vicente Guaita, exporter del València C.F. que, en aquell moment, militava en el Getafe C.F. Juan, tot il·lusionat, li va demanar per favor si es podia fer una foto amb ell. Aleshores, des de l'escala, algú li va cridar: «Juan, ací l'estrela eres tu, és ell qui ha de demanar-te la foto». Els dos van somriure i van posar per a la foto. I, en aquell moment, van cridar: «Cavallers, va de bol!».

Grau, en un carrer de Meliana amb Eugenia

Arxiu Eugenia Ros

VII. PROJECCIÓ ARTÍSTICA I CULTURAL DE LA PILOTA

69. L'erotisme dels pilotaires

Lucrecia de Borja
(escriptora)

La primera vegada (que recorde) que vaig veure una partida de pilota en un trinquet va ser a Vila-real.

Com ningú no m'havia dit mai com de meravellós era aquest esport? Saps que pots beure cubalibres (a bon preu) mentre veus la partida? A més, quan encara estava permès, es podia fumar allí! Fantasia. Això era com estar en un pub de poble, però millor. I pots apostar pel teu equip favorit! Espera, que ara és quan algú diu que no es diu «apostar», sinó «travessar». Bè, sí, se li diu travessar, que sona així com menys vicis, però sí, molt del que envolta aquest joc és pur vici. I jo d'esports no, però de vicis entenc.

El primer que em va sorprendre és que la majoria dels espectadors són homes. Tenint en compte que l'espectacle és veure com tios fibrats corren i gemeguen pegant-li a la pilota, suats, mentre et fas un cubalibre, m'estranya que no hi haja més dones. A més, per aquesta falta de competència femenina, és molt més fàcil lligar amb els que van a veure la partida.

«Tu saps com es juga a pilota? Quines en són les regles?» Jo sempre faig com que no. Cada vegada que vaig a un trinquet li pregunte a algú: «ai, i açò com va? És que no en tinc ni idea...» i sempre hi ha algun mascle disposat a explicar-t'ho. Has de tindre en compte que això als homes els encanta, tindre algú a qui poder-li demostrar tota la seua saviesa de pilotaire. Així que si fas com que l'escoltes mentre poses una cara extremadament exagerada d'«oh, déu meu, eres l'home més sabut que m'he trobat en els darrers deu minuts» i li somrius, ja el tens quasi en la butxaca. Sí, és tan fàcil com sembla. A més, tens l'excusa perfecta per a arripar-te i agafar-lo fort amb l'excusa que ve una pilota a prop i et fa por que et pegue.

Cul de pilotaire
Lluís Llapissera

Si veus que la pilota pot caure a menys de dos metres, ja val aquesta tècnica. Però recorda que només són dos metres, si la pilota cau al dau i tu estàs a l'altra punta, no funciona. Torne a repetir: no funciona. Tampoc ho intentes si és una partida massa emocionant, perquè aleshores ningú no et farà cas.

Però no escric açò per a explicar com lligar en un trinquet, ho faig des de la indignació. De veritat que en un esport tradicional tan nostre i amb uns cossos així com a protagonistes, no entenc com els trinquets no estan plens de dones.

Tampoc no entenc per què ningú no ha fet encara un calendari eròtic de pilotaires. Hi ha calendaris eròtics de bombers, policies, futbolistes, fallers, ames de casa... Per què no de pilotaires? Cap dona i cap gai sense el seu calendari eròtic pilotaire a casa!

Només he d'avisar-te d'una cosa: això que se'ls marca en el pantaló són pilotes que es posen en la butxaca. Drama. Quasi ploré en saber-ho. Això és publicitat enganyosa!

120 Però al que anàvem. Estava reclamant un calendari eròtic de pilotaires. A mi em sembla una idea fantàstica per a popularitzar la figura del pilotaire en les cases valencianes. No te'l compraries? Jo el necessite ja.

70. La música que s'inspira en la pilota valenciana

Ulisses Ortiz

(fotografia i redacció en *PilotaViu*)

La pilota valenciana ha despertat la creació artística de moltes disciplines diferents. David Sarasol ens farà un repàs de la seua relació amb el cine i la televisió, però també ha servit per a motivar arts com la il·lustració, la fotografia, la poesia, la novel·la, l'escultura o la música. De segur que la bellesa i la dimensió social de la pilota han inspirat cançons populars des de la seua arribada i expansió per terres valencianes per a enaltir partides extraordinàries i honrar grans pilotaires.

Pel que coneixem de la música moderna i enregistrada, els músics que més atenció han parat al nostre esport són aquells que canten en la llengua pròpia dels valencians. **Bajoqueta Rock és un dels primers grups que va dedicar una cançó a la pilota** i referida per complet al nostre esport, titulada «**Juga al trinquet**» («Amb dos pinyols», 2001). El mític grup de Riba-roja s'ha caracteritzat, en la seua llarga trajectòria, per fer referència a molts aspectes de la cultura valenciana, com ara la cassalla, el truc, les taronges, el tir i arrossegament o la carxofa, sempre amb el seu particular «rock rural» i un toc d'humor desenfadat.

Toni de l'Hostal, Vicent Savall, Tio Fredo i el grup Riu Sec són els altres artistes que han dedicat cançons completes i explícites a la pilota. **Vicent Savall i Tio Fredo** fan una radiografia de l'esport nacional en «**El joc de pilota valenciana**», lletra escrita per Aureli López, en la qual es fa referència als orígens, les modalitats, l'estat actual i el futur del joc de pilota.

Toni de l'Hostal, per la seua banda, va fer una cançó gamberra dedicada als pilotaires, que va batejar com a «**Pililotaris**», i que ha pogut cantar en alguns trinquets. El cantantautor (o «cansautor», com diu ell) de l'Alcúdia (la Ribera Alta) va incloure finalment aquesta cançó en el seu primer disc en solitari, «**Repom**» (2020). La primera part de la lletra fa així:

Pililotari de roig, que t'ompli de goig jugar a diari.

Pililotari de blau, que hui fas el dau; demà, lo contrari.

Pililotari de verd: qui no guanya, perd. Cul publicitari.

Pililotari de blanc, orxata en la sang, fartó de mostrari.

Pililotari de vaqueta que fan quinze en la llotgeta;

pililotari de badana que l'encalen dalt l'andana.

El grup **Riu Sec** va publicar l'any 2008 el disc «**Fent camí**», en el qual van incloure el tema «**Pilota a Mirambell**».

Toni de l'Hostal, al trinquet de Castelló de la Plana, la Plana Alta. Festes de la Magdalena, 2018

Sergi Durba

A principis dels 2000, abans del llançament de «Juga al trinquet» dels Bajoqueta, el grup català **Pomada** va publicar el seu primer disc amb la cançó «**Jo vull ser**», en la qual canten «jo vull ser com el gran Genovés, toca pilota i fa aplaudir tota la gent».

Un altre grup que va cantar a un gran pilotaire va ser **Skamot**. El grup de Castelló de Rugat (la Vall d'Albaida), ja inactiu, va publicar el 2004 el disc anomenat «Nyenya, porlan i albornós», en el qual hi havia una cançó amb al·lusions a l'escaleter Sarasol. Dos dels components d'Skamot ara són part principal de Bacora, que va publicar el seu disc «Surf&Raspall» l'any 2014. La cançó d'Skamot que parlava de Sarasol acabava així:

*Res de negocis multimilionaris,
res de Beckham ni res dels seus gols.
Volem un món més igualitari,
veniu al poble a veure Sarasoll*

Els grans **Orxata Sound System** van publicar la cançó «**Colp a colp**» en el seu últim disc («3.0», 2012) abans de retirar-se. La lletra de «Colp a colp» utilitza vocabulari genuí de la pilota («200 rojos, qui vol blaus?», «val, quinze i lo altre») i fa referència al Genovés, seguint l'estil que va fer d'Orxata un dels grups més estimats i seguits pels joves valencians. En el videoclip que va acompanyar la versió del disc «3.1» apareixen moltes escenes gravades al trinquet de Pelayo. *Colp a colp* era també el nom del programa de ràdio de PilotaViu i Ràdio Godella. Com no podia ser d'altra manera, utilitzava la música dels Orxata com a sintonia. Un dels èxits més destacats del grup, «Gerointificada», també fa referència a la pilota en el vers «al trinquet, jugant-se la paga».

122 El grup que utilitza en el seu nom una expressió típica de pilota és **Va de bo**. També va publicar els discos «15 – nets», «30 – nets» i «Travesses», amb clara al·lusió a la pilota. Victor, el guitarrista del grup, vestia en alguns concerts samarretes de jugar a pilota.

Grups com Atzukak en «**La nostra vall**» («Els colors del roig», 2013) o Arrap en «**El cor al vent**» («Ara va de bo», 2012) han fet referència al trinquet en les seues lletres.

Més recents han sigut les propostes dedicades al públic infantil d'*El Cau de les Feretes*, un dels programes d'À Punt dedicat a la xicalla i de Canta Canalla, grup que ha fet la cançó oficial de *La Colla U*, un còmic amb moltes referències a la pilota creat per Jaume Monzó i Miguel Ángel Giner Bou, publicat per Andana Editorial (2019).

La música i la pilota també s'han unit en l'espai-temps amb «**Cançons al dau**». Aquesta iniciativa de Produccions Metrònom ha dut artistes com Pep Gimeno, *Botifarra*, Toni de l'Hostal o Eugeni Alemany als trinquets valencians, amb la intenció d'acostar la pilota al públic que consumeix música cantada en valencià. Aquesta unió també ha tingut èxit en diverses edicions de festivals i aplecs com el Feslloch, el Festivern o l'Aplec dels Ports, en els quals hi ha hagut campionats de pilota paral·lels a la resta d'activitats.

La pilota, a banda d'aquestes cançons, **té un himne**. La Federació de Pilota Valenciana, amb Enric Menéndez com a president, el 1981 va patrocinar una peça musical creada pel compositor de Massamagrell Ricardo Jesús Izquierdo. També el Club de Pilota Valenciana de Godella pot presumir d'himne, creat per Josep Valls Caballer, amb el títol «Ho farem. Himne dels bragueters».

Per últim, cal destacar els nombrosos pasdobles dedicats a pilotaires, com el cas de Juliet, el Genovés, Rovellet, Sarasol I, Soro III, Álvaro de Tibi, Javi o Puchol II.

71. Harca, el famós dibuixant que fou secretari de la Federació

Paco Durà
(periodista)

Juli Sanchis Agudo formava part, com a secretari, de l'equip encapçalat per Víctor Iñúrrria que va crear la Federació de Pilota Valenciana en 1985, un organisme nou, dependent de la Generalitat Valenciana i fora de l'organigrama de la Federació Espanyola de Pelota, a la qual pertanyia l'anterior Federació Valenciana, juntament amb el frontenis i sota la dependència del Consell Superior d'Esports (CSD), on això de la pilota valenciana els sonava a «cosa estranya».

El seu treball fou decisiu en la nova Federació

Primer, hi va donar un colp de mà unes hores al dia i, després, a mesura que la nova federació prenia forma, ja hi va treballar amb dedicació plena, cosa que va fer fins a l'any 2003, quan es va jubilar després d'haver treballat al costat de diferents presidents: després de Víctor Iñúrrria, Pedro Paredes, Joan Llobell i Ramon Sedeño. El seu paper en aquella federació va ser important perquè, amb molta diligència i discreció, va saber dur endavant una tasca que, des de tots els punts de vista, era decisiva en aquella nova etapa en què la Federació de Pilota Valenciana començava a tindre molta més presència i va fer efectiu, entre altres coses, que el valencià havia de ser la llengua vehicular oficial d'aquell organisme.

123

Juli Sanchis i la seua famosa auca sobre la pilota valenciana, 1984

Arxiu Paco Durà
Museu de la Pilota

Publicava vinyetes en diaris, revistes i TV

Al mateix temps, Juli Sanchis té una altra faceta per la qual és molt conegut en l'àmbit cultural i periodístic valencià, com és la de dibuixant humorístic sota el pseudònim artístic d'Harca. Amb aquest nom, ha col·laborat durant molts anys, i encara ho fa, en diverses publicacions. A més, també ha fet exposicions en terres valencianes i a l'estranger. En els mitjans escrits, en paper o digitals, Harca ha publicat les seues vinyetes en les pàgines de diaris com *Levante-EMV*, *El País* i *Pueblo*.

També ha publicat vinyetes en revistes com *Saó*, *Dos y dos*, *Camp valencià*, *Cal dir*, *Valencia Semanal*, *L'Horta*, *El Corcó*, *Generalitat*, *El pardalot engabiad*, *7 dies de la comarca*, *Estudi*, *Lluita*, *Papers*, *Traure*, *Serveis Socials*, *La Gollondriz*, *Música i Poble*, *XOOC!! PICASSENT*, *Valencia 7 días*, *Abogacia Española*, *picam.info*, *nonada.es*, *FENAMIZAH* i *BOSTOONS themag*, entre d'altres.

Ha col·laborat en programes de TVE com «Els nostres arbres» en 1982 i «Terrorisme fiscal» en 1983. Ha fet exposicions en molts llocs del país i en països estrangers com ara Itàlia, l'Argentina, Eslovàquia, etc., i també va fer un còmic sobre la història de Quart de Poblet en 1982 i ha guanyat premis en diferents països on els seus dibuixos han estat seleccionats.

124

Una auca de la pilota i el logotip de Pilota '92

La seua empremta artística i intel·lectual ha estat present també en diferents treballs relacionats amb la pilota. Recordem el logotip que va fer per a la Federació amb motiu dels Jocs Olímpics de Barcelona'92, quan aquest organisme va fer una campanya de promoció perquè la pilota fora esport d'exhibició en aquells Jocs. A més a més, entre la seua producció, recordem l'*Auca de la pilota* que va editar la Federació per a divulgar el nostre esport entre els alumnes de les escoles valencianes. I, fins i tot, any rere any, les felicitacions nadalenques federatives solien anar il·lustrades amb alguna vinyeta seua.

72. Traure, la revista de pilota. Moments difícils i il·lusionants

Victor Iñúrria

(primer president de la Federació de Pilota Valenciana)

Segons una vella dita, «allò que s'oblida o es desconeix, mai ha existit», i basant-me en ella, he escorcollat en el meu calaix dels oblidats cercant aquelles coses que hi romanen, com si foren andròmines abandonades.

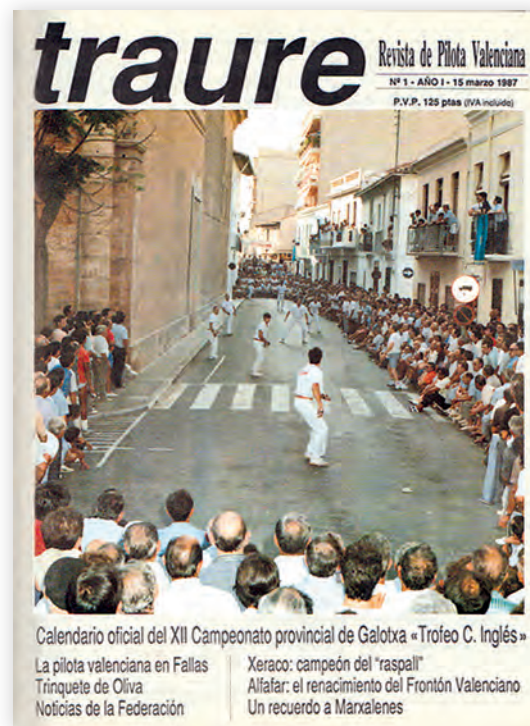
L'any 1985, creàrem, amb gran il·lusió, la Federació de Pilota Valenciana. Tot un equip hi començàrem a treballar ben afanyosos, malgrat la manca d'informacions i de regles d'actuació, i comprovàrem que, per a certs nivells, diguem-ne intel·lectuals, la pilota era quelcom marginal que no calia valorar, raó per la qual haguérem de lluitar per tal d'obtenir la necessària comprensió i valoració.

Lluitàrem perquè els xiquets la conegueren a les escoles i, posteriorment, reblàrem el coneixement del joc als instituts i a les universitats. Assumirem aquesta tasca per tal que les autoritats potenciaren la pilota i la reconegueren com la nostra senya d'identitat.

Hi aportàrem il·lusió i treball desinteressat, sense emoluments, connectant amb autoritats, artistes valencians, clubs, jugadors, periodistes locals i de les comarques, així com amb els seus respectius periòdics; creàrem campionats, trofeus, símbols, premis i tractàrem de donar una imatge seriosa, alhora que alegre, del nostre esport.

Homologàrem les pistes de joc referencials, els reglaments de competicions, els tipus i el pes de les pilotes segons les modalitats i l'edat dels jugadors (adults i infants), els cursos de monitors, les conferències; creàrem premis amb la marca de la Federació i guardons per a distingir persones o entitats destacades en la potenciació del nostre esport i, per damunt de tot, creàrem el «Saque d'Honor», així com l'homologació del fris de la Feninde (representació del joc a llargues de 2.600 anys).

Contactàrem amb els jugadors de *ballepelote* a Europa, els unificàrem a tots, Itàlia, França, Bèlgica, Països Baixos i València, i creàrem la CIJB (Confederació Internacional de Joc de Pilota).

Portada del núm. 1 de la revista Traure, el 1987

Arxiu Victor Iñúrria

Així mateix, cal recordar l'organització del Primer Congrés Mundial de Pilota a Mà, amb l'assistència, a més dels països esmentats, de Mèxic, l'Argentina, l'Equador, Colòmbia, Suècia, Tenerife i Euskal Herria; un acte que va concloure amb la signatura de l'anomenada Carta de València, autèntica base de l'Organització Mundial del Joc de Pilota a Llargues.

Des d'un principi, hi trobarem a faltar alguna publicació que valorara el nostre esport, que n'informara, que exalçara les figures ja retirades i que hi posara esment, en aquella època en la qual no hi havia ni mòbils ni xarxes socials, hui tan normals, i en la qual la comunicació era difícil i lenta.

I, de sobte, un dia se'ns va presentar en la Federació un senyor, amb un meravellós valencià, propi de la Vall d'Albaida, de nom Vicent Juan Llorens, impressor i gran aficionat a la pilota, que ens va dir que li encantaria publicar una revista que omplira tots aquells buits.

126 Qualsevol pot imaginar la il·lusió enorme que allò ens va fer, però havíem de ser molt clars amb ell. Vam informar-lo de com era de precària la nostra situació econòmica i de la impossibilitat d'aconseguir ajuts i que ens era pràcticament impossible ajudar-lo econòmicament, però que podíem aportar-li tot el que estiguera en la nostra mà, tant pel que fa a informacions com fotografies, articles d'opinió, calendaris de competició, resultats, etc., cosa que va rebre ben a gust.

El dubte de com podria anomenar-se la revista es va resoldre quan acceptàrem que el més important en una partida de llargues és el «saque» i aquest és el nom que adoptàrem, però en valencià, és a dir, *Traure*. El primer número va eixir el dia 15 de març de 1987, amb un preu de 125 pessetes (IVA inclòs), que hui serien uns 0,76 €. La revista la dirigia Enric Balaguer Farga de Borbotó, recentment traspasat. Que en pau descanse.

La portada del primer número fou una fotografia fantàstica d'una partida de llargues amb un carrer ple de públic, seguint el joc amb il·lusió, i un editorial que informava que la revista seria quinzenal.

L'acollida va ser bona i, en les seues pàgines, s'hi podien llegir articles sense firma i d'altres amb noms com els d'Albert Delhom, Antoni Martí, Artur Vila, Francesc Gregorio, Francesc Pons, Frederic Llopis, els germans Cortell, Ignasi Pinazo, Josep Fabado *Carboneret*, Josep Ivancos, Josep Miguel Valero, Juli Sanchis, Julià P. Garcia, Julián de la Fuente, Manel Alcaraz *Mauri*, Manel Moncho, Rafel Blasco, Ramon V. Guarner, Remigi Xifre, Sesé, Pistonet de Montserrat, Terenci Miñana, Vicent Cardet, Vicent Malonda, Vicente Muntó, Vicent R. Juan.

○ amb pseudònims, com Quinze, Tambori, Va de Bo i Val Net.

La resposta del públic no va ser bona i el senyor Llorens va haver d'abandonar la publicació després de set números, amb un gran dolor dels que valoràrem l'esforç que havia fet, i tots ploràrem la pèrdua de la publicació, que hauria d'haver sigut el fonament d'actuacions posteriors.

Desconec, després de 29 anys, quants aficionats guardaran algun número de *Traure*, però jo vaig relligar els 7 números i els guarde com un tresor. I repetisc el que vaig dir des d'un principi:

«LA PILOTA SERÀ EL QUE EL POBLE VALENCIÀ VULGA QUE SIGA».

Ara em ve al cap dir a aficionats, jugadors i públic en general que hui cal aprofitar tot el que les tècniques informàtiques ens permeten, mitjançant les xarxes socials, però sense oblidar la senzillesa del paper, el que pots portar en la cartera, en la butxaca o, simplement, a la mà. I, ensenyant-lo a l'amic, comentar-lo, mirant-nos als ulls i fent una encaixada de mans.

Però sempre ens caldrà la col·laboració i l'empenta de tots, per a no tornar a caure en un parany com el que va patir la revista *Traure*, com el que li va passar al senyor Vicente Juan Llorens.

Així, doncs, hem de valorar i recordar l'esforç i el sacrifici desinteressat va fer el senyor Llorens, per tal que siga un referent per als jugadors joves i per a aquells que volen millorar la situació del joc valencià per excel·lència, i dir-li:

«SENYOR LLORENS, GRÀCIES DE COR PER LA SEUA APORTACIÓ I EXEMPLE».

73. El mural dedicat a la pilota que engalana la plaça del Carme

Ulisses Ortiz

(fotografia i redacció en PilotaViu)

Un gran mural dedicat a la pilota valenciana engalana la plaça del Carme de la ciutat de València des del mes de febrer de 2018. L'autor n'és l'artista valencià Cabiscol, resident a Paterna. Allà és on més ha desenvolupat el seu art, però les seues obres es poden veure en altres llocs arreu del món com ara Mèxic, Cuba o Guatemala.

Cabiscol va conèixer la pilota de ben menut. Recorda perfectament la primera vegada que va anar al trinquet de Paterna, convertit hui en pàrquing de supermercat. «Va ser en les festes de Paterna de fa uns 25 anys. Vaig tindre el gran plaer de veure, ni més ni menys, Genovès jugant contra Sarasol», ens contava l'artista.

El mural de la plaça del Carme és un encàrrec de CIMA (Federació d'Associacions de Ciutadans Majors de la Comunitat Valenciana). «S'hi representa un poblat imaginari, però que té relació amb la ruta de la seda», explicava. «En el mur del carrer Pintor Fillol, apareix un riu-rau de la Marina Alta que s'ha omplert de músics extravagants i on ballen uns ases. I, en la porta, vaig pintar una escena de músics també, capitanejats per una dona amb una trompeta, però aquesta vegada al Palau de la Música. En el mur frontal hi ha el poblat. La idea era fer un mural que continguera moltes coses xicotetes i no una gran figura, que s'hauria fet massa gegant per a una plaça com la del Carme, que ja per si mateixa està plena d'art i d'història: la mateixa església i el convent del Carme, l'escultura de Joan de Joanes o la preciosa font escultòrica de Benlliure. Per això, he intentat inserir-me en harmonia en la plaça i no he volgut fer, ni amb els colors ni amb les formes, alguna cosa que no deixara veure el conjunt de tota la plaça».

El mur que dona a la porta barroca de l'església és on va representar el joc de pilota «antic i nou», matisava. En la porta hi ha dos jugadors vestits d'antic i jugant al carrer. En la resta del mur, un trinquet on uns éssers mitològics en les graderies travessen i observen les protagonistes, que són dues dones jugant. Cabiscol aprofita també per a reivindicar l'esport femení. «És com una manera de reclamar, en una plaça tan important, la importància de l'esport i, en concret, del femení».

El mural de l'artista Cabiscol a la plaça del Carme de València, el 2018

Cabiscol

74. La pilota valenciana i el cinema

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovés)

Algunes vegades hem vist jugadors de pilota fent la tasca d'actor, encara que siga en papers xicotets.

Possiblement, la primera vegada que un jugador de pilota va fer la tasca d'actor va ser el 4 d'agost de 1958, quan Rovellet va aparèixer en el No-Do («Noticario y Documentos») de la dictadura franquista. Van gravar unes imatges del trinquet d'Ondara (la Marina Alta), inaugurat el 1956 i que tenia il·luminació artificial, en les quals es podia veure un jove Rovellet lligant-se el guant i mostrant-lo i, a continuació, fent el mateix amb la pilota de vaqueta.

El 1982, es va fer un documental anomenat *Trinquet trencat*, realitzat per Rafa Cassent, Jesús Sorní i Luís Viadel (del Taller de cinema lliure del País Valencià), que va rebre un premi de la Diputació de València. Aquest tracta del que passa al voltant d'una partida, al trinquet de Benissanó (el Camp de Túria), mitjançant una sèrie de personatges. Al final del documental, ixen jugant el Genovés i Pepe contra Fredi i Vicente Pataques i, encara que no tenen cap diàleg, sí que els podem veure intercanviant pilotades a càmera lenta, imatges en les quals s'aprecia la bellesa dels seus colps.

Arran d'aquest documental, van utilitzar Fredi per a un dels capítols de la sèrie *La huella del crimen*, de RTVE2, basada en fets reals. Fredi va rodar el capítol «El caso de las envenenadas de Valencia», dirigit per Pedro Olea l'any 1985. 129

Recordem aquella primera sèrie valenciana realitzada per TVV, *Benifotrem*, emesa el 1995, dirigida pel director de Lutxent Toni Canet i en la qual apareixien, entre altres, Rosana Pastor, Álvaro Bâguena o Amàlia Garrigós. En aquesta sèrie, hi ha un capítol dedicat al nostre esport, en què els jugadors Fredi (València) i Feliu (Benissa, la Marina Alta), un representant valencià i l'altre argentí, disputen una copa per a veure qui era millor.

Durant els anys 90 del segle XX, hi ha un cert interès i la pilota valenciana té un cert protagonisme en les pantalles, en part, gràcies a la figura de Paco Cabanes, *el Genovés*. Entre altres coses, es roden un parell d'anuncis televisius, un per a la cervesa Túria i un altre per a l'entitat Bancaixa, la figura principal dels quals és el mateix Paco Cabanes.

El 1997, Paco Cabanes és, de nou, el protagonista d'un documental, *Kaatsen in Valencia*, per a la televisió frisona, sobre la seua figura i en el qual intervenen, entre altres, familiars i amics, com Toni Mollà, el seu biògraf.

Arribem al segle XXI i les noves tecnologies ajuden a millorar les aparicions, tant en programes específics de pilota (com «Trinquet», de Naranja Producciones) o en reportatges diversos en televisions autonòmiques, mitjançant sèries com *L'Alqueria Blanca* o en programes de TV3, per exemple.

El 2003 es va rodar, al trinquet Tio Pena de Massamagrell (l'Horta Nord), el curtmetratge *Escala i corda*, dirigit per Jorge Bea, en el qual, tot i que els actors principals eren altres (Pep Ricart, Alejandro Morant, Empar Canet i Germán Montaner), sí que hi podíem veure Fredi, Puchol o Alcina entre el públic. A més, hi havia gent vinculada a la pilota, com ara els periodistes José Antonio Monteagudo i Tona Català, el polític Enric Morera o el gran aficionat i exdirigent federatiu Bene Vijuecas.

El 2004, novament, Paco Cabanes era protagonista en les pantalles. Amb motiu del seu 50 aniversari, es va rodar un documental en el qual tant ell com gent relacionada amb el personatge del Genovés parlaven de la seua figura. El documental el va dirigir el xatívi Jorge Figueroa per a l'Ajuntament del Genovés i el Museu de la Pilota.

El 2007, TV3, dins del programa «Caçadors de paraules», conduït per Roger de Gràcia, dedicava un capítol al vocabulari usat en el joc de pilota i en el qual apareixien Paco Cabanes, *el Genovés*, i Fredi, així com Toni Mollà.

130

Genovés II amb els actors de *L'Alqueria Blanca*, al trinquet del Campello, l'Alacantí, en el rodatge d'un capítol per a la sèrie, el 05-05-2009

David Sarasol
Museu de la Pilota

Però, si hi ha una sèrie per excel·lència que dedique gran part del seu argument al joc de pilota és *L'Alqueria Blanca*, sèrie valenciana en la qual el joc va tindre una presència important gràcies al seu guionista Paco López, gran aficionat a la pilota i admirador del Genovés. Així, doncs, en el segon capítol de la sèrie, el protagonista, Jaume Sanchis (interpretat per l'actor Miquel Barberà), ja juga a pilota al carrer.

I, en capítols successius, podem veure pilotaires aficionats dels clubs de les comarques meridionals i del Puig (l'Horta Nord), altres de consagrats com Genovés II, León o Puchol II, així com alguns ja retirats com el Genovés, Rovellet o Fredi.

Entre dos reinos (2011) va ser una minisèrie dirigida per Miguel Perelló basada en la València medieval de Sant Vicent Ferrer (Jaume Linares) i el pare Jofré (Juan Gea) en la qual, tot i que no apareixen jugadors de pilota, sí que hi ha una escena entre aquests actors en la qual disputen una partida al claustre del convent de Sant Jeroni de Cotalba.

El 2014, el director de *Quatretondeta* (el Comtat) Pol Rodríguez, inclou, en el seu llargmetratge *Quatretondeta*, una escena en què es juga una partida de perxa al seu poble. Els participants són jugadors del Club de Pilota Valenciana de Cocentaina (el Comtat) i hi apareixen actors com Sergi López, que també hi juga, José Sacristán i Laia Marull.

També l'any 2014, en TV3, el programa «Cosins germans» dedica un capítol a la pilota valenciana. Amb el títol «Cavallers, va de bo», Ferran Torrent i Empar Moliner s'endinsen en el món de la pilota de la mà de Paco Cabanes, *el Genovés*. A més, veuen una partida de raspall a Bellreguard (la Safor).

Entre 2007 i 2008, es va realitzar la famosa sèrie de comèdia *Benidorm*, rodada per a la televisió anglesa, que conté un capítol en què els equips de Benidorm i Polop (la Marina Baixa) juguen una partida de pilota. Pere Cremades, fill de Benidorm, és un dels responsables de la sèrie i, a més, és amic del trinqueter Jesús Alcoi. En la sèrie apareixen, entre altres, jugadors com Pere Roc II de Benidorm, els germans Pablo i Jesús de Sella o Dani de la Nucia.

Finalment, el mag de Vinalesa (l'Horta Nord) Rubén Aparisi ha dedicat una sèrie de capítols a la pilota valenciana sota el nom «Jocs de lloses i mans», per a les xarxes socials, en què pilotaris com Pepet d'Alfara, Ricard de Castelló de la Ribera, Puchol II de Vinalesa, el Genovés i Genovés II, juntament amb les germanes Puertes, Anna i Noèlia de Beniparrell, ens mostren diversos trucs de màgia en els quals la protagonista és la nostra pilota valenciana.

75. El logotip de la Fundació

David Sarasol

(director del Museu de la Pilota, el Genovès)

Amb la nova etapa en el món de la pilota professional i la creació de la Fundació, també s'ha produït una renovació de la imatge de l'esport. Aquesta renovació ha comportat la creació d'un logotip que dote la Fundació d'identitat i que vetle per la pilota professional, el qual ha estat dissenyat pel director del Museu de la Pilota i dissenyador de vocació, David Sarasol, que va desvelar-ne el significat a *PilotaViu*.

Un logotip compost per un conjunt de cercles que, combinats, tenen un significat. D'una banda, hi ha un cercle més gran que els altres que representa les diferents modalitats que formen part de la pilota valenciana, autèntica riquesa cultural i esportiva. D'altra banda i dalt d'aquest, hi ha quatre cercles més, acolorits completament i degradats de menys a més. En són quatre i representen les diferents pilotes que s'utilitzen per a les nostres modalitats, la de vaqueta, la de tec, la de badana i la grossa.

El color triat és un roig potent, que és un dels colors que identifica la pilota. També s'han fet proves en blau i negre, amb molt bon resultat. El tipus de lletra és LEMON/MILK, una tipografia amb molta força, clara de llegir i d'entendre. El logotip s'està utilitzant en les samarretes dels jugadors i en vinils de propaganda en els diferents trinquets.

Raül Sanchis, amb el logotip en la samarreta. Trinquet municipal del Genovès, la Costera, el 2018

*David Sarasol
Museu de la Pilota*

76. La partida del dissabte

Cèsar Ferrandis

(professor de Secundària)

L'any 1959, la figura de Rovellet governava els trinquets. La ciutat de València havia deixat enrere les penúries de la postguerra espanyola i un nou home, un nou pilotaire, pretesament urbà, feia l'aparició en la premsa valenciana. La recuperació econòmica i social, però també informativa, de la ciutat va atraure als diaris locals lectors nous, que demanaven actualitzacions de la pilota. «La partida del dissabte», columna periodística inaugurada el 24 d'octubre d'aquell any, escrita per Llorenç Millo en *Las Provincias*, respon justament a la premissa renovadora d'omplir els buits informatius de l'època en general i de la pilota en particular. Gràcies a la ploma de Millo, Antoni Reig Ventura, *el Rovellet*, es convertiria en jugador referent del nostre esport.

En aquesta nova secció del diari degà, el senyor Millo, una de les tantes personalitats polifacètiques que s'ha acostat al món de la pilota, recollia les vicissituds de la partida del dissabte al trinquet de Pelayo, els resultats, les anècdotes, els antecedents històrics... Hi explicava negre sobre blanc el que es perdia en l'oralitat i en les tertúlies de casino al voltant de la pilota. Certament, Vicent Andrés Estellés, de qui no calen presentacions, en aquell moment redactor en cap del diari, facilitaria la incorporació de l'esport dels valencians i de les valencianes a l'àmbit escrit del periodisme.

L'any 1976, agafava el relleu en aquesta tasca divulgativa Josep Lluís Bausset. Quasi quaranta anys estigué aquest homenot de la pilota glossant dissabte rere dissabte, primer amb el títol «Impressions d'un aficionat» i, més tard, amb el de «La partida del dissabte», la seua crònica en *el Levante*. D'estil molt particular, escrivia en el tren de tornada cap a l'Alcúdia tot el que li havia suggerit la partida i, quan hi arribava, la dictava des de l'oficina local de Telefònica al taquígraf del diari. Bona part de la història d'aquest esport ha restat fixada en les seues cròniques, en què el canvi de llengua al valencià va resultar allisonador.

El dia de Sant Josep de 2016, *PilotaViu*, amb la pretensió d'omplir, una vegada més, el buit informatiu que havia deixat la mort de Bausset, va voler recuperar, en format digital, de la mà de Cèsar Ferrandis, el nou temps de relats i d'esperances que s'obria al voltant de la pilota. Malauradament, aquesta aventura finalitzava a les acaballes del 2018, després d'expressar els dèficits informatius que segueix patint, encara hui, la pilota valenciana.

J. L. Bausset, a Pelayo, durant l'homenatge que va rebre el 17 d'abril de 2010

David Sarasol
Museu de la Pilota

77. El ritual

Purificació Mascarell

(professora de la Universitat de València i escriptora)

(Dins. Els actors s'abillen amb el vestuari elegit per a la representació. Calfen la veu, preparen el cos. Reuneixen la concentració necessària. Recorden tot allò que fa tant de temps que estan assajant. És aleshores quan ixen a l'escenari –amb l'escenografia ja disposta– preparats per a quallar la seua millor actuació amb un objectiu múltiple: que la trama col·lectiva òmpliga de plaer els espectadors, i que el seu nom en particular brille més demà que ahir. D'això dependrà el seu caixet immediat, la seua satisfacció personal i el seu lloc en la història d'un art que, des de ben menuts, han admirat amb una fascinació i una reverència que els profans són incapaços de copsar.)

134

Puri Mascarell, amb
els actors de *Triloc*, el
dia de l'estrena, el 16
de febrer de 2019

Juanjo Puertos

Acte 1

La pilota valenciana i el teatre comparteixen un mateix esperit. Conreat per tota classe de civilitzacions (grecs, romans, xinesos, asteques...), la pilota i la dramàturgia són un espectacle. Amb actors i públic. Amb una platea –l'escala–, un galliner –les galeries– i tantes llotges com permeta el recinte. Amb un ritual immanent que traspasa generacions i que el fa singular i únic davant d'altres espectacles del seu entorn: amb la tecnologia justa i amb el factor humà com a autèntic motor i fet diferencial. És impossible no pensar en teatre quan es repassa mentalment l'evolució del ritual d'una partida: l'entrada al temple; l'escenografia del bar del trinquet; l'entrada pagada a la mà; el coixinet per a seure; les llargues cues per a veure de cara els actors; la preparació del jugador amb el

maquillatge de planxetes, tesamoll i esparadrap; la irrupció del pilotari que ix del vestidor i xafa les lloses mentre s'acaba de nugar la faixa i dona la mà als vells aficionats («bona vesprada»); l'acció mateixa de la caiguda d'escala; el marxador casant travesses i recorrent l'escena a correueta, en un espectacle on Canana excel·lia sobre els altres; les emocions exterioritzades per part del públic al llarg de la funció; l'aplaudiment final passe el que passe sobre les lloses; la tornada dels actors als camerinos mentre el públic abandona el recinte.

Acte 2

La pilota valenciana ha rebut un escàs interès per part dels intel·lectuals i artistes valencians. Són una minoria aquells que han decidit reflexionar o crear a partir del ric univers del nostre joc de cavallers. Pel que fa al teatre, concretament, mai ningú s'havia acostat plenament al món de la pilota malgrat la potent teatralitat que desprèn una partida de pilota, un perfum impagable i addictiu que, en altres esports, només es produeix en comptades ocasions: una final olímpica de 100 metres, una ascensió boirosa a l'Alpe d'Huez, la tanda de penals d'una final de Champions. La teatralitat de la pilota no respon només al ceremonial del joc en si, sinó a altres factors. Per exemple, la participació dels secundaris de luxe que són l'àmplia nòmina de personatges fascinants que habiten els trinquets: des de l'home bo al marxador, des del feridor al postor. O, també, per un component amb tanta força narrativa com és el de la cavallerositat dels jugadors: la lleialtat a un codi d'honor, a unes normes de conducta compartides per una comunitat que les respecta com la cosa més sagrada i que situen l'honradesa i la dignitat com al tresor personal i col·lectiu més gran en un trinquet.

135

Acte 3

Dic que mai ningú havia escrit una obra de teatre ambientada en el món de la pilota valenciana. Fins a l'any 2017. M'agrada pensar que la publicació de l'obra teatral *Cavallers*, per part de la Càtedra de Pilota Valenciana de la Universitat de València, i la seua posterior representació al Teatre Ideal de Castelló de la Ribera, el febrer de 2019, han contribuït a normalitzar el nostre joc en l'esfera cultural. Un pas més. El fet de pujar a l'escenari a Tomàs i Vicent, dos vells amics que, cada dimecres, es troben al trinquet del poble per a prendre café al bar de Reme i veure la partida d'escala i corda, m'ha permès fer un triple homenatge: al món de la pilota valenciana i a la seua gent noble i senzilla; a una generació d'homes i de dones nascuts els anys 40 i 50, que sacrificaren les seues aspiracions personals a canvi de construir una societat millor per als seus fills; i al valencià, llengua vehicular del trinquet i portadora de l'ànima d'un poble. M'agradaria pensar, també, que només és la primera obra de teatre, amb la pilota pel mig, de moltes més. Va de bo!

(L'espectacle ha acabat. Els actors se'n tornen dins. L'escenari va quedant desert. Mentre abandona el recinte amb l'emoció encara al cos, el públic sap que hui s'estila més un altre tipus de funció –amb VAR o efectes especials, amb plataformes de consum a la carta o insults a les graderies– i que la seua s'està quedant en minoria. Però amb una humil satisfacció pel seu comportament lleial a l'espai sagrat que ara abandona, sap que cap d'aquestes funcions majoritàries pot igualar el ritual que acaba de presenciar.)

VIII. SOCIOLOGIA, PSICOLOGIA, POLÍTICA I IGUALTAT

78. Pilotaires exiliats i/o represaliats

Victor Agulló

(sociòleg i investigador de la pilota)

Un silenci dens es va abatre sobre aquells dies i sobre les nostres vides

La sega (Martí Domínguez)

La relació entre l'exili i la pilota valenciana ve de lluny. El primer cas que hom pot reportar és el de l'humanista en **Joan Lluís Vives**, enamorat de la pilota valenciana que ens va deixar un text antològic en la seua obra *Diàlegs* (segle XVI). Un altre precedent remot i enlluernador és el de l'afrancesat **Francisco Amorós** (segles XVIII i XIX), pedagog, militar i fundador de l'educació física moderna, que va enaltir la pilota valenciana, a la qual va comparar amb la basca.

Més prop en el temps, alguns grans noms de l'esport valencià com ara l'atleta Pepe Lacomba, el boxejador José Martínez Valero, *el tigre d'Alfara*, o el jugador de rugbi Enrique Georgakopoulos van haver d'exiliar-se durant la Guerra Civil, a França o a l'Argentina, per causa de les seues idees polítiques.

La pilota valenciana va ser un dels esports que més afectat es va veure per la repressió o l'exili, atés que bona part dels seus practicants i seguidors es van significar amb el bàndol de la República. Cal no oblidar que la seua extracció social era majoritàriament camperola o obrera i van organitzar o participar en in comptables festivals benèfics a favor dels més necessitats o per a combatre el feixisme. Alguns dels pilotaires que més s'hi van significar foren dos il·lustres com ara **Virgilio Bessó**, **Patilla d'Alaquàs**, o **Baptiste Soro**, **Tio Pena**, iaio de Soro III. Igualment, alguns famosos pilotaires com **Penya de Benimeli** o **Servando** Pellicer de Bellreguard van ser alcaldes dels seus respectius pobles durant la II República. Molts d'ells van acabar empresonats i alguns, com ara **Llauraoret** de Campanar, es van ensenyar a jugar a pilota a la presó.

En la modalitat d'escala i corda, un dels millors de l'època va ser **Fenoll** de Torrent. Actuava en la demarcació de mitger i va estar a nòmina del Trinquet de Pelayo des de 1931 a 1939, quan, per raons polítiques, va haver d'eixir del país, concretament a França. L'erudit en **Llorenç Millo**, en la seua excel·lent obra *El trinquet* (1976), diu d'ell: «Era un jugador temperamental, els que el van arribar a veure el comparen amb el Gat II, la seua millor arma era la bolera. Es distingia pel seu tarannà alegre i jocós». Fenoll era l'oncle dels punters-feridors Miliet i Tomaset de Torrent, que es van prodigar en la dècada dels 50, així com nebot tercer del també torrentí Emili Fenoll, davanter del València C.F. en la dècada dels huitanta.

D'altra banda, una altra de les biografies de pilotaris valencians que mereix ser destacada és la d'**Isidro Muñoz Sesé** de Pedralba, conegut com **el Perolero**, que va ser un dels millors jugadors de la modalitat de frontó de la història i que va arribar a jugar partides importants contra pilotaires bascos.

Novament a causa de les seues idees republicanes, es va haver d'exiliar a la ciutat argentina de Tucumán. Allà, anys més tard, va obrir un hotel i es va casar, si bé no va tindre descendència. No va tornar a Pedralba fins a la mort del dictador. Tanmateix, uns pocs anys després de faltar, es va retolar un carrer de la seua localitat natal amb el seu nom i se li va brindar un sentit homenatge.

Alguns pilotaires van aconseguir exiliar-se, tot i que molts altres van faltar en la Guerra Civil espanyola. Per citar només tres exemples: el futbolista i pilotaire **José Marco, el Xiquet de la Punyà**, allistat en el bàndol nacional –i que hem conegut també a l'entrada dels futbolistes-pilotaris–, va faltar en acció bèl·lica. La mateixa desgràcia la patiren, amb l'exèrcit republicà, **Batiste Verdú Masanet**, renascut de Castell de Castells però establert de ben jove a Fomorca, gran jugador de llargues, perxa i pilota grossa, que va morir en el front de Terol entre les acaballes de 1937 i principis de 1938, igual que **Alfredo Picó** de l'Abdet.

Alfredo Solaz, el Royo, de La Yesa (la Serrania), una carrera al món de la pilota que no va poder ser. Foto com a milicià republicà, el 1936

Arxiu Rafa Solaz

Lamentablement, aquestes històries no van ser una cosa excepcional en l'època i molts altres van córrer la mateixa sort. Per això cal recordar-les, perquè no es repetisquen.

Ara bé, no totes les històries tingueren el mateix final. Segons narra en les seues memòries el capellà i pilotaire de Bellreguard **Vicente Cremades Marco, el Blanquet**, el 5 d'octubre de 1936, va salvar la vida, gràcies al fet que un dels milicians, quan l'escorcollava, li va trobar a la butxaca un guant de jugar a pilota.

Tanmateix, si hi ha un pilotaire de qui hem de parlar en aquest apartat –i a qui la història de la pilota valenciana encara no ha fet justícia–, aquest és en **Josep Andrés Momparler, Carinyo**. Segons Toni Marí i Vicent Malonda, va ser un jugador carismàtic, de molts poders i amb una de les millors esquerres que s'han conegut. Jugador tant de trinquet com de carrer, en l'actualitat, encara el recorden en molts pobles de les comarques centrals valencianes pel seu joc virtuós, la serietat i saber estar al trinquet. L'escriptor suecà Víctor Labrado ha dedicat el seu llibre *No mataràs* (2014) a la seua figura. Originari de Rafelcofer, a la Safor, va ser afusellat a la paret del cementeri de Paterna el 24 de juliol de 1950. Una delació va propiciar que el detingueren molt a prop de la frontera amb França després d'haver sigut un dels rodets i maquis més buscats per la Guàrdia Civil.

138

Fet i fet, són molts els pilotaires valencians que, tot i sobreviure a la contesa fratricida, van veure com aquesta suposava la fi de les seues carreres professionals. Sense ànim de ser exhaustius, trobem els casos de **Jeroni Piera Calatayud de Murla, Emilio Oliver Sanz de Bremond de Dénia** o Salvador Rodríguez Mut, **Bolera**, de Benicalap.

Finalment, rescatem de la memòria la trajectòria d'**Alfredo Solaz, el Royo**, de La Yesa (la Serrania). Moltes famílies valencianes guarden sovint alguna història amagada relacionada amb la pilota. Aquesta aurèola de misteri s'agreuja encara més si aquest fet es barreja amb la guerra o la postguerra, i tot el que va acompanyar aquella sinistra època. Ara bé, en aquesta ocasió, i com a exemple del que podia haver sigut una prometedora carrera i que no va poder ser, rescatem de l'oblit la figura del Royo (que va agafar aquest malnom pels seus cabells rulls). El pilotaire iessà, amb només 20 anys, ja era un dels millors especialistes de frontó de la seua època, un jugador amb molts poders i que s'havia anunciat al Jai Alai de València i havia provat sort al País Basc. La guerra, però, es va creuar en el seu camí, el van empresonar al front de Terol i el van enviar al camp de concentració de Castuera, a Extremadura, on va estar a punt de faltar i d'on va eixir amb seqüeles per a tota la vida. Nogensmenys, el seu llegat el va sostindre i ens l'ha transmés el seu fill, l'elegant bibliòfil, investigador i documentalista en Rafael Solaz Albert.

79. Una mirada socioantropològica al trinquet

Yaiza Pérez, Raquel Pérez, Jèssica Pérez i Sara García

(sociòlogues i investigadores socials a Eixam Estudis Sociològics)

Amb l'excusa de fer un estudi sobre la percepció social i valoració de la pilota valenciana per part dels aficionats i de les aficionades, un petit grup de sociòlogues hem visitat un gran nombre de trinquets arreu del territori valencià. En aquests, hem trobat certs patrons que es repeteixen i que volem compartir amb tots vosaltres:

- 1) Els trinquets són llocs de reunió i espais de socialització, principalment de gent gran, tot i que, en aquest recinte, es produeix una comunicació intergeneracional lligada a la passió per l'esport, concretament, passió per la pilota valenciana.
- 2) Els aficionats es mouen constantment pels diferents trinquets de la seua zona i això genera vincles socials continuats en el temps i arreu del territori.
- 3) Als trinquets es dona un clima familiar i d'amistat, els aficionats es coneixen i es reconeixen independentment del municipi en què es troben.
- 4) Tot i que cada trinquet té els seus pilotaires de capçalera, arrelats al territori o a les escoles de pilota locals, entre els aficionats hi ha una llista intangible però compartida en l'imaginari col·lectiu que recull els millors pilotaris de tots els temps i en aquestes llistes sempre apareix un nom: el Genovès.

139

El públic al trinquet
Pelayo de València, el 7
d'octubre de 2017

*David Sarasol
Museu de la Pilota*

D'anècdotes d'aquest treball de camp i vinculades amb la pilota en tenim moltes, però us en contarem dues. Primera anècdota: un dia, per casualitat, vam tindre la sort de coincidir amb l'artesà i pilotaire Antoniet d'Almassora en una partida a Borriana i ens explicà -i, fins i tot, ens ensenyà- com es fa, pas a pas, una pilota de vaqueta (un relat interessant i una imatge inoblidable!). Segona anècdota: pràcticament en el 30 per cent dels trinquets que visitàrem, ens hi trobàrem el Genovés; i, en el moment en què ell apareixia en escena, no importa a qui li estiguérem fent l'enquesta en aquell moment, l'enquestat mateix ens deia «aquell sí que sap, pregunta-li a ell, ell és el mestre de la pilota» (o una cosa semblant). Alguns, fins i tot, a la pregunta de qui ha sigut el millor pilotaire històric, no anomenaven cap jugador, simplement l'assenyalaven a ell o ens preguntaven si calia dir el nom d'una resposta tan òbvia (amb certa molèstia).

Com a curiositat cal dir que, tot i que el treball de camp ha estat cada dia en un lloc diferent, en alguns trinquets ens hem trobat cares conegudes d'altres trinquets. Aquesta qüestió ha sigut, al mateix temps, un element facilitador i un obstacle. Facilitador, perquè la gent et coneix i t'acull millor (ens deien «les xiquetes de l'enquesta»); i un obstacle, perquè dificultava les possibilitats d'assolir la mida de la mostra.

- 140 El món de la pilota valenciana ha estat tot un descobriment per a nosaltres: els trinquets com a espai de socialització, l'ambient que s'hi crea entre l'afició i la proximitat entre jugadors/ores i afició (esport horitzontal).

80. Promeses electorals

Teresa Ciges
(periodista)

La pilota és l'esport valencià i forma part de la nostra identitat i la nostra cultura. Sembla que, després d'anys de letargia, se li comença a donar el lloc que mereix, tot i que encara queda molt per fer. Cal que la societat hi responga, però les mesures per a dignificar, impulsar i divulgar la pilota han de vindre de la mà de la classe política.

Aquesta es presenta a unes eleccions per a representar la ciutadania i ho fa per mitjà d'unes propostes: el famós programa electoral. Les seues proclames podran fiscalitzar-se amb la seua acció de govern o el seu treball en l'oposició. Però hi ha qui s'oblida d'això i, després de la nit electoral, el programa es converteix en paper mullat. Malgrat això, aquest no deixa de ser una declaració de principis i de prioritats. Per això ens preguntem: quines promeses electorals s'han fet a propòsit de la pilota valenciana?

Si s'analitzen les dues últimes eleccions autonòmiques, s'observa que no tots mencionen la pilota; de fet, només ho fa el 50 % dels principals partits que es presenten a cada una de les eleccions. Tant en les autonòmiques de 2015 com en les de 2019, hi ha una gran absència: Ciudadanos, que no inclou l'esport autòcton en el seu programa. Compromís i PP sí que l'esmenten en els dos comicis i la diferència rau en el fet que, en 2015, Podem no la va incloure, però en 2019 –amb la coalició amb Esquerra Unida (que sí que abordava la pilota de manera individual el 2015)– sí que ho va fer. Una cosa semblant ocorre en el PSPV, que sí que en parla en el programa de 2015 però no en el de 2019 (tot i que sí que hi fa propostes en un programa específic d'esport). Per tant, en les eleccions de 2015, la pilota figurava en els programes de Compromís, PP, PSPV i Esquerra Unida; i, en 2019, en els de Compromís, PP i Unides Podem. I no en van parlar Ciudadanos, Podem (el 2015), el PSPV (el 2019) i Vox.

I què hi promet cada partit? Doncs el PSPV, en el programa de 2015, parla de desenvolupar «un pla especial de suport a la pilota, que considere aquest esport un autèntic bé d'interès cultural: protegir l'esportista, estimular els organitzadors d'activitats, atorgar a la Federació el paper vertebral de la promoció i impulsar-ne la faceta internacional».

Cartell electoral
Ajuntament de
Pedreguer, la
Marina Alta

Esquerra Unida i, posteriorment, Unides Podem –que copia literalment la proposta d'EU de 2015– parlen de la protecció i difusió de la pilota com a esport propi i fan èmfasi en la dimensió cultural del joc. No obstant això, no especifiquen cap mesura que calga dur a terme.

El Partit Popular, per la seua banda, va repetir en 2019 les proclames que ja feia en el programa de 2015, en el qual sí que es tracten propostes específiques. En primer lloc, aposta per «promoure la inclusió de la pilota en l'àmbit educatiu, en totes les edats i modalitats»; explica també que «seguirà promovent la introducció de la pilota en les escoles municipals i millorant les instal·lacions per a la pràctica d'aquest esport singular i propi de la nostra cultura». Finalment, afirma que treballarà pel seu reconeixement en l'àmbit internacional, amb una política fiscal per als jugadors professionals, i que crearà un centre de documentació i un arxiu històric de la pilota.

142 Compromís és el partit que més importància dona a la pilota en els programes electorals de les dues conteses. No obstant això, la diferència entre el de 2015 i el de 2019 és notable: mentre que, en el primer, s'elabora una declaració de principis (protegir i fomentar-la, apostar per la seua internacionalització, la redacció d'un pla d'infraestructures i un pla de formació a les escoles, així com la idea que la pilota havia d'ocupar un lloc especial en la nova RTVV), el programa de 2019 detalla específicament els passos que hi farà, fruit de l'experiència en el Govern del Botànic. Així, doncs, aposta per «continuar fomentant la incorporació de les dones en tots els àmbits de la pilota» i per donar continuïtat al procés de reconeixement de la pilota per part de Consell Superior d'Esports. També inclou la realització d'un «inventari d'instal·lacions esportives de pilota valenciana, municipals, escolars i privades» i garanteix una planificació territorial de les instal·lacions de pilota. Així mateix, explica que instarà «la Federació de Pilota Valenciana a redactar una normativa d'uniformització de les pistes de totes les modalitats federatives» i, en coordinació amb aquesta, posarà «en marxa els programes de formació de tècnics i de jutges aprovats» i demanarà la creació d'una borsa de treball. També parla «d'aplicar programes de promoció, en col·laboració amb els ajuntaments, per a oferir la pilota com a alternativa d'oci i esport en tots els municipis» i «d'aprofitar el programa Erasmus+ per a col·laborar amb altres països europeus i intercanviar informació sobre la pilota a mà». A més, promet «augmentar les ajudes als programes de tecnificació» i «continuar amb l'aposta i el creixement del programa «Pilota a l'escola».

Com ja s'ha comentat, el programa electoral no va a missa (s'ha comprovat centenars de vegades!), però és una eina potent de comunicació política per a donar a conèixer les teues idees i prioritats, almenys sobre el paper. I també els silencis diuen moltes coses.

81. Pintar la pilota

Tona Català
(periodista)

The man I don't like doesn't exist. Mae West

Vaig arribar al món de la pilota quan estava a punt de complir 25 anys. Fins aleshores, només hi coneixia una paraula relacionada: trinquet [de pilota grossa]. Per a mi –i durant un quart de segle–, el carrer on havia viscut el tio Mojao, un senyor del meu poble de qui la meua àvia Salut sovint em parlava quan jo era menuda: «El tio Mojao tenia una gràcia», em deia. «I jo sempre vaig creure en ell».

A les acaballes dels anys 80 del segle passat, jo feia de corresponsal del diari Avui quan em proposaren fer 8 pàgines per a explicar als lectors (majoritàriament catalans) què era la pilota valenciana, aprofitant l'avinentesa de les Olimpíades, en les quals participaria aquest esport –joc?– dins de l'anomenada Olimpíada cultural.

«Pilota valenciana, mare meua! I això què és? I no ho pot fer algú d'esports? És que jo no en tinc ni idea?».

«Has de fer-ho tu i, a més, has de fer-ho bé, perquè sabem que l'alcalde Maragall hi té molt d'interès. No veus que la seua mare és valenciana?».

Vaig començar a preguntar a la gent que tenia al meu voltant. Companys de pis, amigues i saludades i les respostes que em donaven eren del tipus: «Sí, crec que, al meu poble, alguns hi juguen al carrer», «hi ha un jugador molt famós que és del Genovès, però no en sé res més, ho sé pel meu pare». «Però com es juga a això?», preguntava jo. Ningú no ho sabia.

Se'm va ocórrer que l'Alcover-Moll i la guia telefònica podien ser uns excel·lents aliats. El primer només em va revelar la primera dita que he pogut llegir o escoltar relacionada amb el món de la pilota: «Anar-se'n tot en pilotes i marxadors». La segona va ser més efectiva.

Waldo, Botifarra, el Genovès i
Miquel Gil, el 23-09-2018

Tona Català

Després de buscar per la p de pilota i la v de valenciana, em vaig trobar amb la Federació de Pilota: «Bon dia! Mire, és que he de fer un reportatge extens (8 fulls! 2 plecs. No dormia de pensar-ho) sobre pilota valenciana i m'agradaria saber si em poden ajudar. Clar, donat! Ací tenim de tot: llibres, fotos, reglaments i jo et puc ajudar en el que faça falta, i tant!». Gràcies, Juli Sanchis!

Així va ser com, en arribar a aquell pis farcit de caixes i pols, em vaig trobar un senyor amb unes ulleres enormes i una amabilitat sense mida que em va aconseguir tot allò que vaig necessitar per a fer la meua feina i que em va donar el primer consell sobre la pilota: «Tona, el primer que has de fer és anar a Pelayo i veure una partida. Aleshores t'ho trobaràs tot fet».

Una de les frases que més m'agrada de Mae West és aquella de «Good girls go to heaven, bad girls go everywhere». Però l'altra és «The man I don't like doesn't exist». Substituíu la paraula «man» per «coses» i aleshores pregunteu-me: Com vas poder passar quasi 25 anys sense saber res de l'existència de la pilota? En quin cap cap?

144 Com havia estat capaç de viure sense Genovés, Fredi, Rovellet, Bene, Emilio el Zurdo, els Pedros, Carlos, Armando i Peluco, Navarro, Miguel de Petrer, Núñez, Grau, els Soro, María Luisa, Puchol, els desafiaments a porta tancada amb Luisito com a protagonista? Com havia sobreviscut sense seure en la fredor del trinquet de Petrer, sense les nits màgiques o la suor regallant-me a l'estiu a Pelayo? Per què m'havien amagat paraules i expressions com *dau*, *sobaquillo*, *rest*, *faixar*, *home bo*, *travessa*, *raspall*, *partida sabatera*, *pilota de vaqueta*, *val i trenta*, *cavallers va de bo*? Com és que encara no havia llegit cap crònica del Llorenç Millo o el Josep Lluís Bausset? I com és que no m'havia llegit *el Joc de pilota valenciana* de Frederic Llopis o les ressenyes de Bernat Capó, i de tants i tants altres?

Fa un parell d'anys, vaig assistir a una final de raspall al nou trinquet d'Oliva i vaig acabar en un dinar privat que festejava l'aniversari del patrocinador del trofeu. Hi van actuar Miquel Gil i Pep Gimeno, *Botifarra*, i Genovés i Waldo els feren de teloners. Mentre els escoltava, vaig pensar que havia arribat molt tard a aquest món, però que, des d'aleshores, no havia volgut perdre'm res. Havia estat capaç de fer de jugadora, inventar-me articles sense saber de què parlava, dissenyar cartells i publicacions, buscar patrocinis, escriure un guió per al cineasta Toni Canet -l'home que es faixava les mans al tren-, disgustos a manta, amics i amigues a dojo i, parafrasejant Toni Mollà, formar part de més d'una partida d'aquelles que duren anys!

He estat una dona de fortuna. I és que la pilota sempre pinta a qui més la juga.

82. Polícies pilotaires

Víctor Agulló (*sociòleg i investigador de la pilota*)
i **Verònica Gisbert** (*professora a la Universitat de València*)

Al llarg dels segles, el joc de pilota ha patit diverses prohibicions i la consegüent persecució per part de l'autoritat. Hui en dia, afortunadament, els temps han canviat. A tall d'exemple, des de 2015, la Generalitat Valenciana promou la divulgació i la formació sobre pilota valenciana entre policies locals mitjançant l'Institut Valencià de Seguretat Pública i Emergències (IVASPE), l'acadèmia formativa dels futurs agents valencians amb seu a Xest.

Així, s'ha publicat un material divulgatiu titulat *Guia d'activitat física, esport i salut*, en el qual algunes de les temàtiques que s'hi inclouen són les activitats físiques més recomanables per a mantindre la forma física (*running*, natació, triatló...), hàbits de vida saludables, preparació de proves físiques, dietètica, psicologia de l'esport i aspectes socioculturals. Dos enamorats de l'esport i dels valors que aquest transmet com José María Àngel Batalla, director general de l'Agència de Seguretat i Resposta a les Emergències, i Àngeles Navarro Gosálbez, psicòloga esportiva i directora de l'IVASPE, en són els impulsors.

Dins de les actuacions de l'agència per a reforçar la formació policial de proximitat, hi ha un capítol monogràfic sobre la pilota valenciana, redactat pels murlers Manel Reig i Sebastià Giner. Aquest darrer és, a banda, l'actual coordinador de Pilota de la Generalitat Valenciana. El llibre, a més, destaca la figura de Jordi Bueno, pilotaire i policia de Meliana, així com la seua excel·lent trajectòria en modalitats com la galotxa o el frontó. La carrera de Bueno ha estat seleccionada com una de les més representatives dins de la professió.

145

Héctor II de Massamagrell-
Horta Nord
Juan Rodrigo Legua

A banda del llibre, s'han dut a terme sessions formatives sobre pilota en localitats com ara Sueca, Dénia, la Vall d'Uixó, Xest o Elx. Les sessions han estat impartides per diversos noms ben coneguts vinculats amb la formació del nostre esport. Els primers van ser Manolo Conca i Vicent Pérez de Sueca o Jan de Murla. Des de fa uns anys, però, al capdavant d'aquestes sessions es troba José Cabanes, *Genovés II*, que, atès que compta amb formació com a fisioterapeuta, també imparteix el mòdul de prevenció de lesions esportives amb un èxit notable. Cal remarcar que tant l'assignatura de pilota com el professorat d'aquesta han obtingut algunes de les millors valoracions per part de l'estudiantat, i en són molts els que han descobert i s'han sorprés gratament amb la pilota, a la qual reconeixen ara com un esport divertit i ple de valors educatius i socials.

Però la relació de la pilota amb els policies no acaba ací. En els anys huitanta, va instal·lar-se a Quart de Poblet –va néixer a Albacete– el policia Joaquín Abiétar, pare de Zacarías Abiétar, anys més tard campió de frontó valencià. Així, Joaquín, juntament amb Abel Nuñez –pare del també recordat escaleter esquerrer Nuñez–, van crear el club de pilota local, que en un primer moment estava dedicat a la pilota basca. Joaquín Abiétar va ser, a més, un especialista consumat en la modalitat de frontó, passió que va transmetre al seu fill. En el passat, també podem esmentar Luis *Kennedy* de Titaguas. I, en l'actualitat, hi ha més agents, com ara Martín Aldabas de Benavites, Manolo d'Aldaia, Juan Galán de Torrent, Hèctor II de Massamagrell, Bernat de Massalfassar, Boni de Vilamarxant, Manuel Monje de Quart de Poblet, José María Puig de Piles i Jaume Soler de Castelló de la Ribera.

83. Una partida psicològica

Gemma Sanginés (*psicòloga esportiva*)
i **Ferran Suay** (*professor de Psicologia a la Universitat de València*)

La partida del 24 d'abril de 2016, al trinquet d'Oliva, va ser una preciositat, una delícia, pel que fa al joc, a l'espectacle i a l'ambient, però també des d'una perspectiva professional. Concretament, des d'una perspectiva psicològica –és a dir, centrada en l'anàlisi científica de la conducta–, va ser molt productiu identificar-hi característiques i fenòmens que ajuden a entendre la partida, i també el resultat.

Com és ben sabut, les coses no sempre funcionen de la mateixa manera, i les persones no actuem sempre igual, encara que les circumstàncies siguin molt paregudes. Per això, tantes vegades, en l'esport, el resultat és impredecible, i ho és especialment quan els rivals estan igualats en capacitats físiques, tècniques i tàctiques. La balança sol inclinar-se en favor de qui té unes habilitats psicològiques més ajustades a les demandes de la competició. Una situació observada aquell dia pot il·lustrar la riquesa i complexitat de la conducta humana, inclosa la dels jugadors de pilota.

Roberto, Ricard i Sanchis, en la final de la Lliga de 2016 al trinquet d'Oliva, la Safor

*David Sarasol
Museu de la Pilota*

No cal dir que la partida era una cita important: la segona final de la Lliga de Raspall, que podia donar la victòria definitiva als rojos, si guanyaven, o que podia oferir als blaus una segona oportunitat en la tercera i definitiva final, si finalment eren ells els que s'emportaven la partida. Els rojos hi arribaven amb la pressió de ser líders i haver de mantindre la posició. Els blaus, per la seua banda, tenien la necessitat peremptòria de remuntar per a seguir vius en la competició.

Per a acabar-ho d'adobar, l'escala estava de gom a gom i les ganes d'espectacle es palpaven pertot arreu.

Els dos equips van perdre al dau i anaven igualats a un joc. A partir d'ací, es va obrir una esclotxa en la moral dels rojos que no es tancaria en tota la partida. I ací és on ve l'anàlisi psicològica. Si els dos van ser superats per l'equip contrari al rest, només començar la partida, com és que les repercussions sobre la seua seguretat i forma de jugar no van ser les mateixes? Perquè els actors no són iguals. Evidentment. I les intervencions que es van fer per tal de resoldre els successius errors tampoc no van ser les mateixes, ni foren igual d'eficaces en els dos equips.

La idea és aquesta: les persones no assumim de la mateixa manera les conseqüències de la nostra conducta. És a dir, un estímul pot no ser ni bo ni roí; depèn, i s'ha de saber de què depèn. Podríem dir que, en aquella partida, algunes mostres de suport a un dels jugadors van ser netament contraproductives. El públic, i tothom en general, estem acostumats a fer palmadetes a l'esquena (més o menys literals) a qui veiem que s'està afonant, però no entrem a valorar què poden provocar aquestes palmades. Sovint reconforten a qui les rep, però no sempre és així. I saber quan toca o no toca donar suport, o com cal fer-ho, és de vital importància.

148 Quin missatge transmetem quan diem a un company que no passa res, que a l'altra, que vinga, que va, és cabdal per a evitar errors com els que s'hi van veure aquell dia. Per què? Perquè el més important no és el contingut del missatge, sinó el significat; és a dir, quantes vegades es transmet, amb quina intensitat, acompanyat de quina expressió no verbal, o si està dirigit a una persona o a més, entre altres coses. Perquè tot plegat afecta clarament la interpretació que se'n farà. No debades es diu que parlen més fort les accions que les paraules.

En definitiva, un missatge del tipus «no passa res, tranquil» pot traduir-se, al cervell del receptor, en alguna cosa com ara «va, xiquet, l'has tornat a porrar, què hi farem?», cosa que no ajuda a enaltir els ànims de qui ja està de baixada. Ben al contrari, intensifica el discurs intern pessimista i centra l'atenció en l'error, dues de les tendències que solen conduir a la derrota.

En l'exemple d'aquella partida, els missatges de suport a un jugador van ser una llosa que augmentà la pressió que suportava, i probablement col·laborà amb el discurs intern a l'hora de produir el resultat final.

I, per a acabar, una evidència, o dues: en els esports de pilota, és molt important la pilota. I, en els esports d'equip, és molt important la comunicació.

84. Pilota en l'ensenyament: una visió competencial i emancipadora

Santiago Ciges

(mestre de Primària i llicenciat en CAFE)

El currículum actual, basat en el Reial decret 126/2014 i concretat en el Decret 88/2017, que modifica el Decret 108/2014 del Consell, proposa continguts curriculars vinculats directament amb el joc de la pilota, la seua història, les modalitats, el reglament i els principals recursos tècnics i tàctics. Un tractament emancipador de tots aquests elements per part del docent contribuirà a la promoció d'unes competències que, segons les recomanacions del Consell d'Europa, tot l'estudiantat necessita per a adaptar-se i prosperar en una societat globalitzada que fluctua molt ràpidament.

En primer lloc, la pilota promou la competència en comunicació lingüística (CCLI) i, en especial, la seua dimensió sociocultural i discursiva, ja que aporta un caràcter intercultural al procés d'ensenyament i un caràcter contextualitzat a les comunicacions durant el temps d'activitat. A més de fomentar l'ús del valencià, pot treballar també la capacitat intrapersonal i reflexiva amb els diaris personals o les activitats de reflexió que cada docent dissenye.

Amb l'activitat física pròpia de modalitats com el raspall o el frontó i amb una reflexió posterior, l'alumnat pot aprofundir en els sistemes físics i biològics de la competència matemàtica en ciència i en tecnologia (CMCT) i millorar la comprensió de les lleis naturals i el coneixement de com afecta la higiene, l'alimentació i la salut en les seues vides. Quant a

la competència en tecnologies de la informació i de la comunicació (CTIC), activitats derivades de la pilota com la construcció del guant o la fabricació de pilotes poden ser motivadores per a la creació de continguts com ara videotutorials, entrevistes o manuals en diferents formats digitals. A més, la recerca i l'anàlisi d'informació relacionada amb el món de la pilota i amb eines digitals, permetrà la transformació de la informació en coneixement aplicable a altres contextos.

El mestre Óscar Estrada, amb els seus alumnes al Col·legi Hernández de Castelló de la Ribera, el 2017

José Ventura

Paral·lelament, i amb referència als continguts tècnics i tàctics específics d'aquest joc, la contribució al desenvolupament de la competència d'aprendre a aprendre (CAA) se sintetitza amb el tractament de l'autogestió pròpia del joc, amb la planificació, la supervisió i les autoavaluacions de cada situació en què l'alumna i l'alumne participen. En conseqüència, tot aquest *feedback* tindrà com a resultat un augment de la transferència, de la motivació i de la confiança durant tot el procés d'iniciació.

Tanmateix, des d'un paradigma constructivista, la pràctica de la pilota és un canal excel·lent per a l'assoliment de la capacitat comunicativa en diferents contextos socials i culturals i per a la promoció de valors universals com la tolerància, la confiança, el respecte, l'empatia, la col·laboració i també l'honestetat. A més, capacita els estudiants a comprendre millor la seua realitat social, els seus conflictes i els elements dels espais que conformen el seu entorn més pròxim, la qual cosa contribueix al desenvolupament de la competència social i ciutadana (CSC).

150 Amb la competència en el sentit de la iniciativa i l'esperit emprenedor (SIEE), el docent pot entendre els continguts de la pilota com un mitjà per a la promoció d'una cultura basada en l'esforç, la participació, l'interès, l'autonomia, la responsabilitat, la creació i la proactivitat. A més, aquests elements tenen una influència directa en la competència en consciència i expressions culturals (CEC), de manera que la pràctica de la pilota es pot apreciar, amb actitud crítica, com a element fonamental de la riquesa i del patrimoni del nostre poble.

Arribats a aquest punt, queda clara i justificada la presència de continguts curriculars relacionats amb la pilota dins del currículum. Tant és així que podem afirmar que representen una eina de gran eficiència per a transmetre coneixements, habilitats o destreses enfocades a l'assoliment de les ja esmentades competències clau. A més, el joc de la pilota, atesa la seua condició tradicional i popular, garanteix la creació d'ecosistemes d'aprenentatge dins dels nostres centres educatius i fomenta les relacions interpersonals, les perspectives de gènere, la interculturalitat i la inclusió que exigeixen els indicadors de l'objectiu 17 de l'Agenda 2030 de les Nacions Unides o objectius de desenvolupament sostenible (ODS).

No es tracta, al capdavant, de globalitzar la pilota, sinó de «pilotitzar» el currículum i d'aprofitar els recursos que tenim a l'abast per a enfortir el nostre esport i fer de l'ensenyament un mecanisme fonamental i sostenible per a la seua convivència en una societat globalitzada, on també han d'estar presents els valors històrics, socials i culturals de la identitat del poble valencià. Així, doncs, i en paraules de Paulo Freire, «tenim el dret i el deure de canviar el món, el que no és possible és pensar a transformar el món sense un somni, una utopia o un projecte».

85. La percepció del risc en la pilota valenciana

Víctor Durbà*(professor de la Universitat de València)*

Per què en la pilota valenciana els espectadors encara formen part del joc? Per què la pilota pot impactar en ells i continuar la partida? Per què no s'ha canviat aquest desajust des del punt de vista esportiu i regulador? Per a resoldre aquestes preguntes, ens endinsem en l'antropologia i, per tant, en l'estudi cultural del joc.

En primer lloc, trobem que, en el territori valencià, l'estudi de la societat rural, com un subsistema social i cultural relativament autònom, és encara possible dins dels trinquets, on no s'ha integrat l'assimilació de les tècniques, les normes i els valors propis d'una societat urbana i moderna. De fet, la pràctica de la pilota valenciana articula un discurs sobre el risc que transcendeix la cosa lúdica per a circumscriure's en una cosmovisió sobre la vida.

El públic a l'escala
de Pelayo, el 2019

David Sarasol
Museu de la Pilota

151

I és que si abans els jocs estaven dins d'una cultura local tradicional i autòctona, ara se sotmeten a una cultural global internacional. D'aquesta manera, la cultura esportiva s'ha construït com una superestructura pertot arreu. Si en l'esport prima el control, la transparència i el pensament assegurador com a requisits per al desenvolupament de la pràctica, en els jocs tradicionals, en canvi, l'atzar i el risc són un fet consubstancial i conscient. Són un mitjà, per tant, portador d'incertesa.

El fenomen esportiu, de fet, posa especial èmfasi en la domesticació dels espais de joc i en l'eliminació d'imprevistos que doten la pràctica d'incertesa, a fi que el protagonisme passe a ser exclusiu dels jugadors, en detriment de l'entorn, que ha de romandre asèptic i neutral, transparent i objectiu.

Els valors dels jocs tradicionals difereixen, per tant, dels esports institucionalitzats i posteriorment globalitzats.

Una societat moderna, però, elimina aquests desajustos i incertituds i sotmet les pràctiques lúdiques a la serietat que imposa un pensament assegurador. Això ho fa mitjançant la conversió dels antics jocs tradicionals en esports. El risc, però, s'ha d'entendre com un objecte la naturalesa i l'acceptació del qual depenen de la creença i de l'acció humana.

Comptat i debatut, actualment, la pilota valenciana ens ofereix possibilitats de gaudir amb el desajust, d'alegrar la rutina tan monòtona que ofereix el pensament assegurador. El fet que el públic estiga dins del joc i que li puga colpejar la pilota i la jugada continue n'és un exemple flagrant. En l'univers de la pilota, de fet, el lloc de residència i el substrat humà són variables rellevants i diferenciadores en què la cosa rural es contraposa a la cosa urbana en tant que influeix en la manera en què els individus conceptualitzen el risc. En conseqüència, trobem que, en la pilota, el risc prové del que és rural mentre que, en l'esport, hi ha hagut una transformació a una percepció urbana.

152 En aquest camp, per tant, cal considerar que en un ambient rural com el valencià ha existit sempre la por de perdre la collita per les inclemències de l'oratge: una pedregada, una sequera, una gelada, etc. Per tant, és plausible acceptar l'aquiescència amb la incertitud com a tret inherent en la pilota. Les circumstàncies de fortuna resideixen en la base experiencial dels agents que conformen la pràctica i prevalen sobre el pensament assegurador i regulador. Aquest fet fa que les vivències en aquests jocs siguin diferents que en les manifestacions esportives modernes.

El que subjau d'una manera implícita en les tradicions que es mantenen en una partida de pilota en un trinquet és un substrat del risc d'una economia agrària, d'una banda, pel que fa al rendiment de les collites, i, d'altra banda, pel que fa a la disponibilitat dels jornals. Si un medi natural incert condiciona les collites, la incertitud també condiciona el joc i forma part d'aquest; i, si el medi ambient no es pot controlar, el joc tampoc.

En els intents de modernitzar una pràctica com la pilota, per tant, cal tindre present la percepció que es té del risc, ja que és un fet que determinarà les actuacions futures pel que fa, per exemple, a la seua conversió en un esport modern.

86. Dones pioneres en la pilota: l'exemple de Terrateig

Casimir Romero (*professor i divulgador de la cultura popular*)
i **Helena Paricio** (*antropòloga i professora de la Universitat de València*)

L'antropòloga basca Olatz González Abrisketa narra, en el seu article *Gènere, deporte y protagonismo cultural en la plaza vasca* (2013), el cas de la jugadora de pilota navarresa Maite Ruiz de Larramendi que, amb 12 anys, va ser capaç de guanyar-li, ni més ni menys, que a Rubèn Beloki, que, nou anys més tard, es convertiria en el campió *manomanista* més jove de la història. Poc després d'aquella victòria, la van forçar a retirar-se. Aquesta història és summament reveladora per tal com exemplifica a la perfecció els prejudicis i estereotipus socials que entrebanquen o impedeixen la igualtat efectiva en l'esport.

En la pilota valenciana, encara que poca gent ho sap, va haver-hi moltes dones que, especialment abans de la Guerra i, en algun cas esporàdic, fins a la dècada dels 50, van ser excel·lents jugadores de pilota. Van haver de vèncer in comptables recels i dificultats, per dir-ho d'alguna manera, que van trobar en els discursos hegemònics i estaments morals, religiosos i, fins i tot, mèdics de l'època.

A la comarca de la Vall d'Albaida, era comú que algunes dones hi jugaren... I ho feien molt i molt bé. A tall d'exemple, com a algunes de les pioneres, podem destacar Encarna Segrelles Albert de l'Aljorj o Milagros Calatayud Sempere d'Albaida. Algunes d'elles, fins i tot, guanyaven els homes en moltes ocasions o tenien un nivell de joc similar, tot i que això era una cosa que o no es podia dir o s'havia de posar en dubte. La seua història, malauradament, mai no s'ha desvelat. Són les grans desconegudes de la pilota.

Actualment, la situació de les dones ha canviat, afortunadament, per a bé. Fins al punt que en les competicions federatives d'enguany, en la modalitat de raspall, hi participen més equips femenins que masculins. D'uns anys ençà, cal revalorar que les jornades de divulgació se succeeixen i que esdeveniments que barregen cultura, diversió i esport, com ara «Va de dona», transcendeixen l'àmbit de la pilota. Igualment, jugadores com Mar de Bicorp, Victòria de València, les germanes Puertes (Anna i Noèlia) de Beniparrell, Mònica de Massamagrell o, fa uns anys, Ana Belén de Borbotó i Sara de Godelleta són cada vegada més conegudes, distingides i estimades per bona part del món de la pilota, tot i que encara falta molt de camí per recórrer.

Erika de l'Alqueria d'Asnar, el Comtat, a Terrateig, la Vall d'Albaida, el 2019. El futur de la pilota serà de les dones o no serà

Sandra Guaita

Així, doncs, a continuació, coneixerem una història que exemplifica, a la perfecció i en primera persona, el que acabem de contar.

«A principi dels cinquanta, a Terrateig (la Vall d'Albaida), les partides es jugaven els diumenges de matí. Consuelo Climent (Consuelo el moliner), Encarnació Garcia (la Casinera) i Rosario Ferrer (Rosario de Camilo), cada diumenge, després de missa, acudien a la plaça a jugar a pilota.

S'havien deixat la faena feta i, sense mudar-se massa, eixien cap a l'església. A la dreta, els bancs dels homes; i, elles, amb el catret plegat penjat al braç, a l'esquerra.

Només eixir, cap a casa a deixar el catret i a la plaça!

Les tres eren valentes, dones amb iniciativa i espenta.

Encarnació, anys abans, havia sigut, amb Isabel Montagud, una de les persones que havien estat al càrrec de l'Ajuntament durant la República.

154 Venia d'una família de gent amb molta afició. Aquells anys, el seu germà Francisco i el seu oncle Toni despuntaven i jugaven alguna partida contra altres pobles.

Rosario, amb el seu home Camilo, portava una de les botigues del poble i feia fruita per al Prado de Gandia.

Consuelo venia d'una família de moliners i forners, i li pegava a la pala amb la mateixa manya que a la pilota.

A mitjan matí, començaven les partides. La partida s'arreglava de manera que estiguera equilibrada.

Us ho imagineu?

Les tres jugant!

Amb una mà aguantant-se la falda i amb l'altra pegant-li a la pilota.

Cada diumenge, els dies de Pasqua i en les festes de Sant Vicent, la plaça era una festa!

Allò sí que era esport! Sense patrocinadors, sense trofeus... Només amb satisfacció i amor propi.

Ah! Tot allò, sempre que no ploquera; perquè quan plovia i amb la plaça sense cimentar, allò era un fangar.

Valentes, molt valentes aquelles dones.

I no només jugant a pilota, també plantant-li cara a la vida.

Senyoretetes, va de bo!»

IX. LA PILOTA AL MÓN

87. Els trinquets valencians de l'Argentina i EUA

Francesc Fort (*divulgador cultural*) i
Ricard Sentandreu (*jugador i coordinador de PilotaViu i Pilota Didàctica*)

Rawson és una ciutat d'aproximadament 115.000 habitants, situada a la província de San Juan, República d'Argentina, prop de la frontera amb Xile. En aquesta metròpoli podem trobar el Centre Valencià de San Juan, fundat el 1969 i que hui en dia té quasi 2.000 socis. Aquest centre valencià a l'exterior (CEVEX) també és conegut per disposar de l'únic trinet construït fora del territori valencià. Una història ben curiosa, farcida de petites anècdotes que ens han arribat gràcies a les publicacions d'Alberto Soldado, Víctor Agulló, Víctor Iñúrrria i Paco Durà.

En els anys 30 del segle XX, una família de Xaló, localitat que està agermanada amb San Juan, atés el gran nombre d'immigrants que marxaren a l'Argentina a principis de segle XX, hi va construir un trinet. Aquest trinet va tindre molta activitat al llarg de la seua història i, fins i tot, va resistir en peu al fort terratrèmol que va afectar la ciutat. La seua màxima plenitud va arribar en els anys 60. Malauradament, el 1977, un terratrèmol va derrocar aquest trinet, que acollia partides a les quals solien acudir més de dues-centes persones, i va acabar, durant uns anys, amb el somni de la pilota a l'hemisferi sud.

Anys després, a mitjans dels 90, una expedició d'aquella primera generació d'emigrants, ja envellits i encapçalats per Joaquim Mulet, president del mateix centre valencià, van tornar a València amb l'objectiu d'aconseguir finançament per a la construcció d'un trinet nou als afores de la ciutat, on el centre tenia la seua seu.

La construcció del trinet es va realitzar amb la col·laboració de la Generalitat Valenciana, de la Federació, que organitzà dues partides benèfiques per a recaptar fons, d'algunes entitats com Acció Cultural del País Valencià, i algunes aportacions d'aficionats, a més de l'Ajuntament de Rawson i el mateix centre valencià. Anys més tard, el 1997, José Luis López va patrocinar una expedició per a assistir a la inauguració del trinet, a la qual van ser convidats la Federació i alguns dels millors pilotaires del moment, que hi van jugar.

Trinet de San Juan, el dia en què va ser inaugurat, el 1997

Arxiu Ajuntament del Genovés, Museu de la Pilota, El Genovés, La Costera

Pilotaïres com Cervera, Genovés, Fredi, José María, Oltra, Paquito, Pigat II, Sarasol i Sarasol II hi van jugar, enmig de molta expectació, i va ser, per a tots ells, una gran experiència que han narrat sempre com una de les més especials que han viscut en les seues vides.

També es va aprofitar aquell viatge per a contactar amb pilotaïres de la ciutat de Paraná, a la província d'Entre Ríos, on juguen a *manito*, una modalitat semblant al frare.

El 2005, Pigat II s'hi va desplaçar per a oferir, durant un mes, un curs de pilota. Aquell mateix any, l'escola de pilota de San Juan va ser premiada per la Generalitat en reconeixement a la seua tasca.

Tanmateix, malgrat l'espenta que van suposar aquests esdeveniments, l'afició a la ciutat ha anat desapareixent i, hui en dia, encara que el trinquet segueix en peu i cobert, s'utilitza com a magatzem del centre valencià. En l'actualitat, l'esport més representatiu del centre de San Juan és l'hoquei patins.

Un trinquet a Nova York

156

Un altre exemple en el qual els emigrants valencians no deixaren de banda la pilota el trobem a l'estat de Nova York (EUA), concretament a la localitat de White Plains. Segons els investigadors Víctor Agulló i Josep Congost, uns emigrants de la Marina Alta hi van construir, a mitjan segle XX, un trinquet de pilota grossa, que es va convertir en un lloc important de reunió i socialització de la diàspora dels valencians exiliats o emigrats allí.

88. El picigin, la pilota que es juga a la platja

Arsen Ivanišević
(jugador de picigin)

El *picigin* és un joc de platja, originari de la ciutat croata de Split. Va originar-se poc de temps després de la fi de la Primera Guerra Mundial, l'any 1923, en les aigües poc profundes de la platja d'arena de Bačvice. Aquesta tradició de quasi 100 anys d'antiguitat ha canviat i evolucionat constantment fins a convertir-se en un esport exigent i dinàmic que podem veure hui en dia.

Es juga amb una pilota de tennis pelada en què, en alguns casos, s'elimina uniformement una part de la goma fins a arribar a una grossària de 3-4 mm o 27 g de pes. La pilota es colpeja amb la part central de la palma, tot i que el joc permet que es colpege amb qualsevol part del cos, sempre que no s'infringisca l'única regla: cal mantindre la pilota seca. El joc acaba quan la pilota cau a l'aigua.

Jugadora
de picigin en
acció. Platja
de Bačvice, a
Split (Croàcia),
el 2016
Vedran Šegvić

157

El *picigin* no té un sistema de puntuació perquè no hi ha un guanyador. L'avaluació és més prompte provisional, similar a l'*skate* o al patinatge sobre gel. L'equip ha d'intentar mantindre la pilota en l'aire el màxim de temps possible i ho fa mitjançant colps que siguin difícils de tornar, fet que provoca que els jugadors facen salts atlètics que són amortitzats pel mar. Un bon jugador sempre saltarà de manera que el pes caiga sobre una part gran del seu cos, com el pit o l'esquena, a fi d'evitar possibles lesions en extremitats i articulacions.

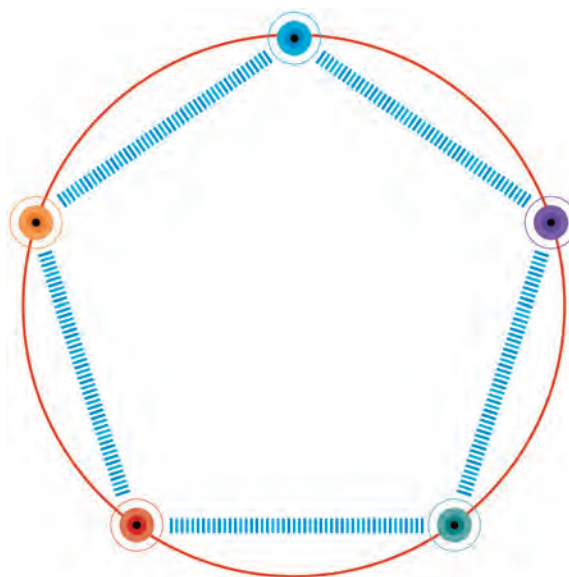
Les característiques de la platja de Bačvice van permetre el desenvolupament del joc, ja que és una platja llarga i poc profunda. La profunditat ideal de l'aigua per a la pràctica del *picigin* ha de ser al voltant de l'altura del turmell per a tots els jugadors.

El joc es juga estrictament entre cinc jugadors situats en forma de pentàgon i la pilota ha de caure al mig del pentàgon imaginari quan és colpejada. La mida del camp és adaptable segons l'edat i l'habilitat dels jugadors, però el diàmetre mitjà és d'aproximadament 10-15 metres. Hi ha tres posicions diferents segons les habilitats atlètiques i de colpejament dels jugadors. Cada jugador cobreix una part específica del camp, però la naturalesa del joc és la improvisació, que, sovint, donarà lloc a canvis temporals en les posicions.

Els cantons del pentàgon són les posicions dels jugadors i el cercle és la línia imaginària per on passa la pilota.

El *picigin* s'ha estès a altres platges del país, però només a Split es juga d'aquesta manera específica i durant tot l'any! També s'ha convertit en un símbol de la ciutat i està protegit pel Ministeri de Cultura de Croàcia.

Per mantindre el joc en un nivell alt, durant la temporada d'hivern, que tendeix a ser ventosa, alguns jugadors més joves ja fa anys que han ideat una variant competitiva de *picigin* anomenada *picigol*. En aquesta variant, que es juga en interior, hi ha dos equips, cada un format per quatre persones que intenten marcar gol i competir amb una puntuació de 6.

89. La relació de Tyson amb la pilota a mà

Pau Molins
(periodista)

Tots sabem que la pilota a mà és un esport internacional, però, de vegades, costa imaginar el nivell mediàtic que pot arribar a tindre. El mite de la boxa Mike Tyson també va estar lligat, d'alguna manera, a aquest esport, durant la seua carrera. Segons conta el mitjà digital irlandès *Gaa Handball*, el nord-americà, campió mundial dels pesos pesants dels 80, va tindre un brevíssim idil·li amb el joc de pilota.

L'any 1987, Tyson preparava un important combat contra Tony Tucker. Aleshores, Steve Lott, amic del seu mànager i llegenda de la pilota a mà (*four-wall handball* i *three-wall handball*) Jim Jacobs, va proposar a Tyson fer unes fotos publicitàries per a un magazín de pilota a mà. Unes fotos amb Tyson i Jim, al seu club anomenat *Sporting House*, tindrien un impacte publicitari ideal.

I així va ser, segons va contar Lott anys més tard, tot va anar molt bé, però Tyson no va tindre prou amb posar per a la foto. Volia provar. En acabar la ràpida sessió, el boxejador va convèncer el seu mànager per a jugar-hi un poc. «Només una», li va respondre Jim. Lott, que no hi va dubtar i va aprofitar per a disparar el flaix en el moment precís, va obtenir una instantània ben valuosa del mític boxejador jugant a *handball*.

Tyson i Jim
Jacobs amb
la pilota de
handball, el
1987

Arxiu
Wallballworld

90. Pelotamano, les «llargues» de les illes Canàries

Paco Durà
(periodista)

La pilota a llargues és una modalitat que s'ha practicat des de temps molt antics en diferents llocs d'Europa i d'Amèrica. S'ha practicat, per descomptat, al llarg del territori valencià, a Euskal Herria i, curiosament, a l'illa de Lanzarote.

En tenim un testimoni molt directe, el d'un professor d'Electrònica canari, Juan Manuel Hernández Auta, veí de Lanzarote, que va vindre a terres valencianes, l'any 1984, a investigar els llocs on es jugava a llargues, un joc al qual es jugava, allí, exactament igual que ací i que anomenaven *pelotamano* o *juego del bote*. Aquest professor va estar un temps recopilant informació per ací i va contar-nos, en un reportatge publicat en el diari *Noticias al día* (22-4-1984), que a Lanzarote jugaven darrere de la casa dels seus iaïos i que ell ho veia, quan era un xiquet, «des de dalt d'una de les parets del corral».

Hi jugaven en quatre pobles de l'illa de Lanzarote

160

El professor, que volia fer res-sorgir el joc de pilota a les illes Canàries, deia també que en aquella època (1984) només hi jugava gent ja major en quatre pobles de l'illa de Lanzarote: a més de la capital de l'illa, a Teguise, Tiagua i Soo (aquests dos últims, pedanies de Teguise). A més, aportava l'existència a la ciutat de Las Palmas, en el segle XVI, d'un carrer anomenat *calle de la Pelota*, segons el Nomenclàtor de Navarro Ruiz, com a prova que allí s'hi havia jugat; i tenia testimonis, de la gent més major, que també s'hi jugava a l'illa de La Graciosa i a la de Fuerteventura, on aquest joc el practicaven «els pescadors en els moments d'oci».

Pelotamano, a l'illa de Lanzarote

Arxiu Victor Iñurria

I pel que fa a la dinàmica del joc, Hernández Auta, que va participar en el Primer Congrés Mundial de Pilota a Mà i va ser un dels signants de la Carta de València, contava que «la canxa de joc tenia 60 o 70 passes de llargària per 8 o 9 d'amplària i que assenyalaven el terreny de joc en un descampat (com es fa ara ací en les competicions internacionals). Explicava, a més, que el traure era també com ací: després de botar la pilota en terra o damunt d'una espècie de «faristol» o «banqueta», col·locada a «una distància de 25 o 30 metres de la ratlla de falta, en un extrem de la canxa».

Els jocs es comptaven de manera similar al tennis

El sistema de puntuació era similar al d'ací, amb la diferència que els jocs (cada cinc punts) s'anomenaven *chicos*; els *chicos* o jocs s'agrupaven de cinc en cinc; i cada cinc jocs o *chicos* feien un *pajero*, com si fora un set en el tennis. A més, els jocs es comptaven «a rebaixar», com es feia ací en la galotxa, fa ja uns cinquanta anys.

També contava que «les partides duraven fins que es feia de nit», ja que no eren de competició reglada. I que les pilotes, que fabricaven els mateixos jugadors, tenien un diàmetre de 45 a 47 mil·límetres i que pesaven uns 50 grams; tot prou semblant a la pilota de vaqueta. El sistema de comptabilitzar el joc era idèntic a les llargues d'ací: es feien «les ratlles quan se n'eixia una pilota de la pista o quan es feia una falta en el traure» i es canviaven «quan s'aconseguia fer dues ratlles o val i 30 i ratlla» per a veure qui les guanyava, les ratlles.

Com a conclusió, es pot dir que el joc de *pelotamano* o *juego del bote* (pel bot en el traure) és pràcticament idèntic al de llargues o al de la modalitat basca de *laxoa*, i que l'única evolució que el professor canari hi veia era la del «faristol» o «banqueta» (un trípod que primer tenia quatre potes i després tres), en el qual abans es feia el traure botant la pilota damunt d'una pedra i, després, damunt d'un tronc inclinat. I, per últim, botant-la amb la «banqueta» o trípod, que sostenia una llosa o rajola per al bot de la pilota.

91. La lluita veïnal que va salvar el frontó Beti Jai de Madrid

Ulisses Ortiz

(fotografia i redacció en PilotaViu)

Si el mític frontó Beti Jai de Madrid segueix en peu, és gràcies a la lluita veïnal que va protagonitzar un grup de pilotaires, d'arquitectes i de veïns. Els diferents propietaris del frontó el van intentar vendre, però després de molts anys d'intents, la plataforma Salvemos el Frontón Beti Jai va aconseguir, l'any 2011, que es declarara bé d'interès cultural per a protegir-lo de l'especulació urbanística. L'any 2015, l'Ajuntament de Madrid, presidit per Manuela Carmena, va decidir comprar-lo per a conservar i restaurar l'única pista que queda en peu de les quatre que hi havia a la ciutat destinades al joc de pilota.

L'any 1919, el frontó va deixar d'organitzar esdeveniments esportius i en l'interior d'aquest es va instal·lar un taller fins als anys 30. En la Guerra Civil i la postguerra es va utilitzar com a presó i, poc després, com a magatzems del barri, però mai no es va tocar l'estructura original que, hui en dia, encara conserva.

La restauració va finalitzar el mes de juny de 2019

El Beti Jai («sempre festa», en basc) es va començar a construir el 1893 i es va inaugurar el 29 de maig de 1894. Segurament aquesta rapidesa en la construcció va ser la raó per la qual l'estructura de l'edifici va presentar algunes deficiències. Després d'adquirir-lo l'Ajuntament, l'any 2015, es va començar la primera fase de la restauració, que va consistir en la rehabilitació de la façana, la reconstrucció d'escuts i elements decoratius i, sobretot, la consolidació de l'estructura. L'última fase de la restauració va finalitzar el mes de juny de 2019.

162

Panoràmica del Beti Jai, després de la restauració, el 2019

*Direcció General de Patrimoni Cultural
Àrea de Govern de Turisme, Cultura i Esport
Ajuntament de Madrid*

92. Palla, eh!

Sebastià Giner*(coordinador de Pilota Valenciana GVA)*

He vist moltes finals de ratlles al llarg de la meua vida, però mai no havia vist una final d'un torneig fora del País Valencià. He tingut l'oportunitat de visitar la Toscana i vaig aprofitar per a anar a veure una partida de pilota de *palla, eh!*, modalitat que es juga en aquesta regió italiana i que es pareix molt a la modalitat de ratlles valenciana. Evidentment, de segur que tothom hi trobarà alguna diferència entre les dues modalitats, però aquestes no responen a l'estructura del joc, sinó a detalls, diferències que també podia haver-hi entre pobles valencians abans que s'aprovara l'actual reglament de la competició. Jo crec que ens trobem davant de dues manifestacions de la mateixa disciplina esportiva, separades entre si per diverses illes i un poc d'aigua salada. Hi vaig veure dos equips que representaven i defensaven, esportivament parlant, el seu poble, amb gran passió i coratge, però, alhora, hi vaig veure dos equips de jugadors i d'aficions que confraternitzaven i gaudien de la pilota d'allò més. En definitiva, un espectacle encisador! Espectacle que tot aficionat a la pilota hauria de veure, almenys, una vegada en la seua vida.

Sis pobles de la Toscana (Vetulonia, Tirlí, Torriella, Piloni, Scalvaia i Ciciano) que cada estiu participen en una competició que es juga en cada poble. Sis pobles que mantenen la tradició i intenten difondre-la. Des de l'inici de juliol, hi juguen els caps de setmana en cada poble i, com també passa ací, cada carrer és un món. Tot i que hi ha diferents nivells, no hi ha favorits absoluts; i és precisament això, la incertesa, el que li dona més emoció a la partida i a la competició. En aquesta ocasió, s'enfrontaven per segona vegada aquell estiu els equips de Torriella i Vetulonia, en aquesta segona localitat. Partida molt igualada fins que Davide, el traure de Vetulonia, es va lesionar i l'equip de Torriella, comandat per Giacomo, va aconseguir el triomf. Tot i això, l'emoció va estar assegurada i cada quinze es vivia per part dels dos equips com si en depenguera la partida. L'afició vibrava i es bolcava amb el seu equip. En definitiva, vaig poder presenciar un gran espectacle de pilota a milers de quilòmetres de casa, com si estiguera jugant o veient jugar a Murla o qualsevol altre poble valencià.

Per acabar, vull donar les gràcies a Annarita Politi per tota la informació que em va donar; a Davide Rossi, per la seua ajuda; i a Danilo Maurelli, per les explicacions i la conversa que vam mantindre.

Una partida de palla, eh! a Vetulonia, la Toscana, agost de 2010

Annarita Politti

93. Modalitats de la pilota basca i valenciana agermanades

Victor Agulló (*sociòleg i investigador de la pilota*)
i **Tiburcio Arraztoa** (*investigador de la pilota basca*)

Bascos i valencians compartim moltes aficions. Entre aquestes, destaca molt especialment la nostra passió pel joc de pilota. Pel que fa a la naturalesa de les modalitats practicades en l'àmbit basc, ja només romanen quatre modalitats de joc directe: *bote-luzea*, *laxoa*, *rebot* i *paxaka*. Són, alhora, les més antigues i, al mateix temps, les més desconegudes per part dels aficionats i públic en general. Ara bé, la concepció del joc, la manera de comptar, les ratlles, la plaça lliure com a escenari de joc o la seua antiguitat fan que siguin úniques i que estiguen estretament emparentades amb la majoria de les modalitats valencianes.

Per exemple, el *bote-luzea* és exactament idèntic a les llargues. Antigament, hi jugaven molt especialment els pastors; en l'actualitat, només es juga ja en alguns pobles d'alguna vall muntanyenca als territoris històrics de Guipúscoa, nord de Navarra i Zuberoa, tot i que s'està recuperant lleugerament d'uns anys ençà. El *laxoa* és exactament igual que el *bote-luzea* canviant només les característiques de les pilotes (més pesades) així com el fet de jugar amb un guant de cuir.

D'altra banda, la *paxaka*, tot i que ja cent anys que es juga només amb guant, s'hi solia jugar també a mà i les normes i dimensions de les instal·lacions eren molt similars a les dels trinquets de pilota grossa, segons pot consultar-se en una obra de referència com és *La Pelote Basque* d'E. Blazy (1929).

164

Més enllà de les partides de desafiament a frontó, generalment organitzades per empreses professionals, sovint amb objectius mercantilistes, i, de vegades, amb un fort impacte mediàtic, volem destacar ací els intercanvis culturals i esportius que s'han desenvolupat des de fa uns vint anys i que estan més encaminats a fomentar l'amistat i la companyonia, així com a intercanviar experiències des del respecte mutu i la defensa de totes les modalitats.

En aquest sentit, cal destacar tota la tasca de promoció de l'entitat Laxoa Elkartea. Des del punt de vista cultural, cal esmentar també les activitats desenvolupades pel Museu de la Pilota del Genovès, com ara les jornades «Dues cultures, un esport», organitzades l'any 2008. També els intercanvis acadèmics amb companys bascos com ara Oidui Usabiaga o Olatz González. Al remat, fruit d'aquests contactes creixents, pot destacar-se, igualment, la presència d'equips bascos en les competicions de la CIJB o el cas singular de Gaizka Iruretagoyena, el primer pilotaire basc fitxat per un club valencià de pilota i que es va proclamar campió de la Lliga a Llargues de 2019 amb l'equip de Parcent, després de viatjar, cada setmana, des d'Euskadi a terres valencianes.

Gaizka fa el traure per a l'equip de Parcent durant la final de la Lliga a Llargues 2019 a Relleu

FPV

X. LA PILOTA I ELS ALTRES ESPORTS

94. Quan la pilota i el running anaven de la mà

Victor Agulló

(sociòleg, exatleta i investigador de la pilota)

Hi hagué un temps –no molt llunyà– en què la pilota i les carreres a peu compartien protagonisme en les festes patronals dels pobles valencians. A tall d'exemple, a les comarques on es jugava a pilota grossa (això és, la Marina Alta, la Marina Baixa i el Comtat, fonamentalment), eren també habituals les corregudes de gall, unes carreres de caràcter local i periodicitat anual, amb distàncies que oscil·laven entre els 500 i els 1.500 metres, en què el guanyador rebia com a premi generalment un gall (que dona nom a l'especialitat) o un conill que sostenia un alguatzil a la línia d'arribada. Es corria al so de la dolçaina i el tabalet. Aquestes competicions pedestres congregaven un públic nombrós i, juntament amb el joc de pilota, eren dels pocs entreteniments esportius o diversions populars en una societat eminentment agrícola. Així, doncs, un destacat pilotaire com Sebastià Piera Giner, *Llana*, de Murla, va ser, igualment, un excel·lent corredor i va guanyar en diverses ocasions aquestes carreres. Jeroni, una altra institució de la pilota valenciana al poble de Murla, es va imposar en dues ocasions en les carreres del poble de Castell de Castells, d'on era natural una part de la seua família. Malia de la Vall de Laguar no ho feia tampoc gens malament.

En les carreres, igual que en les partides grans de les festes –que, sovint, duraven dos o tres dies, ja que jugaven a pujar i baixar–, només participaven els joves amb les millors condicions físiques i tècniques. Als vencedors els esperava la glòria i el reconeixement del poble i dels voltants. Hui en dia, però, *el running* ha sabut adaptar-se millor als nous temps i és un esport que practica una capa molt àmplia de la societat –800.000 valencians, d'acord amb el Consell Superior d'Esports; és a dir, l'equivalent a la ciutat de València–, amb motivacions diverses: entreteniment, diversió, competició, oci, salut, estar en forma, relaxar-se, superació, etc., i amb una creixent presència femenina i intergeneracional.

Tant de bo la pilota sàpia, salvant les distàncies, mirar-se en aquest espill. En l'actualitat, la majoria de pilotaris actuals practiquen *running* com a complement dels seus entrenaments quotidians i en són molts els que participen en carreres populars, especialment les que tenen lloc al seu poble. El mític Waldo n'és un exemple, així com, sense eixir del raspall, Gorxa, Moro o Ricard. El mateix passa amb *el trail-running*. En aquestes competicions, és fàcil trobar-nos per les nostres muntanyes José Cabanes, *Genovés II* o, ja retirats, Álvaro de Faura, Alberto d'Aielo de Rugat o Espinola d'Albal, per citar-ne només alguns exemples.

Alberto, durant una carrera de muntanya a Albacete, el 2014

Arxiu Alberto Todoli

95. Les trobades entre bascos i valencians

Paco Durà
(periodista)

En els anys huitanta del segle passat, els jugadors valencians de les modalitats d'escala i corda, galotxa i frontó van participar en diverses trobades amb jugadors de pilota basca, al capdavant de les quals hi havia, primer, les respectives federacions i, després, els dos governs autonòmics. Jugadors professionals com Genovés, Fredi, Vinyes, Peris, Sarasol I, Puchol i Machí II i altres d'aficionats com Claramunt, Sopetes i Paco (del club de Picassent) o Héctor, Gollart i Soriano (del de Benavites) van participar en festivals de pilota en frontons bascos i, fins i tot, en un carrer del nucli antic de Bilbao, on van disputar una partida de galotxa Picassent i Benavites, aleshores campió i subcampió de la modalitat.

La «pantanada» de Tous va ser l'origen de les trobades

L'origen d'aquelles trobades va ser la «pantanada» de Tous de 1982, que va inundar molts pobles de la Ribera del Xúquer. Milers de persones s'hi van veure afectades, alguns fins i tot van perdre la vida i d'altres es van quedar sense casa ni pertinences. De colp i volta, quasi tot Espanya es va mobilitzar per a ajudar els damnificats.

Els dirigents del Club Deportivo Bilbao, que regentaven un frontó a la capital biscaïna, mostraren la seua solidaritat amb les famílies valencianes afectades per la «pantanada» i s'ofेरiren a la Federació Valenciana de Pilota per a organitzar, al seu frontó, un festival a fi de recaptar fons per a ajudar els damnificats. Ràpidament, la Federació Valenciana, així com l'empresa del trinquet Pelayo, els germans Tuzón i altres trinqueters, jugadors i clubs es van mobilitzar i van fer rumb a Bilbao per a participar en aquell festival mixt, en el qual es va jugar una partida, amb la corda al mig del frontó, com es feia ací, a l'Eder Jai de Benidorm.

El Genovés, amb la txapela. Trinquet Pelayo de València, c. 1982

Arxiu Paco Durà-Museu de la Pilota

Els rebots entusiasmaven el públic basc

Genovés i el seu germà Pepe es van enfrontar al trio de Fredi, Vinyes i Peris; i, tot seguit, es va disputar una partida de jugadors bascos a pala, modalitat en què destacava, en aquella època, un veterà com Iturri, que era l'ídol de l'afició biscaïna. La gent quasi va omplir el frontó del Club Deportivo Bilbao i va gaudir dels jugadors valencians, sobretot quan Genovés i Fredi la passaven de rebot, una jugada que els bascos quasi no dominen.

Festivals benèfics arran de les inundacions a Euskal Herria

Després d'aquell viatge al País Basc, un any o dos més tard, va tornar a haver-hi unes altres inundacions, en aquest cas a Euskal Herria. Aleshores, els valencians van oferir-se per a celebrar festivals a benefici dels afectats i Pelayo i altres trinquets valencians van acollir diverses partides benèfiques.

Després hi va haver un parell més d'encontres, sense inundacions pel mig, per a consolidar els lligams entre bascos i valencians mitjançant la pilota. L'últim, crec recordar, va ser en 1988 i hi tornaren a participar les figures valencianes: Genovés, Fredi, José María, Sarasol, Puchol... Aquests dos jugaren a frontó contra dos jugadors d'allà; a més, els equips de Picassent i Benavites van ser la gran atracció en el nucli antic de Bilbao, on van disputar una exhibició de galotxa. Els ajuntaments de Bilbao, Gernika i Durango, fins i tot, van oferir una recepció a l'expedició valenciana i la banda municipal de Bilbao va interpretar, abans de la partida de galotxa, l'himne de la Comunitat del mestre Serrano.

96. La Universitat de València i el campionat Zabalki

Paco Barceló

(PAS de la Universitat de València)

Corria l'any 1997 quan diverses universitats d'Ipparralde (el País Basc francès) i el sud-oest de França decidiren organitzar un torneig internacional de pilota basca que anomenaren Zabalki.

Amb l'organització d'aquest campionat, pretenien: «afavorir, mitjançant la pràctica de la pilota basca, trobades entre universitats franceses, espanyoles (fonamentalment del País Basc i Navarra) i mexicanes; integrar la pilota basca com a fet cultural de l'esport universitari francès, europeu i mundial i crear un espai de trobada i convivència entre universitaris i universitàries de diferents llocs i països».

Fet i fet, des d'aquell dia, s'organitza, amb periodicitat anual i de manera alterna a un costat i a l'altre dels Pirineus, aquest torneig en el qual competeixen diferents universitats. Passats ja uns anys, dues de les màximes figures del frontenis internacional com Raquel Micó i Jorge Frías, els dos estudiants de FCAFE, proposaren als responsables del Servei d'Educació Física, Antonio Iradi (director) i Fani Salvador (cap de Competicions), que la Universitat de València participara en aquest trofeu, atès que el frontenis és una disciplina molt arrelada a la Comunitat Valenciana fins al punt de poder considerar-se una potència, especialment en les modalitats de raqueta de la pilota basca; i suggerien que un equip de pilota basca de la UVEG participara en el torneig Zabalki.

Carlos Sanchis, en una de les partides en què va participar al frontó Ogueta de Vitoria, el 2015

Arxiu Carlos Sanchis

La idea els va agradar, ja que coincidia plenament amb la política universitària d'internacionalització, i es va aprovar presentar una delegació a aquesta competició. Així va ser com els responsables de la Universitat, coneguts de l'activa Secció de Pilota Valenciana, van proposar que hi participara també un representant de pilota a mà, que acompanyaria els diferents representants de les modalitats d'instrument.

Aleshores, l'any 2004, el primer pilotaire que va representar la Universitat de València va ser Zacarías Abiétar, de Quart de Poblet i estudiant de Psicologia, en la modalitat de 4 i 1/2 individual, amb pilotes de 102-110 gr. Aquell any, la competició es va desenvolupar al complex de Mendizorrotza de Vitòria, una magnífica instal·lació per a la pràctica de la pilota basca. Abiétar va convertir-se en el primer jugador de pilota valencià a participar en el Zabalki i, a més, cal destacar que va aconseguir una molt meritòria 6a plaça després d'unes partides memorables.

Des d'aleshores, s'ha mantingut la participació regular de la Secció de Pilota Valenciana en el Zabalki. Per a seleccionar els pilotaires valencians que hi participen, la UVEG sol organitzar una competició interna per als pilotaires universitaris, amb premi per als tres primers classificats. El campió participa en la modalitat de frontó individual 4 i 1/2 i el segon i tercer classificats participen en la de frontó a mà per parelles.

Des del punt de vista esportiu, cal destacar les dues semifinals a què s'ha arribat en la modalitat individual 4 i 1/2: l'any 2005, amb un jugador fora de sèrie com Waldo Vila, d'Oliva (Econòmiques); i l'any 2012, amb un altre gran jugador de frontó, Adrián Benito, de Quart de Poblet (Fisioteràpia). Cal ressenyar també el Premi Plaza Gizon [de joc net], distinció que va rebre Carlos Sanchis (Magisteri) l'any 2015, pel seu comportament noble i lleial durant el campionat.

Igualment, cal destacar la participació de molts pilotaires, durant la seua època d'estudiants, en representació de la Universitat, i crec que s'ha de reconèixer l'enorme esforç que suposa adaptar-se a unes pilotes i una modalitat que, en molts casos, no és la que dominen la majoria de pilotaires. Alguns dels jugadors que hi ha participat, sense voler ser exhaustius, són: Armando Mercé, de Bicorp (Dret); Carlos Costa, de Beniparrell (PAS de la UV); Javier Nadal, de Xeraco (Dret); Sergio Lurbe, de Xeraco (Dret); Fran Zanón, de Godolleta (Dret); Gerardo Añó, d'Alfarp (Ciències Empresarials); Ricard Sentandreu, de Castelló de la Ribera (FCAFE); José Vicente Oltra, del Genovés (Econòmiques); Rubén González, del Genovés (FCAFE); Nèstor Portes, de Pego (FCAFE); Víctor Bueno, de Meliana (Pedagogia); Mario Gandia, de Bicorp (FCAFE); Adrià Sala, de Murla (Econòmiques); Dimas Kruthoff, d'Orba (Econòmiques); Lluís de la Vega, d'Almussafes (Psicologia); Pablo Salvador, de València (Infermeria); Ximo Vercher, de Piles (Infermeria) i Raül Sanchis, del Genovés (Infermeria), entre d'altres.

Cal subratllar l'enorme dificultat que suposa jugar el *mano parejas* als jugadors valencians. De vegades, fins i tot, els resulta desesperant. Els joves bascos, quan veuen la pilota de tec, diuen, sorneguerament, que juguem «amb bales» i que «aquestes pilotes s'han de clavar molt en la mà».

Però, des del meu punt de vista, no cal atabalar amb resultats esportius. Abans de res, s'ha d'assumir i reivindicar que es tracta d'una experiència enriquidora. És important actuar com a ambaixadors de la nostra pilota i donar a conèixer, més enllà de les nostres fronteres, la nostra vaqueta, els didals del raspall, en definitiva, el nostre món. Segons la meua opinió, és molt emocionant i bonic arribar a jugar en frontons com el Labrit de Pamplona, l'Ogueta de Vitòria o el magnífic complex de Pau a França. Al remat, el que compta és compartir moments amb gent d'altres nacionalitats, que la pilota siga un nexa d'intercanvi cultural i esportiu, de bones vivències i rècords.

Finalment, com a missatge amb projecció de futur, vull destacar la recent incorporació de les dones en diverses modalitats a mà, en les quals estem segurs que les nostres jugadores ens donaran més d'una alegria en un futur. Per a cloure, voldria agrair l'amabilitat que van mostrar els nostres companys del frontenis, així com l'hospitalitat i el tracte dels bascos.

97. Futbolistes amants de la vaqueta

Victor Agulló

(sociòleg i investigador de la pilota)

Alguns futbolistes van sentir o senten una enorme predilecció o afició pel joc de pilota. En alguns casos, fins i tot, es podrien haver convertit en jugadors importants i qui sap on haurien arribat. En altres casos, el joc els va reportar fonamentalment gaudi, emoció o un complement a la seua preparació física.

Les primeres referències les trobem abans de la Guerra Civil. En aquells temps, els joves amb millors facultats físiques solien destacar en diversos esports. Així, a tall d'exemple, hi ha el porter de la primera alineació del València FC, el godellenc **José Marco**, més conegut com **el Xiquet de la Punyà**, que va alternar els trinquets amb els camps de futbol. Avançant un poc en el temps, els membres de la mítica «davantera elèctrica» del València FC, els valencians **Asensi** i **Amadeo**, així com els bascos **Epi**, **Mundo** i **Gorostiza** van ser uns grans aficionats i jugadors de pilota valenciana i freqüentaven diversos trinquets, molt especialment el de Pelayo. Sense deixar el València CF –tot i que, ara, amb el canvi de nomenclatura que va imposar el franquisme i que encara perdura–, altres grans noms del club com ara el porter d'Almassora José Manuel **Pesudo** o el defensa **Sócrates** Belenguier, de Losa del Obispo, van ser també bons aficionats i jugadors. Ara bé, el cas més paradigmàtic és el d'Antoni **Fuertes** Pascual, nascut a Benimàmet, i, sens dubte, el més entusiasta de tots els futbolistes-pilotes. Habitual del trinet i dels frontons, les seues actuacions en les partides d'aficionats prèvies a les dels professionals concitaven un enorme interès, fins i tot, quan ja tenia una edat prou avançada. El jovent de tots els trinquets l'estimava molt pels detalls que tenia amb ells, com quan els convidava als esmorzars.

170

A més de Fuertes, i ja més prop en el temps, un altre exemple paradigmàtic el trobem en l'excapità valencianista, el puçolenc **Pep Claramunt**. En els darrers anys de la seua carrera, va prendre el frontó valencià com un complement a la seua preparació física i, una vegada conclosa la seua etapa futbolística, va reprendre la pilota. Així, doncs, es va enrolar en l'equip del seu poble en el campionat regional de galotxa, en el qual feia equip amb Canetero. Aquest fet va fer que el Tio Pena, trineteter de Massamagrell, l'oferira vestir-se de blanc per a partides professionals d'escala i corda, proposta que va declinar. Ara bé, tot i que també es va prodigar en la modalitat de raspall a Rafelbunyol, la disciplina en què més va destacar Claramunt va ser el frontó valencià, on, jugant sempre davant, va participar en partides per al record, juntament amb Sevilla, Panolleta, l'Estudiant o, fins i tot, el mateix Paco Cabanes Pastor, *el Genovés*.

Un altre jugador que va fer equip amb Claramunt i que també va sentir una estima enorme per la pilota va ser el migcampista **Sergio Manzanera Lloret**. Amic d'infantesa de Paco Soler, prohoms del rugbi valencià, prompte, tots dos amics van aficionar-se a la pilota a mà al frontó que van bastir els Escolapis, centre educatiu al qual acudien, al carrer Carnissers del Cap i Casal. Aquesta afició la va continuar amb deler en l'Acadèmia Castellanos del carrer Guillem de Castro, on va tindre com a professor Pedro Paredes, expresident de la Federació de Pilota Valenciana. A Sergio, format en el planter del Levante UD, se'l recorda igualment per tres fets destacats: en primer lloc, el gol olímpic que li va marcar a l'ribar en 1971 quan jugava en el València CF de Di Stéfano que es va emportar la lliga; en segon lloc, per oposar-se al franquisme i donar suport a la democràcia i les llibertats públiques quan, en les files del Racing de Santander, va eixir amb un braçalet negre, juntament amb el seu amic Aitor Aguirre, en repulsa pels cinc darrers afusellaments del règim; i, finalment, en tercer lloc, per haver abandonat la pràctica del futbol a l'edat de 27 anys per a estudiar Medicina, en l'especialitat d'Odontologia (de fet, es va convertir en un famós dentista, professió que va exercir a la ciutat de València durant 30 anys).

Claramunt, Cerveró i Balaguer, jugadors del València CF, al carrer de l'Eliana, c. 1985

Arxiu Paco Durà-Museu de la Pilota

Cal mencionar, a més, que molts jugadors bascos o navarresos que han militat en equips valencians van ser igualment practicants o enamorats de la pilota. Per citar només tres exemples representatius, destaquem **Goiburu**, **Pasieguito** i **Sol** –tots tres van ser estar a punt de convertir-se en jugadors professionals de pilota basca– i això va fer que s'enfrontaren a pilotaires valencians en frontons com el de les Arenes.

Altres exemples de destacats futbolistes del València CF que es van prodigar amb la pilota (galotxa), en major o menor mesura, van ser **Balaguer** de la Pobla de Vallbona, **Roberto Gil** de Riba-roja, **Cerveró** d'Alfarp o **Verdés** de València.

En el Villarreal CF, tot i que format en el planter del València, hi ha el cas del defensa esquerrer Juan Carlos **Eres** de Massamagrell. Gaspar, l'*Alegre*, el seu pare, reconegut jugador i aficionat local, li procurava els camps al Tio Pena de Massamagrell. El seu germà seria, anys més tard, campió de galotxa formant amb Aldaia. Eres, que, en l'actualitat, és coordinador d'Esports d'Almassora, destaca els valors educatius de la pilota valenciana i rememora les emocionants partides de frontó que va disputar –quan militava en la UD Las Palmas– contra els bascos Félix Sarriguarte i Axier Intxaurreaga (una de les poques vegades que aquestes confrontacions han acabat amb victòria valenciana) o amb el canari Juan Carlos Valerón.

171

Sense deixar el Villarreal CF, el cas més destacat és el del moncofi **Pere Martí**. Per a entendre la seua afició per la pilota, cal considerar l'enorme afició local així com el fet de pertànyer a una destacada nissaga de pilotaires. No debades, el seu iaio, Pedro Martí, va construir en 1976 el frontó local que hui en dia encara regenta la família i que s'ha convertit en un important centre neuràlgic de la pilota a la comarca i els voltants. Pere Martí va dubtar entre dedicar-se al futbol o la pilota, atés que va arribar a acudir a l'escola de tecnificació i també va representar el seu poble en el Torneig El Corte Inglés de galotxa fins a la categoria de juvenils. Al remat, la pilota, una pràctica que, ara i adés, no ha deixat mai de practicar i de sentir.

Pel que fa a l'arbitratge, l'àrbitre valencià més internacional **N'Antoni Mateu Lahoz** d'Algímia d'Alfara prové d'una nissaga de pilotaires locals (son pare i iaio eren jugadors) i **Paco Ortega** del Port de Sagunt, un dels arbitres valencians amb més projecció en l'actualitat, són dos reconeguts aficionats que destaquen i posen en valor igualment la figura de l'home bo en pilota valenciana i els seus valors socioeducatius.

Finalment, per cloure l'apartat, en l'actualitat, l'únic cas de futbolista-pilotaire en actiu és el d'**Antonio Sivera** (Xàbia, 1996), actual campió d'Europa sub-21 i jugador en l'actualitat del Deportivo Alabés. Després d'uns prometedors inicis en el món de la vaqueta, finalment es va decantar pel futbol, esport en el qual tot fa preveure que tindrà una carrera molt exitosa.

98. El pilotaire olímpic

Victor Agulló*(sociòleg, exatleta i investigador de la pilota)*

El primer atleta valencià que va guanyar un diploma olímpic va ser el pedralbí Antonio Campos Quiles. Aquesta fita va tindre lloc en els Jocs Olímpics de Mont-real de 1976, en els quals Campos va acabar huitè en la final de 3.000 metres obstacles, carrera que va guanyar el mític atleta suec Anders Gärderud.

Abans de decantar-se per l'atletisme, va començar practicant el frontó a mà i, posteriorment, el futbol, esport en el qual actuava com a migcampista. La celebració d'un Cros local va canviar el seu destí i prompte va fitxar per la secció d'atletisme del València CF presidida per Antonio Ferrer. Va desenvolupar tota la seua carrera esportiva en aquest club, malgrat els intents del Barça per fitxar-lo. Posteriorment, va continuar vinculat de per vida al club d'Arts Gràfiques, en el qual va exercir tasques de consergeria i, de vegades, entrenava pels paratges del Saler amb destacats futbolistes com el neerlandès Rep o el valencià Sergio Manzanera Lloret.

Antonio Campos va mantindre una sensacional pugna amb un altre atleta de renom, Mariano Haro. A més a més, la seua marca de 8.21.06 en els 3.000 metres obstacles és senzillament fabulosa i va ser rècord d'Espanya durant més de quatre anys. Al País Valencià, es va adjudicar carreres com la Volta a Peu, la Sant Silvestre o el Gran Fons Internacional de Siete Aguas, entre d'altres.

Tanmateix, una faceta poc coneguda de la seua vida personal és la seua afició pel joc de pilota. A Pedralba, la seua localitat natal a la comarca de la Serrania, la pilota valenciana estava molt arrelada i va donar importants pilotaïres en les modalitats de frontó i escala i corda com ara el Perolero, Antonio Sendra, Rafael o Sevilla, entre d'altres.

Així, doncs, com no podia ser d'una altra manera, de menut, una de les seues principals aficions era jugar a pilota al frontó del poble, cosa que li va permetre tindre dues bones mans per al joc. Una vegada retirat de l'atletisme, va continuar jugant a pilota ocasionalment i recorda una partida amistosa al frontonet del gimnàs Esplugues -que hi havia al carrer Dénia, al barri de Russafa- ni més ni menys que contra Pasieguito, sensacional futbolista del València CF que va estar a punt de dedicar-se a la pràctica professional de la pilota basca (va arribar a disputar un mundial juvenil a Mèxic). També es va prodigar en partides d'aficionats a escala i corda al trinquet d'Ontinyent, per tal com es va casar amb una ontinyentina. Igualment, durant molts anys, ha sigut un assidu al trinquet de Pelayo juntament amb el seu germà. Admirador del Genovés, no va faltar a la mítica partida que el va enfrontar a Álvaro a Sagunt el 1995. En l'actualitat, sol acudir els dimarts al trinquet el Tio Pena de Massamagrell, on també li agrada jugar a les cartes.

Antonio Campos al Campionat d'Espanya de 3.000 metres obstacles a Granollers (Catalunya) el 1977

Arxiu Antonio Campos

99. Paco Soler, prohom del rugbi valencià i pilotaire

Victor Agulló

(sociòleg i investigador de la pilota)

A Iparralde (el País Basc francès), el rugbi i la pilota basca sovint van de la mà i és habitual que grans jugadors de rugbi siguen també enormes jugadors de pilota. És el cas del mític Fernand Forgues («*il a été et reste toujours un pilotari de classe*») o de Charles Ollivon, actual capità del XV del Gall.

En el territori valencià, el màxim exponent d'aquesta particular simbiosi és **Paco Soler**, tota una institució del rugbi valencià. Paco va conèixer la pilota de ben jove quan, als Escolapis, centre educatiu del carrer Carnissers del Cap i Casal on estudiava, van construir un frontó. Aquest espai prompte es va convertir en un important espai de lleure per a l'alumnat. Entre les parets d'aquell frontó, va començar la seua relació amb la pilota al costat del seu inseparable amic Sergio Manzanera Lloret, que, anys més tard, va convertir-se en un gran futbolista.

Després de jugar esporàdicament (sempre a frontó i de manera no competitiva) al Jai Alai de l'Albereda, el lloc on més es va prodigar va ser el frontonet dels Banys de l'Almirall, lloc al qual acudia per a completar la seua preparació física i per a fer treball de musculació quan allò encara era un gimnàs. L'espai s'anomenava Sociedad Deportiva Ros i estava regentat per un boxejador de Benaguasil. Es tractava d'una instal·lació freqüentada per molts esportistes, que hi anaven a preparar-se físicament o a sessions de massatge i recuperació. En aquest frontonet de reduïdes dimensions i molt mentider, se solia jugar amb pilotes de tennis o de badana, i molts pilotaïres s'hi solien deixar caure, com ara Puchol (pare), Fredi, Timoneda, Gómez, Gat, Pataques o Arturo, *el Carro*, entre d'altres.

173

Paco Soler, en acció en un servei de toc durant un partit Espanya - Romania, el 1974

Vicente Martínez

Un altre vincle del nostre protagonista amb la pilota el trobem, ni més ni menys, en la seua tia, la jugadora de pilota basca Marina Mayora Yarza, destacada raquetista professional fins a les acaballes dels anys 40. Reprenent el fil de la seua trajectòria amb la pilota, després de llicenciar-se en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport a l'INEF de Madrid, va cursar i superar, el 1985, el curs de monitor de pilota valenciana de la Federació Valenciana de Pelota, juntament amb el seu amic, el metge Jorge García del Moral. Aquest curs el codirigien Rovellet i Julián de la Fuente, poc abans de constituir-se oficialment la Federació de Pilota Valenciana (FPV).

Ara bé, sens dubte, la contribució més important a la divulgació de la pilota per part de Paco Soler ha estat la seua didàctica, constant i tenaç tasca educativa com a professor d'Educació Física al Liceu Francès de València, on va fer possible que nombroses generacions pogueren gaudir i iniciar-se en la pilota i els valors lúdics i educatius d'aquest joc. Va aconseguir, fins i tot, que la pilota –en la modalitat de frontó– fora un dels sis esports que integren l'avaluació contínua en l'assignatura d'Educació Física i Esportiva (EPS) que preveu el sistema educatiu francès per a la superació de la prova del *baccalauréat*, l'equivalent a la selectivitat. Les classes es desenvolupaven als frontons del poliesportiu de Paterna.

- 174 Pel que fa al seu vessant com a jugador de rugbi, estem parlant del primer internacional valencià (va ser de la partida en 9 partits oficials) i, a més, va arribar a jugar en alguns equips francesos importants com Le Pradet, a Toló. Va renunciar, fins i tot, a fitxar per un dels millors equips francesos i va apostar pel desenvolupament del rugbi a València, llavors molt incipient. Posteriorment, sempre vinculat i fins a l'actualitat al Rugby Club València, al seu brillant palmarés com a jugador, cal afegir la seua dilatada i exitosa carrera també com a entrenador. A tall d'exemple, va ser l'artífex de la Lliga de Divisió d'Honor que va aconseguir el Rugby Club València la temporada 1982-83. Però, més enllà del palmarés, d'haver dirigit la selecció valenciana o els futurs valors al Centre d'Alt Rendiment de Xest, ha sigut un formador etern que sempre ha apostat pel treball del planter i pels valors de companyonia, respecte i *fair play* que comparteixen el rugbi i la pilota.

100. Grans esportistes i formadors enamorats de la pilota

Víctor Agulló

(sociòleg i investigador de la pilota)

Alguns dels noms destacats de l'esport valencià també han sentit passió per la pilota. A més dels futbolistes que ja hem conegut, el jugador de rugbi Paco Soler o l'atleta Antonio Campos, hi ha una llarga llista d'esportistes que han tingut vincles molt estrets amb la pilota valenciana. Coneguem-los.

En el **bàsquet**, el cas més paradigmàtic és el del base **Nacho Rodilla**. El seu pare era un gran aficionat i jugador *amateur* de pilota que tots coneixen pel malnom de Tario. De ben menut, Nacho recorda haver-se criat en els trinquets i acompanyar-lo, quasi totes les vesprades d'estiu, al trinquet vell de Lliria, al de la Pobla o al de Bètera. Quan tot feia preveure que es convertiria en jugador de pilota, un mestre d'Educació Física es va creuar en el seu camí i el va convèncer perquè es decantara pel bàsquet. I no li va anar gens malament, ja que va arribar a ser internacional en 39 ocasions, ni més ni menys. A més a més, el dorsal número 11 amb el qual jugà tant en el València Basket com en el CB Lliria va ser retirat i ja no s'utilitza en cap dels dos equips. La seua samarreta penja dels pavellons de la Font de Sant Lluís (València) i del Pla de l'Arc (Lliria). Ara bé, ens confessa que, quan es va retirar del bàsquet, el primer que li va voltar pel cap va ser retornar al trinquet, l'espai que, creu, va ajudar-lo a saber col·locar-se i exercitar la punteria.

Sense deixar el bàsquet, cal destacar la tasca del genovès **David Soler i Escòrcia**, actual professor de l'assignatura optativa de Pilota Valenciana a la Universitat de València. David recorda haver estat sempre vinculat a la pilota des que va nàixer. De menut, va passar per l'escola local però ho va haver de deixar per les necessitats familiars en l'agricultura. Molt vinculat a la gestió del CB El Genovés, un club de referència al territori valencià, no ha deixat mai de promoure i divulgar la pilota aprofitant l'organització de tornejos estatals i internacionals al poble.

Nacho Rodilla al nº 53 del tiramillas de Marca, 11 de febrer de 2000 Portada

Arxiu Museu de la Pilota

Però, sens dubte, la tasca que més cal valorar en David és la promoció de l'esport com a eina d'inclusió social en el col·lectiu de persones amb diversitat funcional, des del centre on treballa, el C.O. La Costera-La Canal. En aquesta mateixa tasca, cal destacar també els centres CRIS Sant Pau i Akova de València, que, gràcies a la iniciativa **d'Òscar Llago** i **Zacarías de Quart de Poblet**, han sigut també pioners a incloure la pilota com a eina fonamental en la programació dels centres.

Canviem d'esport i traslladem-nos ara al medi aquàtic, on trobarem un altre esportista que va compaginar la pràctica de la pilota amb la d'un altre esport: **Juan Such**, del Captivador-l'Alfàs del Pi. Juan, que ara té 80 anys, va ser subcampionat d'Espanya de moto nàutica (Fórmula 2) en 1978. Tant a l'Alfàs com a la Marina Baixa, sempre ha estat molt vinculat a la pilota i va estar també molt íntimament lligat al trinquet de San Juan, a l'Argentina. Els estels van voler que el seu destí estiguera agermanat a la pilota, atés que, en el mateix moment en què va nàixer, s'estava disputant una partida al seu carrer natal. Els records d'aquells temps de joventut el transporten al pare Roc, rector que li va inculcar l'estima pel joc i per les partides a nyago –quan era un xiquet– i a llargues pels pobles de la Marina i l'Alacantí. Però la seua relació amb la pilota no acaba ací. Els seus dos fills, tant el major, Gabriel, com el menut, Juan Miguel, han sigut destacats pilotaires. **Gabriel Such**, que va arribar a ser alcalde del seu poble pel Partit Popular, va ser un bon jugador de llargues i d'escala i corda, així com campió d'Espanya d'esquí nàutic en diverses ocasions. Per la seua banda, el menut, **Juanmi Such**, també va ser un bon jugador de trinquet i, en el tennis, va arribar a jugar en infantils fent parella amb Rafa Nadal; anys més tard, malauradament, una greu lesió el va apartar de les pistes de manera prematura.

176

Un altre cas paradigmàtic d'esportista que va destacar en diverses disciplines el representa el bomber i regatista internacional **Jorge Ondo**, que va practicar de jove la modalitat de frontó al col·legi La Salle de Paterna. Jorge va ser un dels integrants del Desafío Español, l'equip que va representar Espanya en la 32a edició de l'America's Cup a València. No perd l'ocasió de divulgar i mostrar la seua estima per la pilota sempre que pot.

Canviem de disciplina i trobarem que, en l'handbol, alguns grans jugadors de la Ribera com ara **Salva Esquer** o **Eduardo Sala Aragó** –tots dos, de l'equip ja desaparegut Avidesa d'Alzira– van practicar la pilota en la seua joventut. D'altra banda, en el campionat intern de frontó de la Universitat de València, també han participat en diverses ocasions destacats esportistes com el taekwondista internacional **Isaac Estevan** o el campió del món de fisiculturisme natural **Emmanuel Mamadou**.

Abans d'acabar, agafem l'estic de l'hoquei herba per a conèixer el carcaixentí **Andrés Sigalat i Vayà**, entrenador internacional de prestigi. Andrés és un enamorat de la pilota i no deixa mai passar l'ocasió de donar a conèixer-la en les seues classes de Didàctica de l'Educació Física.

Sense anar-nos-en de l'hoquei i a manera de raig d'esperança i projecció de futur, cal reivindicar la figura i la trajectòria de la professora d'Educació Física **Silvia Bañares Hernández**. Silvia va ser una de les primeres dones que es va matricular en el curs de monitor/a de Pilota Valenciana i ha incorporat sense embuts la pilota al seu currículum docent. En l'actualitat, té ja més de 16 anys d'experiència acadèmica (en Primària, Secundària i Formació Professional), és una defensora de l'ensenyament públic i dels valors educatius de l'educació física i reclama un professorat ben format i compromés. Reivindica la constant actualització docent del professorat per tal que siga innovador, creatiu, proactiu i també sensible a les nostres pràctiques esportives i culturals, com és el cas de la pilota. Cal que ens emocionem i gaudim amb la pràctica de l'esport. Tant de bo, en un futur no molt llunyà, el futur de la pilota l'escriguen, inexorablement, les dones.

PER A SABER-NE MÉS...

Escanegeu el codi QR següent i accedireu al web Pilota Didàctica.

En aquesta pàgina, hi trobareu gran quantitat d'informació i de recursos amb l'objectiu d'aprendre més coses a propòsit del nostre esport.

BIBLIOGRAFIA

- ACADEMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA, *Vocabulari del joc de pilota*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2010.
- AGULLÓ, Recaredo - AGULLÓ, Víctor, *El joc de pilota a través de la premsa valenciana 1790-1909*, Diputació de València - FPV, València, 2009.
- AGULLÓ, Víctor - GONZÁLEZ, Gregorio - GÓMEZ-FERRI, Javier, *La pilota valenciana, pràctica, ciència i codi*, Universitat de València, València, 2016.
- AGULLÓ, Recaredo - AGULLÓ, Víctor, *Pelayo 1868-2018: la emoció de jugar a pilota*, Diputació de València, València, 2019.
- AGULLÓ, Víctor - CONGOST, Josep, *La pilota grossa*, Edicions 96 - IECMA, Dènia, 2019.
- Això és com tot. *Col·lecció Joc, Espai i Xarxa*. www.aixoescomtut.com
- CONCA PAVÍA, Manolo - PÉREZ BERNAVEU, Vicent - GIMENO SALOM, Toni - NAYA NOGUEROLLES, Jordi - GARCIA FRASQUET, Gabriel, *Unitat didàctica: la pilota valenciana. ESO i Batxillerat*, Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, València, 2018.
- DURBÀ, Sergi, *Colp a Colp. Glosses sobre pilota valenciana*, Edicions 96 - Càtedra de Pilota Valenciana, 2019.
- DURBÀ, Sergi - SARASOL, David, *Paco Cabanes, 'el Genovés', l'heroi esportiu dels valencians*, Càtedra de Pilota Valenciana - Reclam Editorial, 2016.
- GARCÍA FRASQUET, Gabriel - LLOPIS BAUSET, Frederic, *Vocabulari: el joc de pilota*, Conselleria de Cultura i Educació, 1991.
- MASCARELL, Purificació, *Cavallers*, Universitat de València - Càtedra de Pilota Valenciana, València, 2017.
- SARASOL, David, *Faixa roja, faixa blava. La pilota valenciana*, Museu Valencià d'Etnologia - Diputació de València, València, 2013
- SOLDADO, Alberto, *El joc de pilota: historia de un deporte valenciano*, Publitrade, D.L., València, 1998.
- SENTANDREU, Ricard - AÑÓ, Vicent - GINER, Sebastià - AGULLÓ, Víctor, *La pilota valenciana: reptes per al segle XXI*, Càtedra de la Pilota Valenciana, València, 2019.

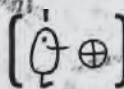

GENERALITAT
VALENCIANA

Conselleria d'Educació,
Investigació, Cultura i Esport

VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA

catèdra de Pilota Valenciana